

תוכן עניינים

כשרות תרופות ללא טעם - לפסח ולכל השנה | סירופים שיש בהם טעם - נטילתו בפסח | הוראות מעשיות - נטילת תרופות בפסח וסיכום ההלכות | כשרות לפסח בבשמים תמרוקים וסיגריות | בענין מגורים בבית שיש בו חמץ והערות בדיני מכירת חמץ | בענין בדיקה, ביעור וביטול חמץ | מינוי עובד זר כשליח לשרוף את החמץ | ענייני מצות מצה | שיעור אכילת מצה | אכילת עוגות ועוגיות שנילושו בקמח מצה בערב פסח | תערובת קטניות | בענין ההקפדה שלא למכור חמץ בעין | בענין מכירת חמץ מוקדמת | איסור החזקת חמץ בפסח - מקום הבעלים או מקום החמץ | בענין הכשרת תנורים בזמן הזה | דיני יו"ט שני של גלויות - פסח

כשרות תרופות ללא טעם – לפסח ולכל השנה

א. כאשר החמץ או האיסור מיעוט בתערובת

בדין נטילת תרופות שאין להן כשרות לפסח [או לכל השנה], יש לדון משום תערובת החמץ או האיסור שבהן, ונידון זה מתחלק לב' אופנים, א. כאשר רוב הרכיבים הינם כשרים ורק שיש בזה מיעוט של תערובת חמץ או איסור. ב. כאשר רוב הרכיבים הינם חמץ או איסור.

והנה לגבי תרופות מרות או שאין בהן טעם, הרי שדין החמץ או האיסור המעורבים בהיתר כנותן טעם לפגם, ודין נותן טעם לפגם נתבאר בסוגיית הגמרא בעבודה זרה (סה, ב, וסז, א), ובשולחן ערוך (יו"ד סימן קג) הכריע הדבר להקל, כדין גריסים המעורבים בחומץ של יין נסך שמותר לאכול משום שהחומץ נותן טעם לפגם.

ולגבי איסור חמץ בפסח נחלקו הראשונים אם הותר בו נותן טעם לפגם, ודעת התוס' (עבודה זרה סו, א ד"ה מכלל), והרא"ש (שם פרק ו סימן ה), והרשב"א (שו"ת ח"א סי' תצט) והר"ן (פסחים ל, א), וכן הכריע בשולחן ערוך (או"ח סימן תמז סעיף י) שמותר, אבל הרמ"א שם החמיר כדעת האוסרים נותן טעם לפגם בפסח וטעמם כיון דחמץ אסור אפילו במשהו, ואמנם גם לדעת הרמ"א האוסר אין זה אלא בנתערב בתוך הפסח, אבל אם נתערב קודם הפסח הרי נתבאר בשולחן ערוך (שם סעיף ב) דאין דינו במשהו, וכיון דאין דינו במשהו הרי שהוא הדין גם לגבי דין נותן טעם לפגם דשרי.

ולפי זה יש להתיר בלקיחת התרופות הללו אף שמעורב בהן מיעוט חמץ או איסור משום דין נותן טעם לפגם שנתערב קודם הפסח דמותר לכולי עלמא, ובפרט במקום חולי, מאחר וכבר כתב שם הרמ"א דכל דבריו אמורים רק במקום שיש מנהג להחמיר, וביאר המשנה ברורה (ס"ק צח) דבמקום שאין מנהג ידוע יש להורות שהמיקל לא הפסיד

והמחמיר תבוא עליו ברכה, ומכל שכן דבמקום חולי אפשר לסמוך להקל בזה.

ב. נותן טעם לפגם כשהאיסור רוב בתערובת

ואמנם כל אלו הדברים אמורים כאשר החמץ או האיסור הם מיעוט בתערובת, אבל כאשר עמילן החמץ או האיסור הינו רוב התערובת, יש לדון אם יהיה בזה דין נותן טעם לפגם. והנה נחלקו הראשונים בטעם היתר נותן טעם לפגם, דעת הרשב"א (תורת הבית בית ד שער א טו, א) דכל הטעם בהיתר נותן טעם לפגם הוא בדין ביטול ברוב, ולפי זה נראה מבואר שכאשר האיסור הוא רוב בתערובת אין להתיר משום שהוא נותן טעם לפגם, אבל הר"ן (עבודה זרה לב, ב מדפה"ר) כתב טעם ההיתר משום שאינו נהנה מן האיסור. והגרעק"א (שו"ת מהדו"ק סימן קסו) כתב שלדעת הר"ן גם אם היה האיסור רוב כיון שנותן טעם לפגם מותר, ודלא כמו שמתבאר מדברי הרשב"א שלא הותר אלא כאשר האיסור הוא מיעוט, ואולם בחזון איש (יו"ד סימן ל ס"ק ב) כתב דגם הר"ן מודה לדברי הרשב"א דצריך שיהיה ההיתר רוב.

ובשולחן ערוך (יו"ד שם סעיף ב) הביא, 'יש מי שאומר דבעין רוב היתר', וביד יהודה (שם ס"ק ח) תמה דממשמעות דבריו נראה שיש חולקים בזה, ולא מצינו מי שיחלוק להתיר ברוב איסור.

ולפי זה בתרופות שרוב התערובת הינה חמץ או איסור, אף שהתרופה מרה או שאין בה טעם, עדיין לא שייך להתיר באופן זה משום נותן טעם לפגם.

ג. היתר נפסל מאכילת אדם (נבלה שאינה ראויה לגר)

היתר נוסף מצינו בנטילת תרופות בפסח, מפני שהחמץ שבתרופה נפסל מאכילת אדם, ושאר איסורים שנפסלו מאכילת אדם מותרים באכילה, אף אם האיסור בעין ואף אם הוא רוב.

אכן נחלקו האחרונים אם היתר זה הוא היתר גמור, או שמא עדיין יש בזה איסור דרבנן אף שנפסל מאכילת אדם:

דעת המנחת כהן (חלק א פרק ט) שכל שהאיסור בעין אסור לאוכלו מדרבנן אף אם נפסל לגמרי מאכילת אדם, ולא התירו אלא בנותן טעם לפגם שהאיסור הפגום מעורב בהיתר, [ובזה דעתו שם להתיר אף אם היה האיסור רוב בתערובת, ודלא כמבואר ברשב"א ושולחן ערוך הנ"ל], וביאר שם דלא הותר איסור פגום אלא בדיעבד ולא

מאחר וכבר יצאו לגמרי מתורת אוכל ונעשו כעץ שוב אינם חוזרים לאיסורם.

ה. נפסל מאכילת אדם בתרופה נוזלית

אמנם יש לחלק בכל האמור בין משקה לאוכל, דלגבי מאכל כל שאין בו טעם כלל הרי הוא חשוב כמי שאינו ראוי למאכל אדם, אבל לגבי משקה לא נוכל לדון שאם אין בו טעם הרי הוא כאינו ראוי למאכל אדם, שהרי מים אין בהם טעם כלל, ומשום כך השותה מים שלא לצמאו אינו מברך שלא נהנה בהם כלל, ולא נוכל לדון במשקה שנפסל מאכילת אדם אלא כאשר טעמו מר.

ועוד מצינו שמאכל שנפסל מאכילה אינו מטמא טומאת אוכלין (כמבואר ברמב"ם פרק ב מהלכות טומאת אוכלין הלכה יד), ומאידך משקה היוצא מן האוזן ומן החוטם ומי רגלים של אדם מטמאין טומאת משקין (כמבואר ברמב"ם שם פרק י הלכה ב), ומבואר שאף משקה כזה חשיב ראוי למאכל אדם.

וכן מבואר בגמ' (בכורות ז, א) ובשו"ע (יו"ד סימן פא סעיף א) שמי רגלים של בעלי חיים טמאים אסורים בשתיה, ותמה החזון איש (יו"ד סימן יב ס"ק ז) דכיון שנפסלו מאכילת אדם למה יהיה בהם איסור משום יוצא מן הטמא, וכתב שם לבאר דלא אמרינן שנפסל מאכילת אדם אלא רק כשהטעם זר ומאוס, אבל אם נאכל מצד טעמו אפילו ע"י הדחק, ורק שנפשו של אדם קצה בהם מפני שבא ממקום מאוס, אינו נחשב פסול מאכילת אדם. ואף שבאוכל מצינו שאם הוא יבש כעץ מותר אף שאינו מר, במשקה בעינן שהטעם יהיה מרוזר.

ו. חילוק בהיתר זה בין שאר איסורים בימות השנה לאיסור חמץ בפסח

ואמנם כל הדברים אמורים רק לגבי שאר איסורים שדי לנו להתירם אם נפסלו מאכילת אדם, אכן לגבי חמץ בפסח נתבאר בגמ' (פסחים מה, ב) דצריך שייפסל האיסור גם מאכילת כלב, והטעם דלא סגי במה שנפסל מאכילת אדם משום שראוי לחמץ בו כמה עיסות אחרות, וביאר הר"ן (שם יג, ב מדפה"ר) דהרי אסרה תורה בפסח גם שאור אף שאינו ראוי לאכילת אדם כיון שראוי לחמץ בו כמה עיסות אחרות.

ואמנם גם כאשר נפסל מאכילת כלב כתב הרא"ש (פסחים פרק ב סימן א) דלא הותרה אלא בהנאה אבל לא באכילה, וביאר התרומת הדשן (סימן קכט) שהוא אסור מדרבנן מדיון אחשביה, וכן כתבו הט"ז (סימן תמב ס"ק ח) והמשנ"ב (שם

לכתחילה, ולכן רק כאשר נתערב האיסור בהיתר שאם נאסור את האיסור הרי שנפסד גם ההיתר, הרי זה כדיעבד ומותר, אבל כאשר האיסור בעין הרי זה כלכתחילה ואסור. ויש לעיין לשיטתו אם חולה הזקוק למאכל זה לצורך רפואתו, הרי זה כדיעבד, או שמא גם בזה כיון שאוכל רק את האיסור הרי זה כלכתחילה, וצ"ע.

ובפרי חדש (יו"ד סימן קג ס"ק א) כתב לחלוק על המנחת כהן דטעם ההיתר הוא משום דמאיס ובטל מתורת אוכל, והרי זה בכלל בל תשקצו וכאוכל עפר בעלמא, ולכן אין חילוק בין אם הוא בעין או בתערובת, אלא בכל אופן מותר. וכן נקט החזון איש (או"ח סימן קטז ס"ק ז). ובפרי מגדים (יו"ד סימן פא שפתי דעת ס"ק ג) כתב דבעושה לרפואה אין בל תשקצו, וכן כתב בפרי תואר (סוף סימן קטז), ואם כן כל שנפסל הדבר מאכילת אדם מותר לאוכלו לכתחילה.

ד. דין אחשביה בנפסל מאכילת אדם

ואמנם עדיין יש לדון שאף אם נפסל מאכילת אדם עדיין הוא באיסורו, והוא על פי המבואר ברא"ש (פסחים פרק ב סימן א), חמץ שנפסל מאכילת כלב אף שמותר בהנאה אסור באכילה. ובתרומת הדשן (סימן קכט) ביאר טעם האיסור באכילה משום דאחשביה באכילתו. ולפי זה יש לדון גם לגבי שאר איסורים שכל שאוכלו הרי הוא מחשיבם למאכל וחזרו לאיסורן אף שנפסלו מאכילת אדם.

ובחזון איש (או"ח סימן קטז ס"ק כ) כתב לבאר דסברת אחשביה שייכת רק לגבי חמץ שאסור מצד עצם מציאות החמץ שבו, וממילא כל שמחשיבו עתה באכילתו הרי חזר לאיסורו, ומה שאין כן לגבי נבילה שנסרחה שמאחר שנסרחה פקע ממנה שם בשר, ומעתה גם אם עתה יחזור להחשיבה כאוכל, יהיה זה כבשר הנופל מן השמים, ואין לה שייכות אל הבהמה שממנה באה, וממילא לא חזר בה איסור נבילה שהיה בה מחמת שייכותה אל הבהמה שממנה באה.

וברמ"א (יו"ד סימן פז סעיף י) כתב בעור הקיבה שמיבישים אותו כעץ וממלאים בו חלב דמותר שהרי הוא כעץ בעלמא, וכתב שם הש"ך (ס"ק לג) שהוא הדין בני מעיים. ואף שבפרי מגדים (שפתי דעת שם) כתב שבשר אסור, כבר השיגו עליו מדברי הש"ך (סימן קיד ס"ק כא) שאף בשר יבש כעץ מותר¹. ומבואר בזה כאמור דלא אמרינן אחשביה בשאר איסורים.

ולפי זה נראה שתירופות מוצקות [כגון כדורים] שאין בהן טעם, ומעורב בהן רוב איסור, מותרות בשאר ימות השנה,

¹ עיין פרי חדש (יו"ד סימן קג) ונודע ביהודה (קמא יו"ד סימן כו) על דברי הש"ך (סימן קג ס"ק ב), וע"ש בפמ"ג.

ס"ק מג) [ובב"ח (שם) נראה שנקט דהוא אסור מן התורה, דביאר שם טעם האיסור משום דחשיב ראוי לאכילה על ידי תערובת]. ואף שלדעת הר"ז והר"ן (פסחים ריש פרק ב) מותר באכילה, וכן כתב הפר"ח (או"ח סימן תמב), להלכה נקטינן כדעת הרא"ש האוסר באכילה.

ולפי זה יהיה אסור ליטול תרופות שמעורב בהן רוב חמץ, ולא נוכל להתיר משום שנפסל מאכילת כלב. ואמנם היה מקום לדון דמאחר ואינו נוטל הדבר לשם הנאה אלא לרפואה, שוב אינו מחשיבו באכילתו, ולא נוכל לאוסרו מאחר ונפסל מאכילת כלב.

ז. דין אחשביה ב'רפואה' והיתר שלא כדרך אכילה

והנה ברמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ד הלכה י) כתב ש'תריאק' שמעורב בו חמץ מותר להשהותו בפסח שהרי נפסדה צורת החמץ, ובהמשך דבריו שם (הלכה יב) כתב דאע"פ שמותר להשהותו כיון שאינו ראוי למאכל כל אדם, אסור לאוכלו. וכן העתיק השולחן ערוך (סימן תמב סעיף ד), וכתבו הגר"ז (סעיף כב) והמשנה ברורה (ס"ק כ) לבאר כוונת השולחן ערוך שאינו מאכל כל אדם, שאינו מאכל בריאים אלא מאכל חולים, וכן כתב ברבינו מנוח (על הרמב"ם שם הלכה י) דדין תריאק שכתב הרמב"ם דאסור לאוכלו היינו משום שמחשיבו במה שאוכלו לרפואה. ומבואר שאף שהוא עשוי לרפואה אסור לאוכלו, ובטעם האיסור ביאר המשנה ברורה (שם ס"ק כא) משום אחשביה, והרי שאף כאשר נאכל לרפואה נאמר דין אחשביה ואסור באכילה, ושוב אין לנו להתיר נטילת תרופות שמעורב בהן רוב חמץ בפסח.

ואמנם דכבר עמדו בסתירת דברי הרמב"ם שכתב (בפרק מהלכות יסודי התורה הלכה ח) שמותר לאכול חמץ בפסח שלא כדרך אכילה, וכגון שעירב בו דבר מר. ולא אסר בזה משום אחשביה. ונראה מוכרח בזה שכל הטעם דאסר הרמב"ם 'תריאק' הוא דוקא כאשר יש בו טעם טוב [והטעם שמותר להשהותו יתבאר להלן], ומשום הכי יש בו דין אחשביה כדברי המשנ"ב [ובגר"ז יש דרך אחרת בזה, עיי"ש סעיף כב], ויל"ע בזה. אבל בדבר שאין בו טעם ונוטל לרפואה לא שייך משום אחשביה.

ולפי"ז הרי למדנו דכל שנוטל הדבר לרפואה אין בו דין אחשביה, וכל דברי הרא"ש שאסר חמץ שנפסל מאכילת כלב היינו כאשר אוכלו באכילת בריא דבזה מחשיבו לאוכל, אבל בחולה הנוטל לצורך רפואתו אינו מחשיב בכך הדבר לאוכל, ולא שייך לאוסרו משום אחשביה.

ואמנם בחזון איש (או"ח סימן קטז ס"ק ז) כתב לדון בתרופות שיש בהן עמילן חמץ העשוי לדבק את התרופה,

וכתב שם דאין שייך בזה אחשביה, כיון שאין העמילן בא לאכילה אלא לדבק את התרופה, ואינו חלק מהחומר המרפא. ומשמע מדבריו שאם היה החמץ חלק מהחומר המרפא הרי הוא אסור משום אחשביה.

ולכאורה דבריו נסתרים מדברי הרמב"ם (בהלכות יסוה"ת הנ"ל) שמותר לאכול חמץ שלא כדרך אכילה, והרי דלא שייך אחשביה לרפואה, ובהכרח צריך לומר דהחזון איש בדבריו רצה להתיר גם בתרופות שיש בהן טעם טוב, או בתרופות שנועדו לאנשים בריאים לחזק מזגם [כגון ויטמינים ותוספי תזונה], ובאלו אין להתיר רק משום שעשוי לדבק ואין אחשביה, אבל אם הוא חלק מהחומר המרפא ויש טעם טוב בתרופה הרי שיש לאסור משום אחשביה.

והנה היה מקום לדון עוד להתיר משום שאכילתו היא שלא כדרך אכילה, וכמבואר בשולחן ערוך (יו"ד סימן קנה סעיף ג) דבחולי שאין בו סכנה מותר להתרפא בשאר איסורים שלא כדרך הנאתו, אבל בבריא לא התירו אף שהוא שלא כדרך הנאתו, וכן כתב המחנה אפרים (הלכות מאכלות אסורות פרק ח הלכה טז) בדעת הרמב"ם דלא הותר אלא לחולה ולא לבריא, [ודלא כהמרדכי (פסחים פ"ב) בשם ראבי"ה שמתיר שלא כדרך אכילה אף לבריא, ועי' בש"ך (שם ס"ק יג)].

ונמצא מבואר בזה ג' טעמים להתיר אכילת הדבר שנפסל מאכילת כלב בחולה, ולא נאסר מטעם אחשביה: א. כיון שבחולה אין אחשביה שכל כוונתו לרפואה ולא לאכילה. (יד אברהם יו"ד סימן פד וקנה, שו"ת כתב סופר או"ח סימן קיא). ב. שהתירו אחשביה לצורך חולה. ג. כיון שאוכל שלא כדרך אכילה אין אחשביה, [אמנם קשה על כך מדברי הרא"ש שכתב בחרו דאסור לאכול אף שהוא שלא כדרך אכילה, וצ"ב החילוק בין חרוך לעירב בו דבר מר].

הלכה למעשה בדין תרופות שאין בהן טעם בפסח

העולה מכל הנ"ל שישנם כמה היתרים בנטילת תרופות שאין בהם טעם בפסח:

א. כאשר רוב התערובת היתר, הוי נותן טעם לפגם ומותר לדעת השו"ע, ואף לדעת הרמ"א יש להקל משום שהתערובת נעשתה קודם הפסח [וכל שכן בשאר ימות השנה לגבי שאר איסורים שמותר משום נותן טעם לפגם].

ב. כאשר רוב התערובת איסור, יש לדון להקל בו משום שהוא שלא כדרך אכילה, דשרי בכל האיסורים ואף בפסח. ומדין נפסל מאכילת אדם שאינו ראוי לחמע. ואף שבפסח אסור לאכול נפסל מאכילת כלב, וכן נפסל מאכילת אדם בתערובת באופן שאין ראוי לחמע, כיון שהוא לצורך חולה לא אסרו בזה מדין אחשביה.

ג. בשאר איסורים מותר כיון דדמי לבשר יבש כעץ דשרי, ובפסח יש לדון אם שרי חמץ יבש כעץ, ועל כל פנים כאשר התרופה מורה מותר מדין המבואר באות ב' שהוא שלא כדרך אכילה ונפסל מאכילה.

ד. אם אין לתרופה טעם כלל, יש לדון אם טעם ההיתר ביבש הוא משום שלא כדרך אכילה, ואז יהיה מותר אף בפסח, או מדין נפסל מאכילה. ואז יש לדון אם נפסל מאכילת כלב או רק מאכילת אדם, שאם נפסל רק מאכילת אדם יהיה מותר לאכלו רק אם הרוב היתר, ואם הרוב איסור אסור לאכלו.

ה. כל הדברים האמורים הם בתרופות מוצקות, שבזה יש לדון אם יש להקל גם כאשר האיסור הינו רוב, כיון שאין לתרופה טעם כלל, אבל במשקה אין די שלא יהיה לו טעם אלא צריך שיהיה טעם מר, וכל זמן שאין טעם אין זה מוציאו מדרך אכילה ואינו נעשה בזה כפסול לאכילת אדם, [ובשאר איסורים, כל שנפסל מאכילת אדם מותר לחולה לאוכלו, ולדעת הפרי חדש והחזו"א מותר אף לבריא ובאופן שאין בו משום בל תשקצו].

סירופים שיש להם טעם - אך אינו ערב לרוב האנשים - ומכילים חמץ, האם מותר ליטלם בפסח

סירופים שיש בהם טעם אבל הטעם שבהם הוא לא טעם טעים כ"כ [לא מר], אם רוב האנשים לא אוהבים את הטעם הזה לכאורה הו' נותן טעם לפגם דלפי השו"ע סי' תמז' ס"י שרי בפסח ועי' תוס' ע"ז ס"ו ובתשו' הרשב"א תצט', ואף לדעת הרמ"א שם דפליג ואוסר נותן טעם לפגם בפסח מ"מ הא מבואר שם דבמקום שאין מנהג ידוע לאסור נותן טעם לפגם המיקל לא הפסיד וא"כ לכאורה לצורך חולה יש להקל בנותן טעם לפגם ואם רוב האנשים אוהבים את זה לכאורה אף אותם שלא אוהבים את זה אסור להם. ויל"ע ובפרט לשי' הר"ן ע"ז ס"ז דהיתר נותן טעם לפגם הוא משום שאינו נהנה וצ"ע. וכשרוב האנשים לא אוהבים את זה וכן"ל. דשרי לאותם שלא אוהבים את זה ויל"ד לאלו שאוהבים את זה ולרשב"א דהיתר נותן טעם לפגם הוא מדין ביטול ברוב א"כ יל"ד דשרי אף לאותם שאוהבים כיון דרובם אינם אוהבים את זה א"כ הו' בטול ברוב אכן לר"ן ע"ז ס"ז דהוא מטעם דאינו נהנה א"כ לאותם שנהנים מזה לכאורה אסור ויל"ע.

דין שהייה בסירופים (תרופות) שטעמם טעים וטוב ללא מכירת חמץ, וראיה לזה מדין תריאקה שמותר להשהותו בביתו ואסור לאוכלו

תרופות שיש בהם טעם טוב יל"ע אם מותר להשהותם בבית בפסח בלא מכירת חמץ דהרי תריאקה מבואר בסי' תמ"ב ס"א וס"ד דמותר להשהותו בבית ומקורו הוא מהרמב"ם

פ"ד מחו"מ ה"י והי"ב ותריאקה הוא אינו מאכל כל אדם אלא מאכל חולים כמבואר בגר"ז ומ"ב סי' תמ"ב ועי' שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תעא' ותקמח' ורבינו מנוח על הרמב"ם שם וא"כ לכאורה אף אם יש בהם טעם הרי הוא אינו מאכל כל אדם ויל"ע בזה דאפשר דאף דאין בריאים רגילים לאכלו מ"מ ראוי הוא אף לבריאים ואולי כל מה שמותר הוא רק שאינו טעים ולכן רק חולים אוכלים את זה אבל אם יש בו טעם דראוי לבריאים אולי אסור.

טעם להיתר שהייה כיון שהחמץ שבהם לא ראוי למאכל אדם ולא ראוי להחמיץ עיסות אחרות

והנה טעם ההיתר בתריאקה להשהותו בבית יש בזה כמה היתרים [עי' לשון הרמב"ם שם ה"י ושו"ע שם סעי' א' שהרי נפסד צורת החמץ] בחזו"א או"ח סי' קטז' מבואר דהוא מטעם דאינו ראוי למאכל אדם וכיון שהוא בתערובת דברים אחרים אינו ראוי להמנע בו עיסות אחרות ולכן אף דלא נפסל מאכילת כלב שרי להשהותו כהרמב"ם פ"א מחו"מ ה"ב וכהר"ן פסחים [י"ג ע"ב בדה"ר] ודלא כהראב"ד שם ועי' מ"ב סי' תמב' סק"י ובה"ל סי' תמב' סעיף ט' דהכי נקטינן.

טעם נוסף להיתר שהייה מדין כופת שאור שיחדו לישיבה

ויש עוד טעם להיתר דהוא מדין כופת שאור שיחדו לישיבה ומבואר בפסחים מה' ואו"ח סי' תמב' ס"ט דמותר להשהותו אם עשה שינוי צורה דכל חמץ שיחדו לא לאכילה ועושה מעשה שמשנה את החמץ מצורתו מותר להשהותו ואף אם רק טח בטיט ויכול לגרור הטיט ומתחת הוא ראוי לאכילה מ"מ שרי כמבואר שם עי' במ"ב ושעה"צ שם, וה"נ התרופות שיחדם לא לאכילה ועושה מעשה שמשנה את החמץ מצורתו מותר להשהותו וא"כ לכאורה לפי ההיתרים הללו יש נפק"מ בזה דאם הטעם משום כופת שאור שיחדו לישיבה לכאורה אף דיש בהם טעם טוב יל"ד להקל אכן אם הטעם הוא משום שאינו ראוי למאכל אדם בתערובת א"כ אם הטעם הוא טוב יל"ע אם נחשב אינו ראוי למאכל אדם כיון דאין הבריאים רגילים לאכלו אף שיש בו טעם ויל"ע בזה, (ויש להעיר עוד בזה דיתכן דתריאקה היה ממש דבר מאכל הראוי לאכילה אלא שלא היה מאכל כל אדם).

יש להסתפק האם למעשה מותר להשהות בבית סירופ עם טעם טוב ללא מכירת חמץ

נמצא דלמעשה לא ברור אם אדם שלא עשה מכירת חמץ כלל ויש בביתו מלפני פסח או שקנה בפסח מבית מרקחת שלא עשו מכירת חמץ [או אף באופן שכן עשו מכירה ונתכוון הקונה לזכות בזה בעת הקניה או אף בסתמא] תרופה שיש בה טעם ויש בה ודאי חמץ [דאילו יש בה ספק יש בזה הרבה

פרטים ויש אופנים דשרי ואכמ"ל] אם מותר להשהות בביתו או צריך לבערו [ויש לעין דאיך מבער משקה חמץ כגון סירופ שיש בו טעם מחמץ איך שורפו ולכן ישפכנו לבית הכסא ולדעת המ"ב סי' תמה' סק"ה יוצא בזה יד"ח ואף לדעת החזו"א סי' קיח' שחולק ע"ז כאן יודה ואם עשה מכירת חמץ או שקנה מבית מרקחת שעשו מכירת חמץ אם התכוון לא לזכות בזה בעת הקניה נמצא דהוי של עכו"ם [וצריך ליזהר מאופנים שונים שיכולים לגרום שיהיה אחריות על הישראל] ואז יש אפשרות להשתמש בתרופה אם זה סירוף לאדם גדול ע"י שיערב בזה דבר מר [כגון מלח וכו' עי' רמב"ם פי"ד מהל' מאכלות אסורות] ואז יהא מותר לשתותו דהוי שלא כדרך אכילה ומותר לחולה למקילים בשלא כדרך אכילה בחמץ וכנ"ל ויש מחמירים בזה וכנ"ל.

דין אכילה - האם תריאקה הוא מאכל טעים או שאינו טעים (ובזה תליא אם יש ממנו ראייה לנד"ד)

והנה מבואר שם ברמב"ם ובשו"ע דתריאקה אסור לאכלו ויל"ע דאם הטעם הוא פגום ואינו ראוי לאכילה הרי לדעת השו"ע בסי' תמז' ס"י נותן טעם לפגם מותר בפסח וא"כ אמאי אסור לאכלו בתריאקה והרי הוי נותן טעם לפגם דלכה"פ הוי פגום קצת אף אם זה כן נקרא נבילה הראויה לגר ולכא' מוכח מזה דתריאקה יש בזה טעם טוב ואפ"ה שרי כיון דאין בריאים רגילים לאכלו מהטעמים שנתבאר לעיל ולאכלו אסור ולהמ"ב הטעם שאסור לאכלו הוא משום אחשביה ולהגר"ז יש בזה דרך אחרת ואכ"מ ועכ"פ דנותן טעם לפגם שרי לאכלו בפסח ואין בזה משום אחשביה וא"כ אמאי כאן יש בזה אחשביה ולכא' מוכח דלא מיירי בתריאקה נותן טעם לפגם אלא שיש בו טעם טוב וכנ"ל.

האם יש היתר לקחת סירופ טעים המונח ברשותו ולמררו ולאוכלו מדין 'שלא כדרך אכילה'

וכמו כן צ"ע דאם תריאקה אין בו טעם טוב אמאי אסור לאכלו דהרי שלא כדרך אכילה מותר [פסחים כד' ע"ב] עכ"פ לחולה ויש בזה פלוגתא גדולה בראשונים ואכמ"ל אכן יש לעיין אם מותר אכילה שלא כדרך בחמץ וכן אם מותר הנאה שלא כדרך הנאה בחמץ והנה בפסחים לט ע"ב תנן דלא ילעוס חטים ויניחם ע"ג מכתו וכ"ה ברמב"ם פ"ה מחו"מ הי"ט וכ"ה באו"ח סי' תסו' והק' הראשונים דלישתרי מדין שלא כדרך הנאות עי' פסחים כד' ע"ב ויש בזה כמה תירוצים בראשונים בפסחים כד' ולט' תי' א' כתב המאירי דהוי דרך הנאותו בתי' שני כתב המאירי וכ"כ בספר ההשלמה ובספר המכתם ובספר המאורות דהתם אסור משום בל יראה ובמהר"ם חלאוה פסחים כה' ע"ב כתב לגבי להניח חלב ע"ג מכה דפטור אבל אסור דלצורך מכה לא הותר שלא כדרך

הנאותן ורק לחולי הותר ולפי"ז גם אפשר ליישב המשנה הנ"ל ומדברי שאר הראשונים מבואר דהיתרו שלא כדרך הנאותו אף במכה ולא רק בחולי ובביאור הגר"א יו"ד סי' קנה' ס"ק כד' יישב דכיון דאפשר לרכך החטים במי פירות לא הותר שלא כדרך הנאותן בחמץ, והנה ברמב"ם פ"ה מיסודי התורה ה"ח כתב בד"א שאין מתרפאין וכו' בזמן שהן דרך הנאותן וכו' או חמץ בפסח וכו' אבל שלא כדרך הנאותן כגון שעושין לו רטיה או מלוגמא מחמץ וכו' או שמשקין אותו דברים שיש בהן מר מעורב עם אסורי מאכל שהרי אין בהן הנאה לחיך הרי"ז מותר ואפילו שלא במקום סכנה וכו' עכ"ל ובכ"מ שם הביא מהאורחות חיים והרשב"א דמיירי בחמץ של נכרי ובזה שרי שלא כדרך הנאותו ומשמע דשלא בדרך הנאה מותר אף במכה ולא רק בחולי, והמ"א והמ"ב בסי' תסו' פסקו כן דבשל נכרי מותר שלא כדרך הנאותו ומבואר דקיי"ל שלא כדרך הנאותו שרי לצורך מכה ומיחוש אם א"א בדרך היתר עיי"ה במשנ"ב ובספר מגן האלף תמה על המג"א דהיתרו שלא כדרך רק בחולי ולא במכה אמנם כבר נתבאר דיש כמה ראשונים דס"ל דאף במכה שרי ולכאורה כן נקטינן להלכתא כמבואר במג"א ומ"ב הנ"ל ועדיין צ"ע בזה.

[והפר"ח שם בסי' תסו' הביא את דברי הכ"מ הנ"ל בשם האורחות חיים והרשב"א דכותיה פסקו המג"א והמ"ב דברטיה של עכו"ם מותר להניח על מכתו ותמה הפר"ח דאע"פ שאין דעת הישראל לזכות בו כמו בסי' תמח' בדורון שמביא העכו"ם והרי מבואר שם דבעינן שלא יהא ניכר מתוך מעשיו שחפץ בדורון ובכאן אדרבא ניכר מתוך מעשיו של הישראל שחפץ במלוגמא ומה יועיל שאין דעתו לקנותו וכתב דאולי הוי רק חומרא דרבנן ולפיכך בחולה אין להחמיר ועוד כתב דיש בזה משום רוצה בקיומו חשש דרוצה בקיומו ועי' שעה"צ סק"ה שהביא סוף דברי הפר"ח עיי"ש עוד ועי' במקור חיים סי' תסו' שתמה דמדברי התוס' פסחים כט' [וצינו המג"א שם] מבואר דכיון שנפסד הדבר קונה זה הישראל וגם מדברי הט"ז סו"ס תנד' לגבי מצה דהוי לכם ועי' במגן האלף שם מש"כ בזה ועי' בכתבי קה"י החדשים פסחים סי' עט שכתב שהרשב"א חולק ע"ד התוס' פסחים הנ"ל וס"ל דאף באכילה שייך לומר דאינו מכין לזכות וגם בקו"ש פסחים אות קלא הוכיח כן מדברי הרשב"א ב"מ פ"ח ור"ן נדרים לד' דס"ל כרש"י פסחים כ"ט דאף באכילה יכול לכיון לא לזכות וכן מבואר להלכה במשנ"ב סי' שמג' סק"ה ובסי' תנ' ס"ק יח' וכמו שיתבאר בהמשך בס"ד].

והנה לגבי תריאקה כתב הרמב"ם דאסור לאכול וכתב המחנה אפרים הל' מאכלות אסורות דמשמע דאירי אף בחולה וא"כ קשה הא כתב הרמב"ם פ"ה מיסודי התורה הנזכר לעיל דהותר שלא כדרך אף בחמץ בפסח וכתב המחנ"א ליישב דכיון דלדעת הרמב"ם באכילה איכא מלקות ובהנאה ליכא מלקות ובאר המחנ"א דהטעם הוא דחמור אכילה מהנאה דהנאה אינו מפורש בתורה ולכן גם לגבי שלא כדרך רק בהנאה מותר במיחוש בשלא כדרך ולא באכילה דשם הותר בחולה שנפל למשכב ולא במיחוש עכ"ל ונמצא דא"כ בתריאקה שכתב הרמב"ם והשו"ע דאסור לאכלו הוא רק במיחוש אבל בחולה שנפל למשכב מותר לאכול תריאקה בפסח ובאמרי בינה דיני פסח ס' ז' כתב ליישב קו' מחנה אפרים דיש לחלק בין איסורי אכילה דהותר שלא כדרך לאיסורי הנאה דלא הותר שלא כדרך דאף דאין החיך נהנה ממנו מ"מ יש כאן הנאת מעים וע"כ בתריאק דהוי חמץ אסור לאכלו ולדבריו מש"כ הרמב"ם בפ"ה מיסודי התורה הנ"ל דאף בחמץ הותר שלא כדרך הוא רק במלוגמא ולא באכילה ומש"כ הרמב"ם שם שעם עירב דבר מר מותר מיירי רק באסורי אכילה ולא בחמץ בפסח דמיירי גם לעיל שם ולדבריו באכילת תריאקה אסור מן הדין דלא הותר שלא כדרך בחמץ אכן בפוסקים כתבו דהוא מדין אחשביה וכנ"ל וצ"ע.

פלוגתת האחרונים למעשה בתריאקה בחולה ובפסח

לגבי אכילה ולגבי הנאה

ומבאר דהמחנ"א והאמרי בינה נקטו דתריאקה הוי שלא כדרך אכילה והא דלא הותר לאכול תריאקה להאמרי בינה הוא משום דחמץ לא הותר אכילה שלא כדרך ורק הנאה שלא כדרך הותרה ולהמחנה אפרים באמת לחולה שנפל למשכב מותר לאכול תריאקה דהוי שלא כדרך וכן בשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקמ"ח צידד דאפשר דרק לבריא אסור תריאקה אבל לחולה מותר תריאקה ועי' בשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תעא' ואפשר דאף המ"ב שפירש דמיירי במאכל חולים מיירי בבריא שאוכלו וצ"ע, ובשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תעא' מבואר דהא דמותר כל השנה לאכול תריאקה אף דיש בו בשר אפעה עי' רא"ש פסחים פ"ג סי' ד' הוא משום שלא כדרך אכילה ועי' בתרומת הדשן סי' קכט דמבואר דמדמי ליה לדיו שיש בו שיכר דנפסל מאכילה עיי"ש וצ"ע ומבואר מכל הנ"ל לכאן דתריאקה אין בו טעם טוב אכן ברבינו מנוח על הרמב"ם שם פ"ד מחו"מ ה"י והי"ב פירש דתריאקה עושין אותו עוגות ונילוש בדבש ואינו נעשה אלא למלכים או לאנשים אשר נשכם כלב שוטה או הכישם נחש ועקרב וסיבת

היתר השהיה הוא משום ספק נפשות [ודבריו מחודשים דבכה"ג הוי ספק פיקו"נ] אכן ברמב"ם שם פ"ד מחו"מ מבואר שטעם ההיתר שתריאק מותר לקיימו בפסח שהרי נפסדה צורת החמץ וצריך ביאור לדברי רבינו מנוח איך יפרש דברי הרמב"ם ומ"מ הא דאסור לאכלו הוא לא משום אחשביה אלא כיון דיש טעם טוב אסור לבריא או לחולה שאין בו סכנה לאכלו ולדברי האמרי בינה אף דאין בו טעם טוב אסור מן הדין ואין בו היתר דשלא כדרך אכילה.

דברי המקור חיים דאע"ג דהוא שלא כדרך אכילה שייך

ביה משום 'תשביתו'

ובמש"כ לגבי חמץ אם יש בזה היתר דשלא כדרך הנאה ואכילה הנה מצינו איסור אכילת שאור עי' ביצה ז' ע"ב דאינו ראוי לאכילה ואפ"ה אסרה תורה אכילתה וברבינו דוד פסחים מ"ה ע"ב מבואר להדיא דהאוכל שאור אף בפני עצמו חייב אף שאינו ראוי לאכילה וכ"מ בר"ן פסחים מה' וכמו שהוכיח מזה המקור חיים סי' תמב' סק"ב ועיי"ש במקור חיים שהק' דליפטר משום שלא כדרך אכילה ותי' דאין איסור משום לא יאכל חמץ אלא משום תשביתו דמשמע שלא ע"י אכילה ודעתו דלא רק רק בשאור אלא אף בחמץ בפת שנתעפשה שאינו ראוי לאכילת אדם אסור לאכלו משום ביטול מצוות תשביתו וצ"ע מד' התוס' פסחים כה' וכה' ועי' מש"כ בקובץ בירורים שביבי אש סי' ל' ובצל"ח ביצה ד"ב כתב לחלק בין שאור דתמיד אינו ראוי לאכילה ע"כ שאסרה תורה לאכול אף שאינו ראוי משא"כ חמץ הראוי לאכילה לא אסרה תורה אלא כשהוא ראוי למאכל אדם ובמגן האלף בסי' תמב' וכן בחזו"א או"ח סי' קטז' סק"ב צידדו דאף בשאור אינו עובר על אכילתו אלא א"כ ערבו באוכל הראוי לאכילה אכן ברבינו דוד הנ"ל מבואר להדיא ועי' גם בר"ן הנ"ל דעובר על אכילת שאור ועל אכילת פת שעפשה אף בפנ"ע בלא תערובת וכ"כ הפמ"ג בסי' תמב' בא"א ס"ק י"ד דשאור וחמץ נשתנו מכל איסורי מאכלות דאם נפסדו מאוכל אדם מותר דחמץ שאני אף שאינו ראוי לאכילת אדם הואיל וראוי לחמץ בו עיסות אחרות חייב על אכילתו וכהר"ן הנ"ל. ועי' שו"ת שבט הלוי ח"א סי' קנב' והנה כ"ז מיירי על נפסל מאכילה אכן כבר תמה החו"ד סי' קג' דכל נפסל מאכילה תיפו"ל דיהא פטור מדין שלא כדרך ותי' דאה"נ אלא דנפסל מאכילה נתחדש דאף חזר ותיקנו ונעשה ראוי לאכילה פטור.

האם מותר ליטול כדור עם טעם ע"י עטיפתו בקפסולה

או בטישיו

ואם זה כדור שיש בו טעם יל"ד אם יש היתר ע"י שיכרוך בסיב כגון שיכרוך בניר טישו או שיעטוף בקפסולה ויבלענו דבפסחים קיד' אמרינן לגבי מצה כרכו בפיו לא יצא והמל"מ

האם מועיל ביטול בשישים כשהחמץ עבד לטעמא

אך אם מה שנותן טעם הוא חמץ כגון החומר סורביטול הוי מילתא דעביד לטעמא דלא בטל ואסור לגדול לאכלו אכן לקטן אפשר להקל כיון דלדעת הש"ך בסי' צח' ס"ק כט' רק מדרבנן לא בטל א"כ לדעת הרשב"א יבמות קיד' עי' בה"ל סי' שמג' ספיה בדרבנן לצורך הקטן מותר [ועי' שו"ת הרשב"א ח"א תשו' צב' ומובא בחיי"א כלל סו' שכתב שזה להלכה ולא למעשה ועי' ש"ך יו"ד סי' פא' ס"ק כא ובגליון מהרש"א שם ועי' בשו"ת הרשב"א הנ"ל]. אכן רעק"א כתב שם בשם הר"ן דהוא איסור דאורייתא וגם בתריאקה לכאו' מירי שערבו בכונה ואפ"ה הרמ"א בסי' תמב' ס"ד מיקל בזה אף באכילה [אם הרמ"א מיירי אף דיש בו טעם וכנזכר].

ובפרט דיש לדון איך זה החמץ דהחומרים כגון העמילן או הסורביטול, מניטול, שמופקים מעמילן שיתכן שמגיע מחיטה וצריך לדעת את אופן היצור אם אכן החיטה נרטבה לפני הטחינה ולכמה זמן נרטבה, וכן לאחר הטחינה מרגע מגע המים [ואם המים חמים יש עוד צירוף עי' סי' תנד' ס"ג] בקמח האם יש עסק כל הזמן עד שמופרד העמילן מהגלוטן או ששוהא שיעור זמן שמחמץ וכן יש לדעת באם יש זמן שהקמח והמים שוהים אם מערבים שם עוד חומרים שדינם כמי פירות ואם הרוב לא מים נחלקו הראשונים כמובא בבית"ל סי' תסב' דדעת התוס' והרא"ש פסחים לה' ע"ב דהוי חמץ נוקשה אכן לדעת הרמב"ם הוי חמץ גמור עי' פר"ח ופמ"ג ובית מאיר בסי' תסב'.

עוד אופנים בהם החמץ נידון כחמץ נוקשה [דאסור רק מדרבנן]

וכן יש עוד אופנים שנידון כחמץ נוקשה כגון אם זה לא הגיע לידי גמר חימוץ או שהוסיפו לזה חומרים שפוגמים אותו באופן שאינו ראוי לאכילה אלא בדוחק עי' פסחים מב' ומג' וברשב"א שם ובשו"ת הריב"ש סי' ג' ובחיי אדם כלל קכ"א ובמ"ב סי' תמב' סק"ב ואז אם יש ס' נגד לדעת הרבה אחרונים המובאים במ"ב סי' תמז' ס"ק טו' אפי' נתערב בפסח עצמו בטל בס' וכתב המשנ"ב דיש לסמוך עליהם בשעת הדחק ואף אם אין ס' נגד הוי חמץ נוקשה ע"י תערובת ויש דעות דאף אם אין ס' נגד ואין בזה כזית בכדי אכילת פרס עי' חזו"א סי' קטז' סק"י דשרי לשהותו בפסח אבל לא לאכלו עי' מ"א סי' תמב' סק"ב ופמ"ג שם ומ"ב סי' תמב' סק"ה ושעה"צ סק"ה ושעה"צ סי' תמז' ס"ק קפד' וגם צריך לדעת אם מערבים חומרים שפוסלים אותו מאכילה שאז יש עוד צירופים בזה כידוע שנחלקו בזה האחרונים בדבר שנפסל מאכילה ועומד לחזור ולהיות ראוי לאכילה אם מפני מה שנפסל מאכילה [אכילת כלב או אכילת אדם בתערובת שאינו ראוי לחמץ ואכמ"ל] עי' חו"ד

פי"ד מהל' מאכלות אסורות דן דה"ה באיסורים אם כרכו בפיו אינו חייב ויל"ד אם גם בחמץ, כן כיון דאסור בהנאה ויש לצדד דהוי שלא כדרך הנאתו ושרי.

ואם זה כדור מציצה שא"א לכרכו בניר או בקפסולה שאין בה חשש איסור יש תרופות שאפשר להמיס אותם ע"פ הוראת הרופא ואז יוסיף לזה דבר מר וכנ"ל.

היתר לקיחת תרופות [אף סירופים שיש בהם חמץ] לקטן ע"י עצמו וכן ליתנם לקטן אחר

ולצורך קטן כתב המשנ"ב סי' שמג' סק"ה ובסי' תנ' ס"ק יח' ומקורם מהמג"א סי' שמג' דנכרי יתן לתינוק ואם א"א למצוא נכרי יצווה לקטן שיאכיל לתינוק [ולגדול אסור להאכיל את הקטן משום איסור ספיה וכן משום איסור הנאה דאף דמכר לגוי מ"מ גם חמץ של עכו"ם אסור בהנאה כמבואר בסי' תמג' ולהאכיל חמץ לבנו הקטן לכאו' הוי הנאה כמו שאסור להאכיל בהמה בסי' תמח' דאסור אף להאכיל בהמת עכו"ם או בהמת הפקר עיי"ש ולכאו' ה"נ להאכיל לבנו קטן אסור והמ"ב כתב לאסור לגדול להאכיל מטעמים אחרים דאסור ליגע בחמץ ועוד משום לתא דקנין עיי"ש והמ"ב אירי מחמץ ממש אבל בתרופות אולי ל"ש שמא יבוא לאכלו וגם משום לתא דקנין אם מכין להדיא לא לזכות בו א"ש וע"ע בשו"ע הרב בסי' תנ' שכתב שא"א ע"י קטן מותר לגדול להאכיל את לקטן עיי"ש וצ"ע בכ"ז] דאיסור ספיה לקטן לא נאסר לומר לקטן [ולכאורה הוי ספיה לקטן שיספה לקטן וצ"ב] ואם הקטן יוכל ליקח בעצמו - שיקח בעצמו.

אם קודם הפסח היה ס' נגד החמץ הרי הוא בטל בשישים

וכ"ז כשאין ס' נגד החמץ אבל אם יש ס' נגד החמץ אז יש להקל בזה [ואף שיש טעם בסיורף] דהוי לח בלח בטל ואינו חוזר וניעור עי' סי' תמב' ס"ד ברמ"א ובסי' תמז' ס"ד ברמ"א ואז גם בלא מכירת חמץ לנכרי מותר להשהותו בביתו ואף מותר לאכלו.

האם יש ביטול בשישים כששמים את החומר בכונה

ואף דהרי מערבים בכונה כי רוצים שהחמץ יהיה שם ומבואר במג"א סי' תמב' סק"א ושו"ע הרב סי' תמב' ובקו"א שם סק"ה עפ"י תשו' הרשב"א [ח"ג ס' ריד'] ומבואר ביו"ד סי' קלד' סי"ג וכ"פ המשנ"ב סי' תמז' סק"י דבכה"ג אין ביטול ברוב מ"מ הא הנוב"ת או"ח סי' נו' כתב דיש ראשונים דפליגי ע"ז וסברי דכן מהני בכה"ג ביטול ברוב וכן יש עוד צדדים להקל בזה גם לפי הרשב"א לכן לצורך חולה יש מקום להקל לשתות סירופ שיש בו חמץ הבטל בס'.

סי' קג' סק"א וגם יל"ד אם קשור לפלוגתת רבינו יונה והרא"ש ברכות פ"ו סי' לה' ומג"א וגר"א וחת"ס באו"ח סי' רטז' וחזו"א יו"ד סי' יב' וכידוע ואכמ"ל בכ"ז.

לפני שפוסקים על תרופה מה דינה, יש לברר מה הבעיה שיש בתרופה זו, והנה כבר נתבאר שלהלכה תרופה שאין בה טעם מותר לאוכלה בפסח, אמנם גם אלה שמחמירים בכך [ע"פ המבואר בסי' תמ"ב שתריאקה אסור לאוכלו] יש הרבה אופנים שמותר וע"ז נדון במאמר שלפנינו:

תרופה שאין בה טעם שהעמילן בה הוא חמץ, לדעת החזו"א מותר לאוכלה דל"ש בזה אחשביה, וא"כ אם יש תרופה שלא מופיע ברשימה יש לדעת אם הסיבה היא בגלל העמילן שנתברר שהוא מחמץ או שהוא ספק חמץ שאז לדעת החזו"א יש להקל לחולה אף שאין בו סכנה, או שהוא בגלל רכיב מעצם התרופה שיש בו ודאי חמץ או חשש חמץ ואז אם יש בו וודאי חמץ יש מחמירים עפ"י המבואר בסי' תמב' ס"ד שתריאקה אסור באכילה, אף שמותר בשהייה.

אכן אם זה ספק משהו יש לדון להקל אף באכילה אם וודאי יש ס' נגד [יש לעיין סי' תמ"ז וחזו"א או"ח סי' קי"ט ס"ק י"ב],

ואף אם הוא רכיב מעצם התרופה ויש בו ודאי חמץ, יש לדעת אם יש בשאר התרופה ס' נגד הרכיב דבפשוטו נידון כלח בלח דאמרי' ביה דאינו חוזר וניעור דאף באבקה שדינו כקמח דמעיקר הדין מבואר במ"ב [סי' תנג ס"ק יז] דדינו כלח בלח וא"כ לדעת הרמ"א [בסי' תמז' ס"ד] אינו חוזר וניעור רק דאין בו ביטול כלל לדעת המ"א [סי' תמב' סק"א] וגר"ז [סי' תמב' סעיף ה'] ובקו"א [שם] ומשנה ברורה [סי' תמז' סקי"ד] כיון שהכניסו רכיב זה בכונה א"כ אין בו ביטול מדרבנן, אכן הנוב"ת [ח"ב סי' נו'] ס"ל דלדעת הרבה ראשונים אף בכה"ג מהני ביטול.

וא"כ יל"ד דלצורך חולה יש לסמוך על הנו"ב דמהני ביטול והוי לח בלח ואינו חוזר וניעור. ואף אם יש שם רכיב שהוא ודאי חמץ, כיון שיש ס' כנגד מותר באכילה.

תרופות שיש בהם טעם, האם מותר ליטלם רק ע"י קטן או אף ע"י גדול

ואף בתרופות שיש בהם טעם יש לדעת אם הרכיב של החמץ הוא כדי לתת טעם או שהוא לא בשביל לתת טעם, ואם הוא לא בשביל לתת טעם א"כ אם יש ס' נגד יש להקל לחולה לאכול את התרופה כהנו"ב הנ"ל [דלא כמ"א וגר"ז ומ"ב וכנ"ל דלצורך חולה לכא' אפשר לסמוך על הנו"ב], ואף אם זה כן רכיב של חמץ שעביד לטעמא בכ"ז יש נפק"מ אם יש ס' נגד שאז לדעת הש"ך [סי' צח' סקכ"ט בשם האו"ה] הוא רק מדרבנן [אכן ברעק"א [שם] כתב דלדעת הר"ן אסור

מדאורייתא] וא"כ יל"ד להקל לקטנים לשי' הרשב"א [יבמות קיד'] עי' בה"ל [סי' שמג'] דספיייה בדרבנן לצורך הקטן שרי ובה"ל הנ"ל סמך ע"ז [אכן עי' חו"א כלל סו'].

וא"כ נפק"מ לזה אם יש ס' נגד הרכיב החמץ שבתרופה שאז אף אם החמץ עביד לטעמא כיון שאסור רק מדרבנן, מותר ליתנו לקטנים. [אכן בש"ך סי' פא' סקכ"א כתב דאסור לספות לקטן איסור אכילה דרבנן כמ"ש בשו"ע או"ח סי' שמג', אולם בגיליון מהרש"א שם העיר דלשי' הרשב"א שרי וכנ"ל בבה"ל סי' שמג' בשם תשו' רעק"א טו', סמך ע"ז למעשה דלא כהשו"ע בסי' שמג' וא"כ יש להקל].

ועוד יש לדון להקל אף בתרופות שלכאורה נראה שרכיב החמץ שלהם עשוי לטעם עפ"י הט"ז [סי' צח' סקי"א] שלא כל דבר נקרא 'עביד לטעמא'.

אולם אף שנת' שאם יש שישים נגד החמץ אף אם החמץ עביד לטעמא מותר ליתנו לקטנים, ואם לא עביד לטעמא מותר אף לגדול לאוכלו אבל עדיין אסור בשהייה ולכן צריך שזה יהיה מונח ברשות הגוי.

מורה הוראה לא יכול לפסוק תשובה אמיתית על תרופה שלא מופיעה במדריכי הכשרות אם לא ידוע לו הרכיבים

ולכן חשוב מאוד למורה הוראה **לפני שעונה על כשרות תרופה שאינה מופיעה במדריך הכשרות, עליו לדעת אם יש ודאי חמץ או ספק חמץ. ואם זה ודאי חמץ יש לברר האם הרכיב של החמץ עשוי לטעם ואם יש ס' נגדו**, שאז אולי אסור רק מדרבנן ואפשר לתת לקטן (אף ע"י גדול), ואם יש בזה טעם צריך להיות ברשות הגוי אבל אין צריך לתת את התרופה ע"י קטן.

העולה מכל מה שנתבאר לעיל, הדינים דלהלן:

כדורי בליעה: מעיקר הדין מותרים אף אם יש בהם וודאי חמץ ובכל צורך ניתן להקל [למעט ויטמינים שאין בהם נחיצות כ"כ, אבל אם יש בהם נחיצות יש להקל].

כדורי מציצה: צריכים בירור שאין חמץ - יש מתירים לבלוע וצ"ב וגם לא תמיד מועיל. לפעמים אפשר להמיס את זה במים וצריך לשאול רופא בכל כדור. אם ממיסים לפני פסח ויש ס' במים נגד החמץ שבכדור - יש להקל [דהוי לח בלח ואינו חוזר וניעור, ואף שמבטל איסור לכתחילה לצורך חולה כתב בפמ"ג שיש להקל. וגם קודם פסח בשעת הדחק כתב המ"ב סי' תנ"ג שיש לסמוך על המקל]. ואם ממיסים את זה בפסח עצמו - צריך להוסיף למים מלח או אפר וכדו' שיהא מר. לפעמים אפשר לצפות את זה בקפסולה או בנייר ולבלוע, וצריך לשאול רופא האם החמץ בכדור הוא לא מלתא דעביד לטעמא ויש ס' נגד החמץ הוא כמו שכתבנו

להלן בסירופים שיש בהם טעם שלא עביד החמץ לטעמא דלצורך חולה יש להקל דאינו חוזר וניעור ואף שעברו את זה בכונה.

כדורים ללעיסה: דינם כנ"ל.

כדורים שיש בהם טעם ושמים תחת הלשון: דינם כנ"ל.

כדורים ששמים אותם במים: כשיש בהם חשש חמץ ניתן להמיס אותם במים לפני פסח כשיש ס' נגד, או בפסח ולהוסיף מלח וכו' כנ"ל.

סירופים שיש בהם חמץ כשהחמץ הוא מילתא דעביד לטעמא: [כגון סורביטול שהוא סוכר ולפעמים עשוי מגלוקוזה שעשוי מחיטה], תלוי אם זה לאדם גדול או קטן, לגדול [מעל גיל מצוות] - יש להוסיף לתרופה מלח או חומר פוגם אחר ולבלוע את זה, ויש למכור את התרופה לנכרי ולהוציא את זה מרשות הגוי כל פעם שצריכים. ולילד - אם זה ילד שיכול לקחת בעצמו, אז ייקח בעצמו. אך אם זה תינוק שלא יכול לקחת בעצמו, אז ילד עד גיל מצוות ייקח את התרופה המכורה לנכרי מרשות הנכרי שבבית הישראלי וייתן את זה לתינוק כשצריך.

סירופים שיש בהם חמץ כשהחמץ הוא לא מילתא דעביד לטעמא: כגון אם יש ס' נגד החמץ, אז כיון דנעשה לפני פסח הוא לח בלח ואינו חוזר וניעור. [אכן לדעת המג"א סי' תמ"ב סק"א ושו"ע הרב סי' תמ"ב ס"ה ובקו"א שם האריך בזה וכן פוסק המשנ"ב סי' תמ"ז סקי"ד דאם מערבים את האיסור בכוונה שיהא שם אין בזה ביטול, וא"כ אף אם יש ס' נגד אין חוזר וניעור] אסור לאכול את התרופה, אכן כיון שהנוב"ת [ח"ב סי' נ"ו] כותב שדעת הרבה ראשונים להקל בזה א"כ לצורך חולה יש להקל אם יש ס' נגד החמץ.

סירופים שיש בהם טעם: אבל רוב האנשים לא אוהבים את טעמם, יל"ד דהוי נטל"ף לפני פסח ומותר לשתותם בפסח לאלו שלא אוהבים את זה, ואלו שאוהבים את זה יל"ע אם מותר להם. אם הרוב אוהבים את זה - אסור אף לאלו שלא אוהבים.

כדורי מציצה שהם כשרים לפסח: פרושו שאין בהם חמץ אבל יתכן מאוד שיש בהם קטניות, והעמילן שבהם הוא קטניות, [וכגון כדור לויטרה שהעמילן שבו מקטניות] וצריך שאלת חכם אם מותר להשתמש בו בפסח כשאין חולי ממש וכן"ל. וצריך לברר אם אפשר להמיס במים וכן"ל. עוד צריך בירור אם יש בעמילן רק מיעוט, דקטניות בטלים ברוב [ואף שאין מערבים לכתחילה כמבואר בסי' תס"ד, הכא אין עושים כדי לבטל. ויל"ד מצד סברת המג"א והגר"ז והמ"ב הנ"ל דאם עושים בכונה אין ביטול וצ"ב].

משחות שיש בהם טעם: אף אם שמים אותם בפה [כגון משחה ששמים בפה התינוק לרפוי פטריה או נגד כאבי שיניים, או משחה ששמים בפה של אדם גדול] לכאן שרי כדין כופת שאור שיחדו לישיבה דיש בזה היתר שיחדו שלא לאכילה ושנוי צורה.

הלכות מעשיות בענייני התרופות

[למי שאינו יודע את רכיבי התרופה (כי אם יודעים את רכיבי התרופה לפעמים אפשר להקל אף יותר מזה, כמו שנתבאר לעיל)]

א. תרופות שאין בהם טעם מותר להשתמש בהם בפסח.

ב. תרופות שיש בהם טעם חייבים לברר כשרותם.

ג. תרופות שיש בהם טעם שיש בהם חמץ או חשש חמץ שזקוקים ליטלם באופן שמותר לקחתם בפסח כדלהלן סע' ה - ו - ז, אם הם ברשותו לפני פסח, יניחם במקום שמכור לגוי, וכל פעם שצריך יוציאם מרשות הגוי ויכוון מפורש שאינו רוצה לזכות בזה, וישתמש ויחזיר לרשות הגוי.

ד. אם קונה בבית מרקחת [שעשו מכירת חמץ] יכוון שאינו רוצה לקנות את זה לעצמו, ואף שזה בביתו נשאר ברשות הגוי.

צורת הנטילה של התרופה בתינוק או בילד

ה. צורת הנטילה של התרופה בתינוק או בילד תהיה ע"י ילד מתחת לבר מצווה שייתן לתינוק הנצרך לכך, ואם הנצרך לכך הוא ילד גדול אך מתחת לגיל מצוות ייקח זאת לעצמו.

צורת הנטילה של התרופה במבוגר [באופן המותר ליטול בפסח]

ו. גדול שצריך ליקח סירופ עם טעם צריך שהתרופה תהיה ברשות הגוי וכן"ל, ובכל פעם שצריך - יוציא מרשות הגוי וימרר את התרופה.

ז. גדול שצריך ליקח כדור בליעה עם טעם יברר אצל הרופא אם אפשר לקחת כדור ולהמיסו, ואם לא ניתן להמיס את הכדור, צריך שהתרופה תהיה ברשות הגוי וכן"ל, ובכל פעם שצריך יוציא מרשות הגוי וימרר את המים.

כשרות לפסח בבשמים תמרוקים וסיגריות

להבנת הענין יש להקדים כמה נושאים שיש לדון בהם:

א. **מכיון שהבשמים והתמרוקים אינם ראויים לאכילה, יש לדון האם שייך בהם איסור חמץ.** וכן יש לדון שאף אילו ראוי לאכילת כלב, מ"מ כיון שאינו ראוי להחמיץ בעיסות אחרות, אין בכך איסור חמץ.

כשנפסל מאכילת כלב דאז נחשב כעפרא בעלמא אז אין בו חובת ביעור. [ועיין ברא"ש פסחים שם].

מבואר בדברי הר"ן דחמץ שנפסל מאכילת אדם, הטעם שאסור מן התורה להשהותו הוא מפני שראוי להחמיץ בו עיסות אחרות, ולפי זה אם החמץ נפסל מאכילת אדם ואינו ראוי להחמיץ עיסות אחרות לא יהיה בו איסור תורה להשהותו אף שהוא ראוי לאכילת כלב.

ומצינו דנחלקו בדיון זה הרמב"ם (פ"א מחמץ ומצה ה"ב) והראב"ד בהשגותיו שם. שלדעת הרמב"ם אכן הדין כנ"ל שאם אינו ראוי להחמיץ אינו חייב לבערו. אבל הראב"ד חולק על הרמב"ם וסבר דכל עוד שהוא ראוי לאכילת כלב, אף שנפסל מאכילת אדם ואינו ראוי לחמץ בו עיסות אחרות, מכל מקום חייב לבערו.

להלכה קי"ל שחמץ שנפסל מאכילת אדם מותר להשהותו אלא אם כן הוא ראוי להחמיץ בו עיסות אחרות. וכן הוא במשנה ברורה הלכות פסח (סי' תמב סק"מ) ובביאור הלכה (שם דיבור המתחיל שאינו ראוי לכלב). ולפי"ז כתב החזון איש (או"ח סי' קטז סק"ז) **שאם עירב חמץ בדברים אחרים באופן שכבר אינו ראוי להחמיץ בו עיסות אחרות אין בו חיוב ביעור.**

ומבואר בחזון איש, שאף שיש בתערובת איזה חומר שהוא חמץ, הרי כיון שפסול מאכילת אדם ומחמת שהתערב עם שאר החומרים אינו ראוי להחמיץ בו עיסות אחרות, אין בו חובת ביעור אף אם הוא ראוי לאכילת כלב.

ב. איסור אכילת והשהיית חמץ שנפסל למאכל כלב

והנה אף חמץ שנפסל מאכילת כלב שאין בו חיוב ביעור כמבואר במסכת פסחים (דף מה ע"ב) ובשולחן ערוך הלכות פסח (סי' תמב סעיפים ב' וט'), כתב הרא"ש במסכת פסחים דאף שמותר לקיימו בפסח ומותר להשהותו בביתו אבל אסור לאכלו. וכן כתבו הפוסקים להלכה המגן אברהם (שם סק"י) והט"ז שם (סק"ח) והמשנה ברורה שם (ס"ק מג).

ובטעם הדבר שאסור לאכול חמץ שנפסל מאכילת כלב, מבואר בתרומת הדשן (סי' קכט) ובט"ז (סי' תמב סק"ח) שכיוון שהאדם אוכל מאכל זה הוא מחשיבו בכך, ומראה בזה שלגביו זה נחשב אוכל, לכן רבנן אסרו לאכלו. [וזוה מוזכר בלשון הגמ' והפוסקים בלשון "אחשביה" - דמחשיב את החמץ כאוכל].

האם איסור 'אחשביה' הוא רק באכילה או גם בשאר שימושים

ויש לדון האם איסור אכילה משום "אחשביה" הוא רק לגבי אכילה, אבל בשימושים אחרים אין איסור משום "אחשביה", או שגם בשימושים אחרים יש בזה איסור משום "אחשביה".

והנה בשימושים של הנאה לבד אין איסור משום "אחשביה" וכפי שמצינו בתרומת הדשן (סי' קכט) ובשולחן ערוך הלכות פסח (סי' תמב ס"י) שמותר לכתוב בדיו המבושל בשכר שעורים, והטעם דעפצים ושאר דברים המרים שנתערבו בשכר פגמוהו עד שאינו ראוי לשתייה אף לכלב, ולכן מותר לכתוב בו. מבואר דלא אסרו משום "אחשביה" כלפי איסור הנאה שהיא לא אכילה.

ב. האם שימוש בבשמים ותמרוקים נחשב כסיכה בדבר שיש בו חמץ, ויש לאוסרו מדין סיכה כשתיה.

ג. קי"ל בפסחים (מה ע"ב) ובשו"ע (סי' תמב ס"ג וס"ט) **דכופת שאור שיחדה לשיבה, כיוון שייעד אותו לדבר שאינו אכילה ועשה מעשה ששינה את החמץ מצורתו, מותר להשהותו ואין בו חיוב ביעור.** ויש לדון לפי זה **בבשמים ותמרוקים שייחדן לשימוש שאינו אכילה, האם מותר להשהותו ואין בהם חיוב ביעור.**

ד. אף אם יש בהם חמץ, יש לדון האם יש ביטול בשישים לפני פסח [דבפסח חמץ אינו בטל כלל אלא אוסר אפילו במשהו]. וכן יש לדון דאף אילו בטל בשישים קודם פסח, מכל מקום כשהגיע הפסח חוזר וניעור ואוסר במשהו.

ה. אף אם נאמר שאין ביטול בשישים משום שחוזר וניעור בפסח, אך כיון שיש ספק אם יש משהו חמץ, יש לדון האם מותר להשתמש בזה.

האם באכילת מאכל שאינו ראוי לאכילת אדם יש לחשוש לחמץ

א. קי"ל בכל התורה שאיסור שאינו ראוי לאכילת אדם אין איסור מהתורה לאכלו כמבואר במסכת עבודה זרה (סז' ע"ב) דהתורה אסרה רק "נבילה הראויה לגר" נבילה שאינה ראויה לגר לא אסרה תורה באכילה, וכן נפסק להלכה בשו"ע יו"ד (סי' קג').

מבואר בגמ' שאין איסור תורה לאכול נבילה שאינה ראוי לאכילה, אמנם נחלקו רבותינו האחרונים האם יש איסור לאכלו מדרבנן. דדעת הפרי חדש ביו"ד (סי' קג) דאף איסור דרבנן אין בו, ואסור לאכול רק משום "בל תשקצו", וכן הוא בחזו"א (או"ח סי' קטז ס"ק ז). והדברים מפורשים כבר בדברי הרא"ה על ספר תורת הבית להרשב"א (בדק הבית בית ד' שער א' י"ט), וכמו"כ בספר החינוך (מצוה תעב).

אבל דעת המנחת כהן (ח"א פ"ט) והמל"מ (הלכות מאכלות אסורות פ"ח הי"ח) דיש בזה איסור דרבנן. ודייקו כן מלשון הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות (פי"ד הי"א) שכתב וז"ל, "או שאכל אוכל האסור אחרי שהסריח והבאיש ובטל מאוכל אדם הרי זה פטור", ומשמע דפטור ממלקות אבל יש בזה איסור מדברי סופרים.

והנה כל נדון הנ"ל הוא בשאר איסורי אכילה, דבזה נתבאר דאם נפסל מאכילת אדם אין איסור תורה, אבל בחמץ אף אם אינו ראוי לאכילת אדם הרי עדיין בכלל חמץ שאסור להשהותו בפסח, ורק אם נפסל מאכילת כלב פקע ממנו שם אוכל ואין איסור תורה להשהותו בפסח, כמבואר במסכת פסחים (דף מה ע"ב).

והר"ן בפסחים (דף ח' בדפי הרי"ף) הקשה מדוע חמץ שנפסל מאכילת אדם אסור להשהותו, דמה שונה חמץ משאר איסורי אכילה דאם אינו ראוי לאכילה אין בו איסור תורה. ותירץ הר"ן דשאני חמץ מפני שראוי להחמיץ עמו עיסות אחרות, ולכן אף שאינו ראוי לאכילת אדם עדיין הוא אסור מן התורה, כל עוד שהוא ראוי לאכילת כלב, ורק

עומד לאכילה אלא לשימוש עישון או הרחה, אין בו שיעור של נפסל מאכילת כלב.

ב' אופנים בביאור סברת המהר"ם שיק והשואל ומשיב דבחמץ המיועד להרחה ל"ש נפסל מאכילת כלב

ובביאור סברת המהר"ם שיק והשואל ומשיב אפשר לבאר זאת בשני אופנים, [א]. שכל מה שמצינו להקל בנפסל מאכילת כלב הוא רק בדבר שייעודו לאכול והוא התקלקל עד שנפסל מאכילת כלב, אבל באוכל שייעודו אותו לשימוש מסוים שאינו למאכל, אין בזה שיעור של נפסל מאכילת כלב אף שערבו בו חומרים אחרים הפוסלים אותו מאכילה, כי כל תחילת ייעודו של החמץ היה לזה, והייעוד של זה התקיים ועדיין קיים, ורק אם עומד לאכילה והתעפש או התקלקל בזה אם נפסל מאכילת כלב מותר להשהותו. [ב]. ובאופן נוסף אפשר לבאר, שכיוון שהוא החשיב את החמץ הפסול מאכילה לשימוש מסוים זה, לכן הוא אסור אף דפסול מאכילת כלב משום "אחשביה". [אמנם נראה דאין לזה גדר של "אחשביה" כמו שנתבאר לעיל לגבי חמץ שנפסל מאכילת כלב דאסור לאוכלו מדרבנן משום "אחשביה" אבל מותר בהנאה ואינו אסור בהנאה משום "אחשביה", דיש לחלק, דשם אוכל את האוכל הפסול מאכילה, ולכן אסור באכילה מדרבנן משום "אחשביה", אבל בהנאה לא נאסר כמו שכתב במ"ב (סי' תמב ס"ק מג), אבל כאן שהחשיב את החמץ לשימוש מסוים זה, אסור להנות ממנו אף שאי אפשר לאוכלו].

ולפי"ז נמצא שני מהלכים בביאור דברי המגן אברהם והמשנה ברורה לגבי איסור הרחת או עישון טבק. [א]. הבית מאיר סבר דהוא דין דוקא בעישון טבק, ומדובר בטבק העומד לעישון. וביארנו דהטעם בזה משום דעישון נחשב כאכילה. ולפי"ז הוא דין דוקא בטבק העומד לעישון, ולא בכל הנאה מתערובת שיש בו חמץ. [ב]. במהר"ם שיק [וכע"ז בשואל ומשיב] ביאר, דהוא משום דדבר שייעודו לשימוש מסוים, אין בו שיעור דנפסל מאכילת כלב, ואסור להשתמש בו אף אם אינו ראוי לאכילת כלב.

העולה מן האמור: [א]. חמץ שנפסל מאכילת אדם אף שראוי לאכילת כלב כיון שאינו ראוי להחמיץ בו עיסות אחרות אין בו חובת ביעור. [ב]. חמץ שנפסל מאכילת כלב אין בו חובת ביעור. [ג]. אף חמץ שנפסל מאכילת כלב אסור לאוכלו משום "אחשביה". ולגבי שימוש של "הנאה" מבואר בתרומת הדשן שאין לאוסרו משום "אחשביה". [ד]. במגן אברהם והמשנה ברורה כתבו דאסור להריח או לעשן טבק שיש בו חמץ, והמור וקציעה תמה בזה. והבית מאיר כתב ליישב דהאיסור לעשן ומיירי בטבק העומד לעישון. אולם המהר"ם שיק וכן בשואל ומשיב נקטו דחמץ שמיעודו לשימוש מסוים, אף אם נפסל מאכילת כלב אסור להשתמש בו.

לפי הנ"ל מה דין בשמים ומוצרי איפור

ולפי"ז יש לדון לגבי בשמים ומוצרי איפור שמעורב בהם חמץ, דלכאורה היה מקום להתיר להשהותו כיון שהחמץ המעורב בהם אינו ראוי לאכילה, ואף אם אינו נפסל מאכילת כלב, מ"מ כיון שמעורב בו חומרים נוספים הגורמים שאין החמץ ראוי להחמיץ עיסות אחרות, והרי נתבאר בפוסקים

מאיך מצינו במגן אברהם (סי' תסז סק"י) והביאו המשנה ברורה (סי' תסז ס"ק לג) להלכה, שטבק שדרך לשרותו בשיכר, צריך לסוגרו בחדר או לעשות מחיצה בפניו עכ"ד. ובספר מור וקציעה (סי' תמב) ובבית מאיר (סי' תסז) הקשו על דברי המגן אברהם הנ"ל דמדוע אסור להריח או לעשן את הטבק, הרי הוא נפסל מאכילת כלב לפני פסח ונחשב כחרכו קודם זמנו דאינו נאסר בפסח [עיין סי' תמב ס"ט. ואין לאוסרו משום "אחשביה", דהא נתבאר בתרומת הדשן הנ"ל דאין לאסור ב"אחשביה" בהנאה].

ובבית מאיר כתב ליישב שמדובר בטבק של עישון ויש חילוק בין עישון להרחה, דעישון אסור והרחה מותר. ונראה לבאר טעם החילוק בין עישון להרחה, דעישון נחשב כאכילה ומשום כן אסור להריח בטבק אף שנפסל מאכילה קודם פסח, דיש לאוסרו משום "אחשביה". [וכבר מוכח כן במג"א עצמו דעישון נחשב כאכילה דנסתפק המג"א בסי' רי האם צריך לברך על עישון ומשמע שסבר שיש צד לומר דעישון נחשב אכילה], אבל בטבק שמיועד להרחה אין איסור משום "אחשביה" כמבואר בתרומת הדשן הנ"ל דאין לאסור הנאה משום "אחשביה".

אכן במשנה ברורה הנ"ל העתיק דברי החיי אדם שמפרש דברי המגן אברהם אף לגבי הרחה. ויל"ע מה טעם האיסור, הרי בתרומת הדשן הנ"ל מבואר דאין לאסור הנאה משום "אחשביה".

ובישוב דברי המגן אברהם והמשנה ברורה הנ"ל כתב בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' רמב) דרק במין מאכל שעומד למאכל ונתקלקל עד שנפסל מאכילת כלב והוא "כעפרא בעלמא" בזה בטל ממנו שם מאכל ואין איסור להשהותו, אבל בחמץ שתיקנו אותו בשביל טבק להריחו או לשאיפה, כיון שהחשיב את החמץ בשביל זה, נחשב כאילו תיקנו לאכילה ושתיה, וכיוון שהשימוש של הטבק קיים והוא עומד בשימושו ולא נתקלקל השימוש, אין לזה דין של נפסל מאכילת כלב, ולכן הטבק אסור הן להריח והן לעישון. **ולכאורה נמצא לפי דברי המהר"ם שיק, דהא דאסור המג"א להריח ולעשן את הטבק, אין זה דין מיוחד בהרחה או בעישון, אלא כל תשמיש חשוב שייעודו את החמץ, אסור אף אם פסול מאכילת כלב.** [ועיי"ש במהר"ם שיק שחילק בין דין זה לבין שימוש בדיו שמעורב בו חמץ המבואר בסי', תמב סעיף י, שהבאנו לעיל, עיי"ש וצ"ע], ועיי"ז מצינו בשו"ת שואל ומשיב מהדורא קמא (סי' קמא) שכתב לדון בשמן למאור שמופק מחמץ שערבו בו חומר שפוסל מאכילת כלב, האם מותר להשתמש בו לפסח למאור. וכתב שאסור, משום דרך כשרוצה להנות על ידי אכילה ושתיה אנו אומרים שאם האוכל נפגם אז הוא לא נאסר, אבל מה שנהנה מן האור מה בכך שהוא פגום, מכל מקום הוא נהנה מן האור [ולא נתבאר היטב מדוע שונה מדין הנ"ל לגבי שימוש בדיו שמעורב בו חמץ, מותר להשתמש בו בפסח]. ביאור סברת השואל ומשיב הוא לכאורה כעין סברת המהר"ם שיק הנ"ל, שמה דנפסל מאכילת כלב מתיר להשהותו הוא רק בדבר אוכל ולא בדבר שאינו עומד למאכל. ולפי זה מובן היטב דברי המגן אברהם והמשנה ברורה הנ"ל שאסור להשתמש בטבק, דכיון שזה לא

הנ"ל דבאין ראוי להחמיץ עיסות אחרות אף אם לא נפסל מאכילת כלב, אין איסור להשהותו ואין חיוב לבערו.

אך כיון שנתבאר שאף חמץ שנפסל מאכילת כלב אסור לאוכלו משום "אחשביה", יש לדון האם גם באיפור אסור משום כן, וצדדי הספק, דהנה לגבי שימוש בדיו שמעורב בו חמץ הבאנו לעיל דברי השו"ע שמותר לכתוב בו אף שיש בו חמץ, ומאידך לגבי הרחת או עישון טבק מצינו במגן אברהם ובמשנה ברורה שאסור זאת ולא התירו מחמת דנפסל מאכילת כלב, והבאנו דברי המהר"ם שיק והשואל ומשיב דנתבאר בדבריהם דבדבר שמיועד לשימוש מסויים אסור אף דנפסל מאכילת כלב, וא"כ יש לומר דה"ה בבשמים ומוצרי איפור המועורב בהם חמץ יש לאסור משום שיעדו את החמץ המעורב לשימוש מסויים זה ואין היתר מחמת דנפסל מאכילת כלב.

ולפי"ז לדעת המגן אברהם והמשנה ברורה וכפי שביאר המהר"ם שיק והשואל ומשיב, צריך להקפיד שלא יהיה בבשמים ומוצרי איפור תערובת חמץ ויש לקנות רק מוצרים עם כשרות המפקחת על זה.

אמנם לדעת המור וקציעה שתמה בדברי המגן אברהם והמשנה ברורה וכן **לפי הבית מאיר** שביאר דברי המגן אברהם והמשנה ברורה באופן אחר, דמה דאסור לעשן טבק הוא בטבק שעומד לעישון, וביארנו דבריהם דעישון חשיב כאכילה, לפי"ז **לגבי בשמים ומוצרי איפור המעורב בהם חמץ שנפסל מאכילת כלב, מותר להשהותם, ואין צריך כשרות המפקחת שאין בהם חמץ.**

ויש שהורו להקל כשיטת המור וקציעה והבית מאיר, גם מטעם נוסף שלא שייך "אחשביה" בתערובת [עי, משנ"ב סי, תמב ס"ק מג וישועות יעקב סי, תמב], ובפרט אם לא מחשיב את החמץ, שפעמים הוא רק משהו צדדי ולא עיקר התמרוק ולא שייך בזה סברת "אחשביה" כמבואר בחזו"א (או"ח סי' קטז סק"ז). [ולשיטתם גם אם מורח את התמרוק בשפתיים, אם זה פגום מאכילת כלב ואין בו טעם טוב - מותר כיוון שאינו מתכוון לבלוע, ובדבר שאין מתכוון לבלוע אף אם יבלע לו לא שייך "אחשביה" כמבואר בסי, תמב סעיף י ומ"ב ס"ק מה. אכן כנ"ל לדעת המגן אברהם והמשנה ברורה וכפי שביאר המהר"ם שיק והשואל ומשיב, צריך להקפיד שלא יהיה בו חמץ וצריך כשרות המפקחת על כך].

ולענין להשהות בשמים ומוצרי איפור בבית מותר גם אם לא מכרו לגוי, וכמו שמצינו בדברי המגן אברהם שאף שאסור להריח או לעשן טבק, מ"מ כתב בטבק שצריך לסוגרו בחדר ואין צריך לבערו. וכן מצינו בפת כותח שיחדו לשיבה, דכיון שיעד את זה לשיבה ולא לאכילה ועשה מעשה ששינה את החמץ מצורתו מותר להשהותו כמבואר במסכת פסחים (דף מה ע"ב) ובשולחן ערוך הלכות פסח (סי' תמב ס"ג וס"ט).

אך צריך עיון, דכיון דמבואר דפת שיחדו לשיבה ועשה בו שינוי מותר להשתמש בו, א"כ לכאורה בטבק שייחדו לשימוש שאינו של מאכל ועירב בו חומרים אחרים, הרי זה נחשב שינוי צורה ומותר להשתמש בו בפסח, ומדוע אסור המגן אברהם והמשנה ברורה להשתמש בו, וצריך עיון.

ג. הרי סיכה כשתיה וא"כ מדוע ל"ש איסור 'אחשביה' בבשמים ותמרוקים

נידון נוסף שיש לדון תמרוקים ומוצרי איפור שיש בהם תערובת חמץ, דהנה נתבאר לעיל שאסור לאכול ולשתות דבר שנפסל מאכילת כלב מדין "אחשביה", וכיון שסך את הבשמים והתמרוקים על גופו וקיי"ל ש"סיכה כשתיה" [עיין מסכת שבת דף פו, ומסכת יומא דף עו, ומסכת נדה דף לב] נמצא דכאשר סך את התמרוקים ומוצרי איפור שיש בהם חמץ על גופו נחשב כמו ששותה זאת וזהו אסור אף אם אינו ראוי לאכילת כלב מדין "אחשביה" כמו שנתבאר לעיל. [ונדון זה לכאורה הוא אף לשיטת המור וקציעה והבית מאיר הנ"ל דהעלנו לפי"ד דאין לאסור להשתמש בתמרוקים ומוצרי איפור שיש בהם תערובת חמץ משום "אחשביה" מחמת שיעדו לכך, דמ"מ יש לדון לאוסרו משום "סיכה כשתיה"].

אכן דעת רבינו תם בתוספות במסכת יומא (דף עז ע"א) דסיכה כשתיה הוא דין דרבנן והוא נאמר רק ביום כיפור ותרומה, אבל בשאר איסורים [שהם לא איסורי הנאה] כגון חלב מותר לסוך. ותוס' בנדה (דף לב ע"א) בשם רבינו תם חילקו שדוקא סיכת שמן אסור, אבל לא בסיכת חלב ושומן חזיר. אך לעומת זאת דעת הרבה ראשונים [מובא בבית יוסף וי"ד סי' קיז ובט"ז (שם) ובש"ך בנקודות הכסף] דלא כרבינו תם אלא דסיכה כשתיה בכל התורה ואסור לסוך לא רק בשמן אלא גם בחלב ושומן.

נמצא שנחלקו הראשונים האם "סיכה כשתיה" בכל התורה או לא. כלומר, דנחלקו באדם שסך את גופו בסבונים ותמרוקים וכדו' שיש בהם איסור, האם נחשב כמו שהכניסו לתוך פיו, משום ד"סיכה כשתיה", או דדין זה דסיכה כשתיה נאמר רק לגבי רק בשמן.

ויש לדון לפי השיטות ש"סיכה כשתיה" בכל התורה, האם זה רק באיסורים שלא נפגמו, אבל אם האיסור פגום בזה לא נאמר "סיכה כשתיה", או שזה נאמר גם באיסורים שנפגמו. ומצינו דנחלקו בזה האחרונים, דהנה הש"ך בנקודות הכסף (יו"ד סי' קיז) תמה איך רוחצים בסבון העשוי מחלב שהוא איסור תורה. ובפרי חדש (שם) כתב דאם החלב שבסבון פגום מותר אף לשיטות הראשונים דסברו ש"סיכה כשתיה" בכל התורה [ואולי הפרי חדש לשיטתו ביו"ד סי' קג שפגום מותר באכילה]. וכן הוא בערוך השולחן (יו"ד סי' קיז).

ובביאור הגר"א או"ח (סי' שכו ס"י) כתב שההלכה כהראשונים שאוסרים סיכה בכל איסורי תורה, ולכן אין לסוך בסבון של חלב. והעתיקו הביאור הלכה (שם). וכתב הביאור הלכה שם "מיהו מנהג העולם לרחוץ בבורית שלנו הנעשים מחלב ורק איזה מדקדקים זהירין בזה. ואם מצוי להשיג בורית שנעשים שלא מחלב בודאי נכון לחוש לדעת המחמירין בזה", עכ"ל הביאור הלכה. ומבואר שלא הקילו בגלל שזה פגום [עי' ט"ז יו"ד סי' צה ס"ק טו, ושו"ת צמח צדק סי' צא] אלא מה שנהגו להקל בזה הוא שנשמכו על השיטות שאין דין "סיכה כשתיה" בכל התורה.

העולה מדברי הביאור הלכה, שסבונים שיש בהם שומן מן החי מנהג העולם להקל להשתמש בהם ורק איזה מדקדקין זהירין בזה, ואם מצוי סבון שאין בו חשש איסור נכון לחוש לדעת המחמירים. והטעם שהקילו בזה, או מפני שסמכו על השיטות שאין "סיכה כשתיה" בשאר איסורים

כאן סיכה, ויש בזה נדון נוסף להנדון הנ"ל אות ב', דהנה נחלקו באחרונים [עי' שו"ת אור שמח סי' נה, ושו"ת חזון נחום סי' מו, ושו"ת דברי מלכאל ח"ד סי' כב אות ו'] כשאפשר להפריד מהחמץ את החומרים הפגומים מאכילה, האם יש לזה דין של ראוי לאכילה כבר מעכשיו עוד לפני ההפרדה או לא, דיש אחרונים שסברו שזה לא נחשב שאינו ראוי לאכילת כלב כיון שאפשר להפריד את החומר הפוגם מהאלכוהול, אף שההפרדה על ידי אמצעים כימיים, זה גם נקרא שאפשר להפריד, ויש אחרונים שסברו שמה שאפשר להפריד זה לא משנה עכשיו את דינו שהוא פסול מאכילת כלב, ובפרט אם ההפרדה נעשית על ידי אמצעים כימיים הרי זה נחשב כפסול מאכילת כלב.

אבל גם לשיטת אחרונים הסוברים שאף דבר שאפשר להפריד הרי זה נחשב כאינו ראוי לאכילת כלב מחמת שעתה זה פסול מאכילת כלב, יש לדון שגם כעת זה ראוי לאכילה כיון שיש אנשים ששותים אלכוהול אף שמעורב בהם חומרי ריח. ולכן בזה יש יותר מקום להחמיר מלבד הנדון הנ"ל באות ב', אבל להשהות את זה בבית יש לדמותו לפת כותח שיחדו לשיבה, [ועיין מה שכתבנו לעיל סוף אות ב'].

והנה לשיטות הסוברים דיש לאסור בבשמים מאלכוהול המעורב בו חמץ אף שאינו ראוי לאכילת כלב מחמת שאפשר להפרידו, נראה דלא סברו לאסור בשמים מאלכוהול כל השנה משום שיכול להיות מופק מין נסך ויש שיטות שסתם יינם אסור בהנאה (עי' יו"ד סי' קכג), דכיון שאינו מצוי שעושים מין נסך, אין לחשוש לזה במשך השנה, ורק לגבי האלכוהול שמיצור מחו"ל שמצוי שמופק מחמץ אולי זה נחשב מיעוט המצוי ויש לחשוש בזה, [אבל האלכוהול המיוצר בארץ ישראל אינו מיוצר מחמץ ולא מין נסך ואין בו חששות אלו].

העולה מכל האמור: [א]. לדעת המגן אברהם והמשנה ברורה [וכפי שביאר המהר"ם שיק דברי המגן אברהם], אם יודעים שיש חמץ בתמרוקים ומוצרי איפור אסור להשתמש בזה. ולדעת המור וקציעה והבית מאיר מותר להשתמש בזה. [ב]. מצד "סיכה כשהיה" יש מקום להקל בזה באיפור שמטרתו רק יפוי חיצוני, ולא למטרת סיכה לתוך גופו. אכן בקרמים ומוצרי טיפוח שמטרתם להחדיר לתוך העור עי', מה שכתבנו לעיל אות ג'. [ג]. אם יש ספק האם מעורב בהם חמץ, ובפרט שגם אם מעורב חמץ, בסתמא יש ששים כנגד החמץ, יש מקום להקל בזה.

העולה לדינא, שאם יש כשרות שמקפידה שלא יהא רכיבים של חמץ באיפור ודאי לכתחילה עדיף להשתמש בזה. אבל אם אין כשרות שמקפידים שלא יהא רכיבי חמץ באיפור, המיקל להשתמש באיפור, אף אלו שמשתמשים כל השנה באיפור יש לו על מה לסמוך [אמנם צריך ליזהר שלא להשתמש באיפור שהתלכלך ממאכלי חמץ כגון שלא שהשתמשו בו אחרי אכילת חמץ וכד', ונדבק בו חמץ]. אבל בבשמים ודאודורנט שמכילים אלכוהול שיתכן ומיוצר מחמץ יש יותר מקום להחמיר בזה.

ו. בעניין סיגריות בפסח

הזכרנו לעיל אות ב' את דברי המגן אברהם (סי' תסז סק"י) שאוסר טבק ששורין בשכר, וכ"כ המשנה ברורה (סי' תסז

שבתורה, או שכמו שכתב הפרי חדש שהטעם להקל הוא מפני שהסבון פגום, ולפי"ז יש לומר בנדון דידן לגבי שימוש בתמרוקים ומוצרי איפור שיש בהם חמץ יש מקום להקל מהטעמים הנ"ל. והנה היה מקום לומר דאין איסור בשימוש בתמרוקים ומוצרי איפור שיש בהם תערובת חמץ מטעם נוסף, דשמא כל מה דמצינו ד"סיכה כשתיה" הוא רק בסיכה שכוונתו להכניס ולהבליע בגופו ולא בהנאה חיצונית, ומשום כן בתמרוקים ומוצרי איפור שאין כוונתו להבליע בגופו אלא בהנאה חיצונית אין לאסור משום "סיכה כשתיה". אלא שיש לעיין בזה, דהרי בשימוש בסבון שמעורב בו איסור דנו הפוסקים לאסור מצד "סיכה כשתיה", ולכאורה גם בסבון אין המטרה להחדיר ולהבליע בגופו, ומשמע דיש איסור משום סיכה כשתיה אף כשאין כוונתו להבליע בגופו. ואולי יש לדחות דבזמנם היו משתמשים בסבון גם למטרה להביע את השומן בגופו.

והנפ"מ בנדון זה הוא לא רק לגבי שימוש בסבונים ותמרוקים ומוצרי איפור שיש בהם תערובת חמץ בפסח, אלא לגבי שימוש בהם בכל ימות השנה, דכיון שמקורם יכול להיות משומן מן החי, אם נחמיר שיש לזה דין "סיכה כשתיה" צריך להקפיד שאין בו תערובת איסור כל השנה, ויש לקנות רק עם כשרות המפקחת על כך.

ד. האם שייך בבשמים ומוצרי איפור היתר דבטל בשישים

נידון נוסף בשימוש בבשמים ותמרוקים ומוצרי איפור שיש בהם תערובת חמץ, הוא באופן שיש שישים באיפור נגד החמץ, [וכך הוא בדרך כלל], דלכאורה יש להתירו משום דבטל בשישים, דכיון שנתערב קודם פסח הרי זה בטל בשישים. ואף שחמץ שנתערב בפסח אסור במשהו ולא בטל כלל, אבל כיון שכאן החמץ נתערב לפני פסח, ואז יש ביטול בשישים, ושוב אינו חוזר וניעור בפסח [יעויין בסי' תמב ס"ד וסי' תמז ס"ד].

אך יש לדון האם שייך בזה כלל ביטול כשמטרת היצרן שיהא החומר בפנים, דדין ביטול נאמר רק כשזה נתערב מאליו, ולא כשמערבים זאת בכוונה שיהא שם, כמבואר ביו"ד (סי' קלד סי"ג) ובברכי יוסף שם, ובמגן אברהם (סי' תמב סק"א) ושו"ע הרב (שם בקונטרס אחרון סק"ה) וכן פסק המשנה ברורה (סי' תמז ס"ק יד). אכן בשו"ת נודע ביהודה (מהדורא תנינא יו"ד סי' נו) הביא ראשונים שמקילים בזה.

והנה כל הנדון הנ"ל הוא דוקא לפי השיטות דחמץ שבטל קודם פסח אינו חוזר וניעור בפסח, אבל לפי השיטות דחמץ שבטל קודם פסח חוזר וניעור ואוסר במשהו, אי להתיר משום ביטול בשישים כיון דחוזר וניעור. [עי' סי' תמב ס"ד וסי' תמז ס"ד]. אמנם נראה דאף לפי השיטות שסוברים שאם נתבטל לפני פסח בשישים חוזר וניעור בפסח, יש כאן נדון אחר להתירו משום ספק משהו [עי' סי' תסז סעיף ח' וט', וע"ע סי' תמז סעיף ד' וסעיף ה'] שפעמים מקילים בזה.

ה. פלוגתת האחרונים האם כשאפשר להפריד את החומר הפוגם מהמאכל גורם שיהא ראוי למאכל כלב

לגבי בשמים וכדו' שיש בהם אלכוהול עם חומרי ריח, שהאלכוהול יכול להיות מיוצר מחמץ שבזה לא שייך הנדון הנ"ל (אות ג') האם אסור מדין "סיכה כשתיה" משום דאין

ס"ק לג). והבית מאיר [סי' תסז] חולק על זה וסובר דהוי כמו חרכו קודם זמנו דמותר בהנאה כמבואר בפסחים (כא ע"ב) ובב"י (סי' תמב ס"ט) ולכן ביאר בדברי המגן אברהם לחלק בין הרחת טבק שמותר, לבין עישון טבק שאסור. וכן הוא בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' רד וסי' רה) לחלק בין הרחת טבק שמותר לבין עישון שאסור. אכן במור וקציעה (סי' תמב) דעתו להתיר מהטעם הנ"ל דהוי כמו חרכו קודם זמנו, והתיר אף בעישון טבק. [ובשו"ת דברי חיים (יו"ד סי' כ') שהתיר טבק, מייירי לכאורה רק בטבק הרחה ולא בעישון].

וכל זה מייירי בטבק ששורין בשכר. והיום מערבים תמציות טעם שונות בעלי הטבק ולכל סוג סיגריות יש טעם מיוחד, וגם במהלך הייצור שורים את הטבק באלכוהול שיכול להיות מופק מחמץ, וגם תמציות הטעם השונות יכולות להיות מופקים מחמץ, ואף אם יש שישים כנגד זה ואינו חוזר וניעור, [תלוי באופן הייצור, ובשיטות הפוסקים בסי' תמב ס"ד ובסי' תמז ס"ד] מ"מ כיון שניכר הטעם מילתא דעביד לטעמא לא בטל [עיין יו"ד סי' צח ס"ח]. וגם על ידי השריפה שבשעת העישון נפרדות התמציות ונשארות בפה עם טעם טוב.

אמנם יש לדון בזה להתיר מדין חמץ שנפסל מאכילת כלב ומשני טעמים [א]. דעשיית התמציות הוא על ידי חומרים כימיים ששמים בחיטה ומזה מוצאים את החלק הנצרך מהחיטה בשביל הטעם, והחיטה נפסלת מאכילת כלב במהלך הייצור שמפיקים ממנו את החומרים הנצרכים. [ב]. גם על ידי עירוב התמציות בטבק, נפסל החמץ מאכילת כלב.

אמנם כבר הזכרנו לעיל אות ב' את דברי המהר"ם שיק והשואל ומשיב, שדעתם שאין להתיר בעירוב טבק בשיכר [וה"ה בנידו"ד בעירוב תמציות טעם בטבק] משום דנפסל מאכילת כלב, כיון שזה לא עמד לאכילה ונתעפש ונתקלקל ונפסל מאכילת כלב, אלא לא עמד כלל לאכילה, וגם שיש בזה משום "אחשביה", [וכפי שהבאנו לעיל אות ב'], וסברות אלו יש אף לומר בנידון עשיית התמציות שנפסלים מאכילת כלב במהלך ייצורם, ועוד יש לדון לאסור ייצור התמציות בתערובת חמץ, לפי"ד החו"ד (סי' קג סק"א) שדבר שנפסל מאכילת כלב וחוזר ומשביח אם בתחילה כשפסלו אותו היה על דעת זה שיחזור וישביח, אין זה נקרא נפסל מאכילת כלב.

נמצא לפי הנ"ל דאין פשוט להקל בתערובת חמץ בטבק של סיגריות מג' טעמים - [א]. כיון שעל ידי השריפה של העישון נפרד טעם הטוב של התמציות ונשאר בפה. [ב]. אין להתיר משום דנפסל מאכילת כלב, כסברת המהר"ם שיק והשואל ומשיב הנ"ל דסברו דבדבר שיעדו לכך אין להתירו משום נפסל לאכילת כלב. [ג]. גם בעשיית התמציות שנעשים מהחיטה ע"י חומרים כימיים שפוסלים מאכילה, כיון שמראש זה נעשה על דעת שאח"כ זה ישביח ויעשו מזה תמצית טעם זה לא נחשב נפסל מאכילת כלב כסברת החו"ד הנ"ל.

אך יש לדון בזה להתיר, מחמת דתהליך הייצור של הטבק עם החמץ הוא שע"י חומרים כימיים שמערבים בחיטה מוצאים חלק מתוך החיטה הנצרך לטבק, וכיון שאין מערב את החיטה בשלימותה בטבק אין זה נחשב כעירוב חמץ אלא פנים חדשות באו לכאן, ועיין בדברי הרא"ש (ברכות פ"ו סי' לה) שהביא דעת רבינו יונה שאיסור שנתהפך להתיר אזלינן

בתר השתא, והרא"ש חולק שם וס"ל דאזלינן בתר מעיקרא. [ויש בזה אריכות דברים במג"א (סי' רטז סק"ב). ועיין בחק יעקב (סי' תסז ס"ק טז) ובמקור חיים (סי' תסז סק"ד) ובהגהות חתם סופר (או"ח סי' רטז) ובאחיעזר (ח"ב סי' יא) ובחזון איש (יו"ד סי' יב). וגם בעצם הדין של פנים חדשות יל"ע אם הלכה כהרא"ש שמחמיר או כרבינו יונה שמיקל, ובחת"ס בתשובותיו (יו"ד סי' קיז, וח"ו סי' כב) נקט להלכה כרבינו יונה, אכן בחק יעקב בסי' תסז הנ"ל נקט להלכה כהרא"ש, ועי' במ"ב (סי' רטז סק"ז) ולגבי חמץ חמירא טפי [עי' בסי' תסז ס"ח], והוא ענין שיש בו אריכות גדולה ואכמ"ל].

ויש עוד לדון בזה להתיר מדין ספק דרבנן לקולא, כיון שלא תמיד אכן התמציות עשויות מדגן, וגם יש ספק האם זה מעורב במים בלבד או חומרים הנדונים כמי פירות בלבד שאינם מחמיצים, או תערובת של מים ומי פירות, או תערובת של חומרים שפוגמים אותו מאכילה באופן שלא יחמיץ בצורה שראוי לאכילה, ולפעמים אינו מחמיץ כלל, ולפעמים מחמיץ ודינו כחמץ נוקשה בתערובת שיש שיטות שבטל בס' [עי' במ"ב סי' תמז ס"ק טו] אך כאן כיון שעביד לטעמא יש הרבה לדון בזה ובעוד הרבה פרטים, לכן למעשה אין להקל בזה.

ולגבי הדבק שמדביקים את נייר הסיגריות מבואר ברמ"א (סי' תמב ס"ג, ובסי' תמז ס"ה) דכיון שהתייבש שרי.

העולה לדינא שאף שהמקילים אין למחות בידם ויש להם על מה לסמוך מכל מקום לכתחילה אין להקל בעישון סיגריות בפסח (מלבד כל השנה).

בענין מגורים בבית שיש בו חמץ והערות בדיני מכירת חמץ

נכרי שהפקיד חמץ אצל ישראל – דין מחיצה

א. נכרי שהפקיד חמץ אצל ישראל והישראל לא קיבל אחריות על זה, אין צריך לבערו אבל צריך לעשות מחיצה בפני החמץ [פסחים (ו' ע"א) ואו"ח סי' תמ' ס"ב]. ובאופן שמוכר חמץ לנכרי יתבאר לקמן אות ט' ואות יא' דיני מחיצה בזה.

גדרי מחיצה בפני החמץ

ב. מחיצה שאמרנו מבואר בגמ' ושו"ע הנ"ל שהיא גבוהה עשרה טפחים וטעם המחיצה מבואר בגמ' שם שהוא משום היכר, וכתב רש"י שם שעל ידי המחיצה לא ישכח ויאכלנו. וצריך לדעת מחיצה זו מה גדרה ותוארה, האם הוא כדיני מחיצה דוקא, והאם חמץ שנמצא במדף העליון של המקרר אין צריך מחיצה ומספיק שיקח נייר ויעטוף בו את כל החמץ וידביק את הנייר בדבק וסגי בהיכר זה, או דלמא בעינן מחיצה דווקא, [וספק זה הוא באופן שאינו משכיר לגוי את אותו מקום במדף שיש בו חמץ, כי אם ישכיר את המקום לגוי יש לדון דאין מחיצה כלל, עי' לקמן אות י"א]. וכן חמץ שמונח בשידה נמוכה מגובה עשרה טפחים, יש לדון האם סגי שישגור את השידה ע"י מפתח או דבק וכדו', או דכיון דבעינן מחיצה עשרה, וזה פחות מעשרה, לא סגי בזה [וגם בזה הנדון הוא עכ"פ באופן שלא השכיר את המקום שמתחת

לשידה לנכרי כמבואר להלן אות י"א, ואם זה חמץ שמכר לנכרי זה תלוי בפלוגתא לקמן אות ט' אם סגי במחיצה].

האם אפשר לדייק מהא דלא סגי בכפיית כלי – דבעינן דיני מחיצה ולא סגי בהיכר בעלמא

והנה מצינו דכפיית כלי לא מהני בעלמא בזה, וכתב רש"י (שם ד"ה עושה לו מחיצה), דה"ט שהכלי ניטל לצורך, וכן הוא במשנ"ב (סי' ת"מ ס"ק י"ג) דלא סגי בכפיית כלי דדילמא ינטל הכלי לצורך תשמישו ויתגלה החמץ, עיי"ש. ויש לדון האם יש לדייק מזה לנדון דידן דאי"צ דוקא דיני מחיצה, דחזינן דבעצם היה סגי בכפיית כלי דהוי היכר, אלא דחששו שלפעמים צריך להשתמש בכלי ואז לא יהיה היכר, וא"כ לפי"ז באופן שאין חשש שינטל לצורך, יועיל ההיכר אף בלא דיני מחיצה, אולם מאידך יש לומר דאין זה ראייה, דיתכן דכיון שחששו דכלי ניטל לצורך לכן גדרו גדר דבעינן מחיצה דוקא, וצ"ב.

והנה ביו"ט מבואר בגמ' (שם ובשו"ע שם ובסי' תמ"ו ס"א) דכופה את הכלי ואינו עושה מחיצה. ולכאורה הטעם דא"א לעשות מחיצה ביו"ט דהוי מחיצה המתרת, וא"כ מבואר דמחיצה עשרה בפני החמץ יש בזה גדר מחיצה, דאי סגי בהיכר ולא בעינן לדיני מחיצה אמאי חשיב מחיצה המתרת. אך אפשר לדחות דאין ראייה דבעי מחיצה בכל אופן, דאפשר לומר דדוקא במקום שגבוה יותר מעשרה דבזה בעי דוקא מחיצה וסגי בעשרה, בזה חשיב מחיצה המתרת, אבל אם המקום שבו החמץ נמוך מעשרה אולי סגי בכסוי כזה שאין בו חשש דשמה ינטל. [עי' סי' שט"ו במ"ב ס"ק י' דכסוי בעלמא לכו"ע שרי, ועיי"ש פלוגתא אם המחיצה מכסה וגבוהה עשרה עיי"ש ויל"ע לנדון דידן].

ובמגן אברהם (סי' ת"מ סק"ד) כתב וז"ל, "ואע"ג דאפשר לעשות מחיצה בסדין כמ"ש בסי' שטו מוטב לעשות בכפית כלי מע"י סדין דסדין הולכין ובאין תחתיו", עכ"ל. וכ"ה במ"ב ס"ק י"ב דמחיצה של סדין לא סגי לפי שהולכין ובאין תחתיו, ומשמע דלאו משום דסדין לא חשיב מחיצה, ועי' סוכה ט"ז ובשעה"צ (שם ס"ק כ"ו) דאם קשור למטה שפיר דמי. והיה אפשר לדייק מדברי המג"א דאין לזה גדר מחיצה, דאי בעי מחיצה היה לו להמג"א לומר דסדין לא חשיב מחיצה.

ובמחצית השקל שם על דברי המגן אברהם שם שכתב "כמ"ש בסי' שטו" ביאר המחצית השקל "דאיתא שם דכל מחיצה שלא נעשית להתיר דבר מותר לעשותו בשבת", עכ"ל. ונקט המחצית השקל דלא הוי מחיצה המתרת. ומשמע מהמחצית השקל דאין לזה גדר מחיצה.

אמנם עיקר הראיה מהא דאסור לעשות מחיצה ביו"ט משום דהוי מחיצה המתרת, יש לדון בזה דסוגיא זו עמומה מאוד, דאי נימא דהאיסור הוא משום דהוי מחיצה המתרת הא מצינו שיטת רש"י [עי' שבת קכ"ה ע"ב ובתוס' שם ובעירובין מ"ד ע"א ובתוס' שם] דאף מחיצה המתרת מותר בשבת ויו"ט וא"כ לכאורה אין לומר לשיטתו דזהו הטעם דאסור לעשות מחיצה, ויל"ע אמאי אינו עושה מחיצה ביו"ט. וגם המחצית השקל הנ"ל כתב דל"ה מחיצה המתרת, וצ"ע בכל זה.

ובאמת עי' בב"ח (סי' ת"מ) שעמד בזה בזה וכתב דאע"ג דמחיצה זו נעשית להיכר אפילו הכי בעינן עשרה טפחים

מידי דהוי אלא חי דאפילו אם הוא משום היכר בעינן גובה עשרה, עיי"ש. ולפי"ד דאף אם נאמר דאין במחיצת חמץ גדר מחיצה, מ"מ בעינן עשרה טפחים בכל אופן שהוא משום היכר דומיא דלחי. ועי' בסי' תנ"א ס"א ובב"ח שם.

הדין כאשר נכרי חוזר ולקחו באותו היום

ג. חמץ של נכרי שמופקד בבית ישראל כתב המ"ב (שם ס"ק טו) שאם הנכרי יחזור ויקחהו באותו יום אין צריך מחיצה וסגי בכפיית כלי. ומקור הדין הוא מהמג"א (שם סק"ה) שדייק כן מרש"י (פסחים ו' ע"א ד"ה עושה) דמבואר דה"ט דמוצא חמץ בביתו ביו"ט כופה את הכלי הוא מתרי טעמא [א]. משום דביו"ט א"א במחיצה [ב]. משום חד יומא סגי ליה בכפיית כלי. [כן ביאר המחצית השקל שם]. ובראשונים בפסחים שם יש שהעתיקו את הטעם הראשון דרש"י [עי' מכתם ורבינו פרץ], ויש שכתבו כעין הטעם השני [עי' ריטב"א].

חמץ של נכרי הנמצא ביד ישראל לשעה מועטת

ד. חמץ של נכרי שנמצא בבית ישראל לשעה מועטת אין לחוש שמא ישכח ויאכל ואין צריך כפיית כלי [מ"ב סי' תמח סק"ו ומקורו מחק יעקב שם סק"ו]. והמ"ב מיירי בעכו"ם שהביא דורון חמץ לישראל ביו"ט אחרון מן המנחה ולמעלה והניח העכו"ם בבית ישראל דאי"צ כפיית כלי כי לא חששו בזמן מועט שמא יאכל. ולכאורה נראה שהוא דין כללי שבשעה מועטת אין לחוש שמא ישכח ויאכל ולאו דוקא ביו"ט אחרון ולאו דוקא סמוך לסוף הפסח, וצ"ע].

האם יש חיוב בדיקה כדי לעשות מחיצה בפני החמץ

ה. חמץ של נכרי בבית ישראל ואין ידוע היכן מקומו של החמץ יש לדון שיש חיוב לבדוק כדי לעשות מחיצה בפני החמץ [הדברים מפורשים בר"ן (א' ע"ב מדפי הרי"ף) שחייבים לבדוק כדי לעשות מחיצה. אכן עיין מש"כ בזה בשו"ת שביבי אש ח"ג סי' י"א]. ולענין אם צריך לברך על בדיקה זו שהיא בדיקה כדי להנצל ממכשול יתבאר להלן בסמוך.

אמנם הב"ח (סו"ס ת"מ) מקשה מה מועיל מחיצה בחמץ של נכרי הרי איכא למיחש לעכבר שיטלנו שאז צריך לחזור ולבדוק כל הבית. ומתרץ דנראה דבחמץ של נכרי כיון דאינו עובר עליהן בבל יראה לא הצריכו חכמים בדיקה ורק אם החמץ ידוע שאיכא למיחש שיבוא לאוכלו הצריכו מחיצה, עכ"ד הב"ח. וכה"ג מצדד בא"א בוטשאטש (סי' ת"מ) דאין חיוב מחיצה על חמץ שאינו ידוע.

ותנא דמסייע לדברי הב"ח הוא בתוס' רבינו פרץ פסחים (ב ע"א) דמצדד דבאופן שאין יכול לבוא לידי בל יראה אין חיוב בדיקה שמא יבוא לאכלו. [ועיין להלן בסמוך (ד"ה אך יל"ע קצת) שהעלנו צד לחלק בין דברי הרבינו פרץ לב"ח והא"א].

ולכאורה להלכה לא קיי"ל הכי, דמצינו דאף באופן שאין יכול לבוא לידי בל יראה יש חיוב בדיקה, דהנה נחלקו רש"י ותוס' בפסחים (י ע"ב) אם לא בדק חמץ עד אחרי פסח אם צריך לבדוק, דדעת רש"י דכיון שלאחר הפסח אין עובר בבל יראה אין צריך לבדוק. אולם תוס' פליגי וס"ל דצריך לבדוק אף לאחר הפסח. ורש"י ותוס' לשיטתם במה דפליגי (ב ע"א) בטעם דין בדיקת חמץ, דרש"י כתב דכל תקנת הבדיקה היא

ולפי"ד השולחן ערוך הרב מתיישב היטב קושיית הפר"ח הנ"ל אמאי אינו מברך על בדיקת חמץ שלאחר הפסח.

וכיסוד הגר"ז כתב גם בנו"ב תנינא (או"ח סא) שאף לאחר ביטול כיון שתקנו חכמים שביטול לא מועיל, נשאר מצות תשביתו מדרבנן, ולכן מברכין אף לאחר ביטול, אבל לאחר פסח דאין שום מצוה בביעורו ואפילו מצוה דרבנן לא מקרי, דהביעור הוא רק שלא יאכלנו. וזהו כוונת המגיד משנה פ"ג מחו"מ עיי"ש עוד בזה.

והנה לגבי בדיקת ביהכ"נ דעת הגר"ז (סי' תל"ג סל"ו) והמ"ב (שם ס"ק מ"ג) דמברכין על זה, וצ"ל דשם שייך בל יראה לכן מברכין. ובערוה"ש (שם סעיף י"ב) כתב דאין מברכין על בדיקת ביהכ"נ דל"ש בו בל יראה שהרי אין להם בעלים מיוחדים, ואין לומר דהגזבר או השמש יעבור על ב"י. ועי' גם בדעת תורה שם. ואולי ענין זה תלוי באיזה ביכהכ"נ מיירי האם של כרכים או של כפרים, ואכמ"ל בזה.

והשתא נחזור למה שפתחנו בו לענין חמץ של נכרי שצריך לעשות מחיצה בפניו, דהנה הבאנו דדעת הר"ן [דלא כב"ח וכן משמע מהרבינו פרץ] שצריך אף לבדוק את החמץ כדי לעשות מחיצה בפניו, ויש לדון האם צריך לברך על זה, דהרי בזה ודאי אין בל יראה ותשביתו דאורייתא, וא"כ גם אין בזה בל יראה ותשביתו דרבנן [דלא כמו חמץ שבטלו], וא"כ יש לומר דאין ברכה על זה וכנ"ל, וצ"ע.

ונמצא לפי"ז דאף שקיי"ל בס' תל"ה דהבדוק חמץ בתוך הפסח מברך, אבל אם עשה מכירת חמץ שבביתו ולא השכיר את הבית ובא כעת לגור בבית, דלדעת הר"ן צריך לבדוק את החמץ של נכרי, ולענין ברכה צ"ע.

העולה מן האמור, דדעת הר"ן דחמץ של נכרי שנמצא בבית ישראל ואין ידוע מקומו, דצריך לעשות בדיקה כדי לעשות מחיצה בפניו. ובב"ח מבואר דלא כן, דהיכא דאין יכול לבוא לידי בל יראה אין צריך בדיקה. והבאנו דכן משמע מדברי רבינו פרץ שייסד דהיכא דאין יכול לבוא לידי בל יראה אין צריך בדיקה. והבאנו דיש לתלות נדון זה במחלקות רש"י ותוס' לענין חיוב בדיקה בחמץ שלאחר הפסח דאין איסור בל יראה, וצ"ע בדברי הב"ח מתוס' דסברו דיש חיוב בדיקה אחר הפסח אף דאין יכול לבוא לידי איסור בל יראה. ובשו"ע פסק דחמץ שלאחר הפסח צריך בדיקה בלא ברכה, אולם לענין בדיקת חמץ לאחר שביטלו הכריעו האחרונים דצריך בדיקה בברכה, ובשו"ע הרב ביאר את החילוק בזה, דחמץ שלאחר הפסח שאינו עובר אף בבל יראה דרבנן בזה אין צריך ברכה, משא"כ חמץ שביטלו שיש חיוב ביעור דיש בזה בל יראה דרבנן דמברך על הבדיקה. והעלנו דלכאורה לדעת הר"ן לגבי חמץ של נכרי שנמצא בבית ישראל ואין ידוע מקומו אף דלדעתו צריך לבדוק מ"מ אין לברך על בדיקה זו.

אך יל"ע קצת במה שהבאנו מדברי הרבינו פרץ כסיוע לדברי הב"ח ודלא כהר"ן, דשמא כל דברי הרבינו פרץ שאין חיוב בדיקה היכא דאין יכול לבוא לידי איסור בל יראה, הוא רק באופן שגם אם יאכל לא יהא איסור דאורייתא [עיי"ש שנדונו הוא בחמץ נוקשה ותערובת חמץ ופולגתא דתנאי היא בפסחים מב-ג וצריך לעיין שם], וכן מש"כ בשו"ע הרב לבאר אמאי אין לברך ברכה על הבדיקה בחמץ שלאחר

שלא יעבור בבל יראה משום כן סבר לאחר הפסח אין צריך לבדוק. אכן התוס' כתבו דטעם הבדיקה הוא שמא יבוא לאכלו, וזה שייך גם לאחר הפסח ולכן ס"ל דגם לאחר הפסח צריך בדיקה, ולהלכה קיי"ל באו"ח (סי' תל"ה) דצריך לבדוק אף לאחר הפסח אך לא יברך [ומקורו הוא מהרמב"ם פ"ג מחו"מ דבדוק אבל לא מברך ובפר"ח שם תמה דאמאי לא יברך על הבדיקה שהרי סו"ס הבדיקה היא מצוה מדרבנן, עיי"ש], ומ"מ חזינן דיש אופן שצריך לבדוק גם אם אינו יכול לבוא לידי בל יראה ודלא כמבואר ברבינו פרץ והב"ח הנ"ל.

והנה בט"ז (סי' תל"ה סק"ב) כתב דאף בבדוק בתוך הפסח אם ביטל קודם הפסח לא יברך על הבדיקה כיון שאינו עובר על בל יראה כיון שכבר היה ביטול [ולשיטתו ה"ה בליל בדיקת חמץ אם בטעות קודם אמר את נוסח הביטול כשבדוק אינו מברך על בדיקתו]. אכן הכרעת האחרונים כמו שפסק המ"ב (שם סק"ה) דאף שביטל מברך על בדיקתו.

דברי השו"ע הרב בענין ברכה על בדיקה שמא תארו תקלה

ובשו"ע הרב מבאר זאת היטב וז"ל, שולחן ערוך הרב אורח חיים סי' תל"ה וז"ל, "ועל בדיקה שלאחר הרגל לא יברך כלום כי איך יברך וצונו על ביעור חמץ והרי הוא אוכל חמץ, ומה שהוא מצווה ומחוייב לבער חמץ זה שעבר עליו הפסח אינו אלא משום חשש תקלה שלא יבוא לאכלו, אבל הביעור הזה מצד עצמו אין בו מצוה כלל שהרי אף אם משהה אותו בביתו ואינו מבערו אינו עובר על שהייה זו מצד עצמה בבל יראה ובבל ימצא אפילו מדברי סופרים אלא שנקרא עובר על דברי חכמים שאסרו לשהותו שלא יבא לידי מכשול אכילה, אבל אם לא היינו חוששין שיבוא לידי מכשול אין בשהייה זו מצד עצמה איסור כלל ולכך אין לברך על ביעור זה (כמו שהממית עופות שנדרסו שאסור להשהותן משום חשש תקלה כמו שנתבאר ביורה דעה סי' נ"ז ואין מברך על ביעור מביתו), מה שאין כן כשהוא בודק ומבער בתוך הפסח שאז יש בביעור מצוה מצד עצמו שנאמר תשביתו שאור מבתיכם ואם אינו מבערו עובר עליו בבל יראה ובל ימצא, ואף אם כבר ביטל כל חמצו קודם הפסח שאינו מצווה לבערו מן התורה מכל מקום כיון שגזרו חכמים שאין ביטול מועיל כלום מטעמים ידועים הרי חמץ זה כאלו לא נתבטל ועובר עליו בבל יראה ובל ימצא מדברי סופרים וגם יש בו מצות תשביתו מדברי סופרים ולכך מברך וצונו על ביעור חמץ", עכ"ל.

העולה מדברי השו"ע הרב שיש חילוק לענין הברכה בין בדיקת חמץ שביטלו לבין חמץ דלאחר הפסח, דדוקא חמץ שלו שביטלו שמדרבנן עובר על בל יראה דרבנן ומצות תשביתו מדרבנן, בזה מברך על הבדיקה [ובעצם יסודו עי' מג"א סי' תמ"ד ס"ק י"ג ותמ"ז ס"ק מ"ו] משא"כ בחמץ שלאחר הפסח שאין בו ב"י דרבנן ותשביתו דרבנן אינו מברך על הבדיקה. ושוב כתב כן השו"ע הרב בס' תמ"ו בקונטרס אחרון ככל יסודו הנ"ל, ועיי"ש שכתב שלכן אין לברך על בדיקה וביעור של חמץ נוקשה וכל חמץ שאיסורו רק מדרבנן כיון שאין בו בל יראה דרבנן ותשביתו דרבנן משום דלא שייך בו איסור דאורייתא.

של ישראל בביתו של ישראל רק רבינו דוד כתב זה על כל הדין של בדיקת שוכר ומשכיר [ובהמשך העמוד שם כתב רבינו דוד שאם לא בדק המשכיר צריך לבדוק השוכר שעל זה שהחמץ ברשותו חובת הבדיקה כדי שלא ישאר אצלו החמץ עכ"ד וצ"ע לענין ברכה].

והנה עולה מדברי הר"ן הנ"ל דהיכא שהמשכיר היה חייב לבדוק את החמץ, מ"מ אם לא בדק חייב השוכר לבדוק, והוכיח זאת הר"ן מדין חמץ של עכו"ם דבעי מחיצה. והנה בגמ' פסחים (ד ע"א) איתא המשכיר בית לחבירו בי"ד על מי לבדוק, על המשכיר לבדוק דחמירא ידידה הוא או דלמא על השוכר לבדוק דאיסורא ברשותיה קאי, ויש להסתפק בכוונת ספק הגמ' דיש לבאר בשני דרכים.

דרך א - האם החיוב מוטל רק על המשכיר או רק על השוכר וכן נראה מוכח מדברי הר"ן הנ"ל שהבאנו בריש האות שכתב שאם לא בדק המשכיר חייב השוכר לבדוק מדין מחיצה, ואם נימא כדרך ב' דלהלן אין צריך ללמדו מדין מחיצה אלא עיקר מצות הבדיקה מוטלת הן על השוכר והן על המשכיר ואם לא בדק המשכיר חייב השוכר לבדוק.

דרך ב - החיוב מוטל על שניהם הן על המשכיר והן על השוכר ורק הספק הוא את מי יש להעדיף דהיינו מי מחייב יותר האם המשכיר או השוכר, אבל אם אחד מהם לא בודק ודאי על השני לבדוק וכדרך זו נקט במקור חיים סי' תל"ז ס"ק ב'.

[והנה סוגיא זו רחבה היא ויש בה הרבה דרכים, אך יש שני דרכים עיקרים בראשונים, ברש"י (ד"ה חובת הדר) נקט דהסוגיא מייירי בבדיקת חמץ דרבנן דכיון דיש אפשרות לבטל את החמץ מהתורה וחז"ל תקנו לבטל, א"כ הנדון הוא בדרבנן (לכא' הכוונה אף אם לא ביטל עדיין בכניסת ליל י"ד) וע"ז נסתפקו בגמ' אם חובת הבדיקה היא על השוכר או על המשכיר. ונחלקו האחרונים בכוונת דברי רש"י, דהמהרש"ל בהגהותיו מפרש דאם בדיקת חמץ היתה מהתורה (דהיינו אם לא היה דין ביטול חמץ) היתה חובת הבדיקה מוטלת על המשכיר, והמג"א (סי' תל"ו ס"ק ט"ז) מפרש דאז היה החיוב על השוכר ועכ"פ כעת דיש דין ביטול ובדיקת חמץ היא דרבנן, נסתפקו האם זה מוטל על המשכיר או על השוכר. ודרך ב' יש בראשונים (מהר"ם חלאווה רבינו דוד חידושי הר"ן ומאירי) דמהתורה שניהם אינם עוברים, המשכיר לפי שאינו ברשותו והשוכר לפי שאינו שלו (וסוברים הראשונים דעל חמץ שאינו שלו שנמצא ברשותו אין עוברים על איסור מהתורה וכשי' המג"א והב"ח וכמו שיתבאר להלן אות י"ד) ורק חז"ל חייבו בדיקה וביעור, ולשון רבינו דוד "וידענו שאין חכמים מניחין חמצו של ישראל שלא יתבער בכאן על מי הטריחו לבדוק ולבער על מי שהחמץ שלו או על מי שהוא ברשותו", ולכא' נראה דשני הדרכים שנתבארו לעיל בספק הגמ' יתכנו לפי שני הפירושים הנזכרים בראשונים. ובמקור חיים הנ"ל נקט בפשיטות דיש כאן נדון של בל יראה וכתב דלכן שניהם חייבים בבדיקה, המשכיר משום דחמירא ידידה עובר בבל יראה, והשוכר משום דאיסורא ברשותיה קאי והיינו כשיטת רש"י. אכן לכא' נראה דיש להסתפק בזה אם אכן זהו כוונת ספק הגמ' לפי' רש"י הנזכר וכן לפי' שאר ראשונים].

הפסח וכן בחמץ נוקשה הוא רק באופנים אלו שגם אם יאכל לא יהא איסור דאורייתא וגם לא יכול להגיע לידי בל יראה, משא"כ בחמץ של נכרי שאם יזכה בו יגיע לאיסור דאורייתא וכן אם יאכל ממנו, ולפי"ז לא יהיה ראייה מדברי הרבינו פרץ לדברי הב"ח דמייירי בחמץ של נכרי בבית ישראל, ויל"ע בכל זה.

ספק באופן שאין חיוב מחיצה – האם יש חיוב בדיקה

ו. יש להסתפק באופן שאין חיוב מחיצה כגון באופן האמור לעיל אות ג' דסגי בכפית כלי אם יש בזה חיוב בדיקה כדי לכפות כלי [זה אינו שייך לנדון בסי' תלה במ"ב סק"ג אם ביו"ט בודקים את החמץ כדי לכפות כלי דהתם אחרי יו"ט צריך לבער את זה וכאן מצידו צריך רק לכפות את הכלי ואח"כ הגוי יקחנו].

שיטת הר"ן דכשלא בדק המשכיר מחייב לבדוק

ז. מהאמור למעלה באות ה' למד הר"ן דאם שכר בית בי"ד כשבכניסת ליל י"ד זה היה עדין בחזקת המשכיר, באופנים דהדין דחיוב הבדיקה מוטל על המשכיר [עי' בראשונים פסחים ד' ע"א ואו"ח סי' תל"ז השיטות בזה] דמכל מקום אם לא בדק המשכיר, צריך השוכר לבדוק, [וצ"ע אמאי לא הוכיח הר"ן מסוגיא דפסחים (ד ע"א) גבי חזקתו בדוק. ואפשר דשם אפשר לדחות דחיוב הבדיקה הוא כדי שלא יכשל המפקיד. ועי' מש"כ לקמן אות י"ד, ולכן הוכיח מדין מחיצה בחמץ של גוי דהתם הוא משום הגר בבית] דאף דהחמץ הוא של המשכיר, ואינו של השוכר, [כדאי' בגמ' ד' ע"א דחמירא ידידה הוא] והחיוב בדיקה מוטל על המשכיר, דמכל מקום כמו שמצינו בחמץ של עכו"ם שבבית ישראל, שיש דין מחיצה שמא יבוא לאכלו, ואף שהחמץ אינו שלו, בכל זאת חששו שיבוא לאכלו, וזה אינו הדין הכללי שחמץ שלו שביטלו, שהצריכו חז"ל לבדוק ולבער [עי' תוס' ב' ע"א ד"ה אור ורמב"ם פ"ב מחמץ ומצה ה"ג] ושם לא מהני מחיצה [וכמש"כ החזו"א או"ח סי' קכ"ד לדף ב' ע"א עיי"ש שהוכיח כן וביאר דכיון שהיה החמץ שלו אכתי דעתיה עליה וחיישין שמא יבוא לאכלו אף כשיעשה מחיצה] אבל הכא בשוכר שהחמץ אינו שלו, הוא רק דין מחיצה כמו בחמץ של נכרי, דזהו דין נוסף של שמא יבוא לאכלו, שכל שהחמץ אינו שלו [שלא היה שלו מעולם] אין בו תורת ביעור וסגי במחיצה [כן נראה לכאורה כוונת הר"ן דבאמת שוכר לאחר י"ד אף שימצא חמץ סגי ליה במחיצה, ואולי כוונתו רק ללמוד יסוד הדין שאי אפשר לאדם לגור עם חמץ בבית אבל באמת כאן בשוכר לאחר כניסת ליל י"ד יצטרכו ביעור]. וכן נראה עיקר וכן לשון הר"ן דשוכר לא סגי ליה בלא ביעור, וכמו שנתבאר לקמן אות י"ד, והוא מב"ק (צח ע"ב) "דחמץ הכל מצווין עליו לבערו" ויש שם ג' דרכים למה צריך לבער [א]. מדין בל יראה שיש בחמץ של ישראל אחר שנמצא ברשותו. [ב]. בשביל שלא יכשל בעל החמץ באיסור. [ג]. כמש"כ רבינו דוד שיש תקנת חכמים שלא ימצא חמץ של ישראל בביתו של ישראל דהר"ן לכא' נראה דלא ס"ל כדרך שעובר על בל יראה דאם עובר מה הוצרך להוכיח מחמץ של עכו"ם הרי זה בדיקה כדי להנצל מאיסור דאורייתא של בל יראה [וכן הר"ן בחידושו] (ד ע"א) כתב להדיא שאינו עובר על חמץ של אחר שנמצא ברשותו, ולא בדרך שלא יכשל בעל החמץ באיסור, אלא אפשר כדרך רבינו דוד שהוא תקנת חכמים שלא ימצא חמץ

נפק"מ למעשה לפי דברי המקור חיים דהמשכיר דירה מפסח לנכרי – חייב המשכיר לבדוק

והנה לפי מה שכתב המקור חיים הנ"ל (סי' תל"ז סק"ב) דהחוב הוא על שניהם הן על המשכיר והן על השוכר ואם לא בדק אחד מהם חייב השני לבדוק, נמצא דהמשכיר דירה לאינו שומר תו"מ או לנכרי אף אם השכיר ב"ג כיון שלא בודק השוכר יצטרך המשכיר לבדוק, ואכן כן כתב להדיא המקור חיים (שם סק"ג) דהמשכיר לנכרי אף ב"ג [לכאן כל שהוא ל' יום קודם פסח כדין מפרש ויוצא בשיירה פסחים דף ו' וסי' תל"ו] חייב המשכיר לבדוק כיון דחמירא דידיה ושכירות לא קניא, ע"ש. וכ"כ החי אדם (כלל קי"ט סעיף י"ח) דהמשכיר לנכרי אף ב"ג חייב המשכיר לבדוק, וא"כ נפקא הלכה למעשה דהמשכיר דירה לאינו שומר תו"מ או נכרי שאינו בודק חמץ [תוך ל' יום לפסח כן נראה לכאן]. שו"ר בתהלה לדוד סי' תל"ז שכ"כ חייב המשכיר לבדוק שם חמץ אם גר שם עד עכשיו המשכיר.

ויש להסתפק באופן שהשכיר דירה לאיזה שוכר, ויצא השוכר קודם פסח והשכיר לשוכר שני תוך ל' יום לפסח, אלא שהשוכר הראשון השאיר חמץ בדירה, ויש להסתפק דשמא זכה המשכיר בחמץ שהשאיר השוכר הראשון ואם השוכר השני אינו בודק, חייב המשכיר לבדוק לדעת המקור חיים והחיי אדם הנ"ל. אמנם בתהלה לדוד (סי' תל"ז) חולק על זה דהוי כמניח חמצו ברה"ר, כיון שהעכו"ם יכול ליטלו ואין לך ביעור גדול מזה, ומ"ש דחמירא דידיה היא היינו שהיה ידיה, ע"ש. [ועיין מש"כ בענין זה להלן אות כ"ה].

ספק כאשר המשכיר לא בדק האם השוכר [ששכר ביד'] צריך לברר על הבדיקה

ויש להסתפק אם השוכר ב"ד כשלא בדק המשכיר [וכגון השוכר חדר בבית מלון לאחר כניסת ליל י"ד אם הנהלת הבית מלון היהודים לא בדקו] אם מברך על בדיקה זו והנה לעיל אות ה' כתבנו לצדד דאין מברכים על בדיקה כדי לעשות מחיצה וא"כ הכי נמי יש לומר דלא יברך השוכר אך נראה דהכא יש לצדד דיברך מדין זכין למשכיר [או הנהלת הבית מלון] כיון דע"ז מקיים המשכיר את חיובו מדין זכין [עי' ביה"ל סי' תקכ"ז סעיף ז' ד"ה ומצוה וכן סתימת הדברים בס"י שכ"ח לענין הפרשת חלה מדין זכין וכבר דנו בזה לענין טובל כלי חבירו בלא ידיעתו וקובע מזוזה בבית חבירו דאם ניה"ל יכול לברך מדין זכין אך בדעת קדושים סי' רפ"ט נראה לגבי מזוזה שלא יברך וצ"ע, ועי' ד"א פ"ד מתרומות בזה].

והנה נתבאר לעיל אות ה' שדעת רבינו פרץ והב"ח שאם לא יכולים להגיע לידי בל יראה אין חיוב בדיקה, ולכן כתב הב"ח שבחמץ של נכרי שנמצא ברשותו ואין ידוע מקומו אין צריך לבדוק אחריו, ולפי זה צריך לומר דמה דמוכח מסוגית הגמרא פסחים (שם) דאם לא בדק המשכיר חייב השוכר לבדוק [עיי"ש לגבי משכיר ב"ד חזקתו בדוק או אין חזקתו בדוק נפק"מ לישיליה וכו' לאטרוחי להאי וכו' ושם בע"ב המשכיר בית לחבירו בחזקת בדוק ומצא שאינו בדוק מהו ועיי"ש בתוס' ד"ה המשכיר אך מלעיל ע"א מוכח כנ"ל ואכמ"ל], הוא משום דהשוכר ב"ד זכה בחמץ וכן כתב הפני

יהושע שם בסוגיא שה"ט שחייב השוכר לבדוק אם לא בדק המשכיר, כיון שהשוכר זכה בחמץ [ובאמת הוא פלוגתא גדולה אם השוכר זוכה בחמץ או לא דהרי בגמ' שם איתא דחמירא דידיה הוא [דמשכיר] וכן בתוס' שם (ד"ה על) מבואר דאף במשכיר ב"ג על המשכיר לבדוק, ומאידך מצינו בטור (סי' תל"ו) דהמשכיר מפקיר חמצו וכ"כ המגן אברהם (סי' תל"ו ס"ק ט"ז וסי' תל"ז סק"ג) דגם על השוכר לבטל מלבד המשכיר דמבטל, וכן בראשונים שם [מאירי ורבינו דוד] נחלקו מי צריך לבטל האם המשכיר או השוכר או ששניהם לא עיי"ש בדבריהם, וכבר תמהו בזה רבים מהאחרונים, ובמקור חיים (סי' תל"ז סק"ג) כתב דחיישין שלא הפקיר בלב שלם, עיי"ש. ובמגן האלף (סי' תל"ז סק"ב) כתב דוודאי מפקיר המשכיר וכוונת הגמ' דחמירא דידיה וחל עליו חובת ביעור ולא פקע ע"י הפקר עיי"ש, וכן בתהלה לדוד שם כתב כעין זה שהכוונה בגמרא שזה היה חמירא דידיה עיי"ש].

ולפי"ז דהשוכר בית ב"ד זוכה בחמץ, אם לא בדק המשכיר, בודק השוכר בברכה, וכן השוכר בית מנכרי אף ב"ד בודק בברכה כיון שזוכה בחמץ, אך לשיטת הר"ן שלשיטתו וודאי השוכר אינו זוכה בחמץ, כששוכר ב"ד, דאם זוכה בחמץ, פשוט שצריך לבדוק, ואין זה שייך כלל לדין מחיצה בחמץ של נכרי דכאן החמץ הוא שלו [של השוכר] אלא וודאי דסבירא ליה דבשוכר ב"ד אין השוכר זוכה בחמץ ולא שייך שיעבור בבל יראה [אלא אם כן יתכוין לזכות בזה] ולכן צריך ללמדו מדין מחיצה.

ולשיטת הר"ן יל"ע בשוכר בית מנכרי ב"ד דלכאורה יש לומר דכיון שצידדנו לעיל ששוכר ב"ד מברך מדין זכין למשכיר וכאן שהמשכיר נכרי זה לא שייך א"כ השוכר לא יברך אך יש לומר איפכא דבשוכר מישראל ב"ד כבר נתחייב המשכיר בבדיקה ולכן כיון שמצות הבדיקה מוטלת על המשכיר לכן השוכר אף שצריך לבדוק מדין מחיצה יש לומר שאינו מברך אבל כאן בשוכר מנכרי שלא נתחייב המשכיר, השוכר יברך על הבדיקה אך באמת יש לומר איפכא דכיון שנתבאר ששוכר ב"ד לא זוכה בחמץ [לדעת הר"ן] וא"כ הוי חמץ של נכרי שסגי במחיצה וא"כ לא יברך על הבדיקה.

ורק בשוכר ב"ג [כפי פרטי הדין המבוארים בראשונים פסחים דף ד' ואו"ח סי' תל"ז] מברך על הבדיקה בין בשוכר מישראל ובין בשוכר מנכרי [לכאורה] ובאמת צ"ע אמאי בשוכר ב"ג מברך על הבדיקה דמי לא עסקין אף בכה"ג שלא אכל שם חמץ שלו והוי רק חמץ של אחרים [ישראל או נכרי] דנתבאר דאין בו חיוב ביעור ותורת בדיקה גמורה רק דין מחיצה ואמאי מברך על הבדיקה וצריך לומר כמו שכתב בספר מגן האלף בס' תל"ז סק"א דשוכר ב"ג מסתמא זוכה בחמץ ושוכר ב"ד מסתמא אינו רוצה לזכות עיי"ש אך צ"ע לשיטת תוס' (ד' ע"א) דמסירת מפתח לבד מחייבת בבדיקה אם קיבל מפתח ב"ג אף דלא קנה קנין שכירות א"כ אינו קונה בקנין חצר ואמאי מברך על הבדיקה אם לא אכל שם חמץ שלו ואין נראה לומר דגדרו גדר כיון שבדרך כלל רגילים לאכול ביום י"ג לכן תקנו תמיד דשוכר ב"ג בודק בברכה אף בלא אכל, דלכאורה לגבי חמץ שלו הוי כמקום שאין מכניסין בו חמץ וצריך לדחוק דחז"ל תקנו מצות בדיקה בתחילת ליל י"ד על כל חמץ שנמצא בבית שלו אף

שהחמץ אינו שלו, ותמוה, וגם בחמץ של נכרי מה דינו, וצריך עיון בכל זה ועיון פסחים ט' ובפני יהושע שם וצ"ע.

האם שוכר דירה בפסח עצמו צריך לבדוק

וכן בשוכר בפסח עצמו יל"ע אם צריך לבדוק דבגמ' מוכח דשוכר ב"ד חייב לבדוק וכ"כ הר"ן והראשונים שם וכ"ה בסי' תל"ז בב"ה"ל אך אם שוכר בפסח עצמו אין הדברים מפורשים אך לכאורה הוא כשוכר ב"ד [עי' פסחים י' ע"ב וסי' תל"ה] אך לכאורה יש לומר דתלוי בטעם למה צריך לבדוק השוכר כשלא בדק המשכיר דאם זה משום דרך הר"ן מדין מחיצה א"כ גם בפסח עצמו אך אם כמו שכתב הפני יהושע שם בסוגיא [וכן צ"ל לכאורה לשי' רבינו פרץ והב"ח] דהיא משום שזוכה בזה השוכר יש לדון אם בפסח עצמו זה שייך דנהי דהקונה חמץ בפסח לוקה [רמב"ם פ"א מחו"מ ה"ג] אך הכא לא נתכוין לזכות ועי' באחרונים בס' תל"ה לגבי ירושה ובסי' תמ"ח סעיף ב' ובמ"ב ס"ק ה' דמסתמא איסורא לא ניחא ליה דליקני [ב"מ צ"ו ע"ב] וחצירו אינו קונה לו בעל כרחו עיי"ש עוד וא"כ לכאורה לא יצטרך לבדוק את החמץ שוכר בפסח לשיטה זו אך לשיטת הר"ן יצטרך לבדוק אך לענין ברכה הוא כנ"ל דתלוי אם שוכר מיהודי או גוי.

אם מותר לנסוע במונית או באוטובוס מבלי לבדוק חמץ

ולפי מה שנתבאר ששוכר בפסח עצמו לשיטת הר"ן צריך לבדוק [אם המשכיר לא בדק] יל"ע אם נוסע במונית צריך לבדוק את המונית, וכן נוסע באוטובוס אם צריך לבדוק. דהנה מבואר בתרומת הדשן סי' שי"ח ומובא בחו"מ סי' רכ"ז סל"ג ברמ"א שאם שכר פועל עם סוס או חמור אף שמצד הפועל אין אונאה מצד הבהמה יש אונאה, וצריך לשער חלק השכירות של הבהמה ואת זה צריך לשלם ומבואר דהשוכר את הבהמה וא"כ לפי"ז לכאורה אף בנוסע במונית או באוטובוס הוי כשוכר גם את הנהג וגם את הרכב ובמחנה אפרים הל' גזילה סי' י"א כתב דחשיב רק שכירות פועל ואין בזה אונאה וכן במגן אברהם סי' רס"ו סק"א לגבי שוכר עכו"ם שיוכלנו למקום פלוני אינו נחשב ששכר החמור דהרי העכו"ם חייב במזונות ובאחריות החמור ולא שכר דוקא חמור זה מן העכו"ם א"כ פשיטא דאינו מצווה על שביתתו עכ"ד המג"א וצ"ע מדברי התרומת הדשן והרמ"א הנ"ל וצ"ע. וכמדומה דבזמנינו אין מתכוונים לשכור את המונית או את האוטובוס ואין הנוסע חייב באחריות הרכב כדין שוכר ואין כוונת הנהג להשכיר את הרכב ואין כוונת הנוסע לשכור, ושוכרים רק את הנהג והוי כאורח שנתבאר להלן אות י"א וי"ב דאין צריך לבדוק בבית המארח וה"נ יכול להעבירו לרכב אחר [ואינו דומה ממש לאורח דשם יכול לסלקו לגמרי וכאן צריך להשיג לו רכב אחר] ועדיין יל"ע בזה.

ובשוכר חדר בבית מלון ויש תנאי שיכול בעל הבית מלון לסלקו כל רגע כתב בשו"ת שבט הלוי ח"י סי' ס"ח דחייב בדיקה עם ברכה וכן באולם שמחות יל"ע אם צריך לבדוק את האולם [אם המשכיר לא בדק] ולכאורה צריך לבדוק.

ובשוכר רכב וודאי צריך לבדוק [אבל ברכה בכ"ג אין מברכין דעיקר מצות בדיקה הוא בבית כמש"כ החק יעקב (סי' תל"ו

ס"ק י"ז) דעיקר מצות בדיקה הוא בבית דכתיב תשביתו שאור מבתיכם וכ"כ החיי אדם כלל קי"ט סעיף יח].

האם בודקים חמץ ברכב שוכר ובאולם

ח. מהאמור למעלה [סעיפים ג' וד'] יש ללמוד דאם שוכר רכב וכדו' ב"ד או בפסח [עי' מש"כ לעיל אות ז'] לשעה מועטת [ולא נתבאר מהו שעה מועטת] אין בו חיוב בדיקה וביעור, ואם שוכר רכב או אולם ומחזירו באותו יום לפי האמור לעיל באות ג' ואות ו' יש להסתפק אם חייב לבדוק.

מחלוקת האחרונים אי סגי במחיצה או דבעינן שישכיר המקום

ט. מי שמכר את חמצו לנכרי והנכרי עשה בזה קנין כדין, והחמץ נמצא בבית ישראל המוכר, נחלקו האחרונים אם סגי במחיצה עשרה כפי האמור באות א' או דבעינן שייציא העכו"ם החמץ מבית ישראל או שישכיר לו את מקום החמץ ואינו דומה להאמור באות א' דשאני הכא כיון שהוא רגיל להשתמש בחמץ שמכר לגוי לא סגי במחיצה [מובא במ"ב סי' תמ"ח ס"ק י"ב דדעת החק יעקב היא להקל דסגי במחיצה ויש אחרונים דפליגי עי' מ"ב שם ובחזו"א או"ח סי' קכ"ד על דף ב' נראה דמיקל בזה].

דין הרוצה ליפטר מבדיקה

י. מי שרוצה ליפטר מבדיקת חמץ כתב המשנ"ב שאם זה טרחא מרובה לבדוק ימכור את החמץ וישכיר [במשנ"ב כתב ימכור ולכאורה לאו דוקא] מקום החמץ ואז פטור מבדיקה [מ"ב סי' תלג ס"ק כ"ג וכמו כן באופן הנ"ל פטור מביעור וכנ"ל באות ט'].
דברי החזו"א דכשהשכיר חדר - אין צריך מחיצה

יא. אם מכר את החמץ לנכרי והשכיר את החדר שבו החמץ לנכרי כתב החזו"א דאפשר שאין צריך מחיצה בפני החמץ ואף אם נכנס בו באקראי לית לן בה דהא לא אסרו חכמים ליכנס לביתו של נכרי בפסח [חזו"א או"ח סי' קכ"ד ולכאורה לאו דוקא חדר שלם אלא ה"ה אם משכיר שטח קטן בתוך חדר שעליו החמץ אין צריך מחיצה ויש להסתפק אם משכיר מדף בארון ועליו חמץ או מדף במקרה אם גם בזה אין צריך מחיצה].

מותר להכנס לביתו של נכרי, ואינו שומר תומ"צ שיש לו חמץ בביתו

יב. ליכנס לביתו של נכרי בפסח מותר [חזו"א או"ח סי' קכ"ד הנ"ל] ואף לגור שם יחד עם הנכרי כל הפסח [אם אין הנכרי משאיל לו מקום לזמן מסוים או משכיר לו שאז צריך בדיקה] כיון שיכול הנכרי לסלקו כל רגע וכן ליכנס לביתו של מי שאינו שומר תומ"צ ואף שיש שם חמץ ואף לגור שם יחד כנ"ל [כן נראה וכן נלמד מדברי שו"ע הרב לקמן אות י"ג וכ"ז באופן שאין דין ערבות וכדלקמן אות ט"ו] וע"ע מש"כ לעיל סוף אות ז'.

האם חיוב הבדיקה מוטל רק על האב או אף על הילדים

יג. חיוב הבדיקה מוטל על בעל הבית אבל בני ביתו האוכלים משלו אין חיוב הבדיקה חל עליהם כלל כיון שאין החמץ שלהם ורק אם אין בעל הבית בביתו חייבים הנשאים בביתו

מאיסורא ומכיון שבדין אפרושי מאיסורא יש בזה פרטים רבים ונוגע בהרבה מקרים לשאינו שותו"מ ששמים חמץ בביתו של שומר תו"מ שאם חיוב הביעור הוא רק מדין ערבות יש בזה צדדים להקל וכמו שיתבאר.

בפשוטו דין אפרושי מאיסורא הוא מן התורה [ומה שכתבו התוספות והרא"ש בשבת (ג' ע"א) שהוא מדרבנן עיי' מהר"ץ חיות שם בזה ועיי' שעה"צ (סי' שמ"ז סק"ח) שכתב דוודאי שהוא חיוב דאורייתא ומירי באופן שאין יכול למנעו מלעשות את האיסור דבזה אין חיוב אפרושי מאיסורא מהתורה ומכל מקום אסור מדרבנן לסייע לו עיי"ש ועיי' שאג"א סי' נ"ח דאפרושי מאיסורא דאורייתא הוא ובב"ח יו"ד סי' ש"ג שהוא מדרבנן והוא סרך מלפני עוור עיי"ש ועיי' טורי אבן (בחיגה י"ג) באבני מילואים שם].

ויש לזה שני מקורות בראשונים אחד מדין תוכחה וכמבואר ברמב"ם בסה"מ (עשה ר"ה) דמחיוב התוכחה הוא גם למנוע ישראל מאיסור עיי"ש ואחד מדין ערבות [סנהדרין כ"ז ע"ב שבועות ל"ט ע"א וסוטה ל"ז] וכמבואר בריטב"א קידושין (כז ע"ב) וע"ז (דף ו') דחיוב אפרושי מאיסורא הוא משום ערבות.

אופנים שאין חיוב לבער מדין תוכחה – אם ינזוף בו

והנה אם חיוב אפרושי מאיסורא הוא מדין תוכחה כמבואר בספר המצוות הנזכר ועיי' שו"ת כתב סופר (יו"ד סי' פ"ג) ופרי יצחק (ח"א סי' כ"ו) והנה לחיוב תוכחה יש גדרים ומבואר בערכין ט"ז ואו"ח סי' תר"ח ס"ב דביחיד חייב להוכיחו עד שיכנו או יקללנו וכתב בבית"ל שם בשם החינוך (רלט) עד שיהא קרוב החוטא להכות את המוכיח עיי"ש, ובמ"ב ס"ק י"א ויש אומרים דדי עד שינזוף בו החוטא ומכאן ואילך אסור להוכיחו ובשעה"צ ס"ק י"ג שהוא דעת הסמ"ק שפסק כר' יוחנן בגמ' (ערכין ט"ז) דהוכחה די עד שינזוף ויש לסמוך על זה דבלא"ה דעת הסמ"ג והמאירי דהיכא שברור לו שלא יקבלו אינו מחויב להוכיח ונהי דהרמ"א נקיט לדינא כאידך פוסקים דמחויב להוכיח אף בזה מ"מ די לנו להחמיר להוכיח עד שינזוף עכ"ד ובמ"ב שם סק"ז דצריך למחות דוקא בדליכא סכנה אבל בדאיכא חשש סכנה אין צריך למחות וכ"כ בחינוך (רלט) ועיי' בחושן משפט (סי' י"ב) וביו"ד (סי' של"ד) עכ"ד המשנה ברורה.

וביו"ד (סי' של"ד סעיף מ"ח) כתב הרמ"א אע"פ שחייב למחות בעוברי עבירה מכל מקום אין אדם חייב להוציא ממונו על זה ולכן נהגו להקל מלמחות בעוברי עבירה שיש לחוש שיהיו עומדין על גופנו ומאודינו עכ"ד הרמ"א שם ועיי' פ"ת שם ס"ק י"ט בשם הבכור שור, ובחו"מ (סי' י"ב ס"א) כתב הרמ"א דנהגים עכשיו שלא למחות בעוברי עבירה משום שיש סכנה בדבר שלא ימסרנו למלכות עכ"ד הרמ"א, ובסמ"ע שם סק"ה ובאר הגולה שם אות ה' דלא ימלט על הרוב מהוצאות ממון או סכנות עיי"ש וביו"ד (סי' קנז ס"א) ברמ"א ובמקום שאמרו כל מי שיש למחות ואינו מוחה הוא נתפס באותו עוון (שבת נה) מ"מ בדבר שיש חשש סכנה אין צריך להוציא ממונו על זה עכ"ד הרמ"א שם ובפתחי תשובה (שם סק"ה) עיי' בספר תיבת גומא שכתב דיש להסתפק אם אין חשש סכנה אפשר דמחויב לבזבז כל ממונו דמצות עשה הוכח תוכיח הוא משום ערבות [ובשו"ת חקרי לב או"ח סי'

לפטרו מחיובו שכל ישראל ערבים זה לזה [שו"ע הרב סי' תל"ב סעיף ח' ותל"ו סעיף ג'] ובפני יהושע פסחים (ד' ע"א) כתב דתלוי בפלוגתת רש"י ותוס' פסחים (ב' ע"א) אם טעם הבדיקה הוא משום שמא יבוא לאכלו שייך אף בבני ביתו ואם טעם הבדיקה הוא משום בל יראה לא שייך בבני ביתו [ובמ"ב סי' תל"א סק"ב העתיק את שני הטעמים] ולעיל אות ז' נתבאר מדברי הר"ן שאם שכר ביי"ד שחיוב הבדיקה על המשכיר ועליו מוטל מצות הבדיקה והביעור ובכ"ז אם לא בדק וביער מוטל על השוכר לבדוק ולבער מדין מחיצה וצ"ע על דברי שו"ע הרב הנזכר אכן בפנ"י כתב שהוא משום שזכה בו השוכר ועיין לעיל אות ז' בזה וצ"ע בזה וכן לגבי בדיקת ביהכ"נ כתב בשו"ע הרב סי' תל"ג סעיף ל"ו [ובמ"ב שם ס"ק מ"ג] דמברכין על בדיקה זו וצ"ע בכ"ז.

מחלוקת הראשונים אי עובר ב'בל יראה' כשחמץ של ישראל אחר נמצא ברשותו

יד. נתבאר לעיל מאות א' ואילך שחמץ של נכרי בבית ישראל אין חיוב לבערו כי אמרו חז"ל [פסחים ה' ע"ב] "שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה" ונחלקו האם של "אחרים" זה דוקא נכרי אבל של ישראל אחר שנמצא ברשותו עובר על בל יראה או שדווקא "שלך" אסור אבל כל שהוא אינו "שלך" אף ששייך ליהודי אחר נקרא של אחרים שאינו עובר בבל יראה, שדעת רבינו דוד דאחרים היינו אף ישראל וכמו שכתב להדיא בחידושו (ד' ע"א) וכן מבואר במהר"ם חלאוה ובר"ן בחידושו ובמאירי ובתוס' חכמי אנגליה (ד' ע"א) וכן מבואר בשטמ"ק ב"ק (צ"ו ע"ב) דגזלן אינו עובר על בל יראה כיון שאינו שלו, אכן רש"י פסחים (ה' ע"ב) כתב דאחרים היינו נכרי ודייקו מזה האחרונים [עיי' בית מאיר וגר"א בסי' תמ"ג וצל"ח ה' ע"ב] וכו"ט ע"א לפני יהושע ד' ע"א וה' ע"ב וט' ע"א] דדוקא של נכרי אבל של ישראל עובר באיסור דאורייתא וכן מרש"י ד' ע"א ד"ה חובת הדר יש להוכיח כן אכן לפי מה שביאר בהגהות מהרש"ל על הרש"י שם אין ראייה מרש"י וכן לפי מה שכתב המג"א בסי' תל"ו ס"ק ט"ז אין ראייה מרש"י, וכן מתוס' ה' ע"ב ד"ה אבל וד"ה משום יש להוכיח דבישראל אחר עובר עיי' שאג"א (סי' פ"ג) ופנ"י שם שאכן קשה מתוס' (ד' ע"ב) דבשל הפקר אינו עובר וצ"ע בזה ואף לשיטות דאינו עובר מהתורה מ"מ צריך לבער חמץ של אחרים כמו שאמרו חז"ל ב"ק (צח ע"ב) דחמץ הכל מצווין עליו לבערו והטעם דמצווין לבערו מצינו בפוסקים שכתבו לגבי הא דפסחים (י"ג ע"א) דצריך הנפקד למכור את החמץ של המפקיד והטעם כתבו הב"ח והמג"א שהוא כדי להציל את המפקיד מאיסור, והגר"א (בסי' תמ"ג) כתב שהוא כיון שעובר הנפקד באיסור דאורייתא ורבינו דוד (ד' ע"א) כתב שהוא תקנת חכמים שלא ימצא חמץ של ישראל בביתו של ישראל, וזה גם הטעם בהא דב"ק הנ"ל ומבואר דאף לשיטות דאינו עובר מהתורה מ"מ צריך לבער חמץ של ישראל שלא ישאר בביתו של ישראל או מדין ערבות וכו"ל.

חמץ של ישראל אחר שנמצא ברשותו אם עובר בב"י או שהוא רק מדין ערבות ותוכחה

טו. נתבאר לעיל אות י"ד שיש הסוברים שחמץ של ישראל אחר שנמצא ברשותו אינו עובר בבל יראה ורק חייב לבערו כדי שלא יכשל בעל החמץ באיסור והוא מדין אפרושי

מ"ח תמה דאמאי בעינן קרא דהיכח תוכיח תיפו"ל מדינא דערבות עיי"ש מה שכתב ליישב בזה ויש אופנים שיש דעות שאין בהם ערבות כגון נשים שיש פלוגתא בזה וכגון גרים עי' תוס' קידושין ד"ע ועוד ואכמ"ל ויש נידון אם יש בהם תוכחה עי' שו"ת יד רמ"ה יו"ד סי' ק"א ועי' קו"ש ביצה אות ס"ו והוי כאילו הוא עובר על ל"ת כל מי שיש בידו למחות אם צריך לבזבז כל ממונו עיי"ש ועי' לקמן (סי' של"ד סעיף מ"ח) בהגה משמע שם דאף דאין חשש סכנה אי"צ להוציא ממונו וכן הלבוש כאן כתב מי שיש בידו למחות אי"צ להוציא ממונו ע"ז והשמיט במקום שיש סכנה עיי"ש עד כאן דבר הפתחי תשובה.

האם צריך להוציא ממון בשביל חיוב ערבות

ולפי מה שהוכיח הפתחי תשובה דאין צריך להוציא כל ממונו על חיוב תוכחה ובפשוטו הוא ככל מצות עשה דאין צריך להוציא יותר מחומש מנכסיו [או"ח סי' תרנ"ו] וידוע דבשו"ת אבני נזר יו"ד סי' שכ"א כתב לגבי מצות מילה שאם ע"י המילה יהא בעל מום הוי כיותר מחומש ואינו מחויב בזה וכן בשו"ת בנין שלמה סי' מ"ז לגבי אכילת מצה שאם ע"ז יחלה הוי כיותר מחומש דאינו מחויב להוציא על מצות עשה וה"נ שלא יחלה וכן בשו"ת אבני נזר אבה"ז סי' א' דגירושין חשיב יותר מחומש נכסיו דאינו מחויב בעשה בזה עיי"ש וה"נ לפעמים ע"ז מגיעים לגירושין וכדו' והכל לפי הענין [ועי' תוס' פסחים כ"ח ע"ב ויבמות ד"ע דטומטום אין חייב לקרוע].

האם יש חיוב תוכחה ברשע

והנה בתנא דבי אליהו רבה (פי"ח) דהוכח תוכיח את עמיתך שהוא עמך בתורה ומצוות אתה חייב להוכיח אותו אבל לרשע שהוא שונאך אין אתה חייב להוכיח אותו עיי"ש וכ"ה בבב"ה סי' תר"ח דמומר אוכל נבילות להכעיס או מחלל שבת בפרהסיא אין בו חיוב תוכחה דיצא מכלל עמיתך, ובאוכל נבילות לתיאבון ומחלל שבת בצנעה כתב הביה"ל דיש לעיין בדבר ובחפץ חיים כלל י' בבאר מים חיים אות ל' נראה שסבור שאין בזה חיוב תוכחה, ולענין תנוק שנשבה יש להסתפק בו, דהנה מצינו בב"מ נ"ט לגבי איסור אונאת דברים דכתיב עמיתך ודרשין עם שאתך בתורה ומצוות אל תונה וכתב הנמוקי יוסף שם למדנו שלא הזהיר הכתוב באונאת דברים אלא יראי השם וכ"כ הרמ"א חו"מ סי' רכ"ח ס"א דאיסור אונאת דברים הוא רק ביראי השם אכן עי' בשטמ"ק ומאירי ב"מ שם דבא למעוטי נכרי ויל"ע לשי' הנמוקי"ו וכ"כ הרמ"א להלכה דזה נאסר רק ביראי השם האם תנוק שנשבה הוא בכלל זה דמ"מ לא הוי יראי השם ויל"ע בזה, וברש"י סנהדרין ע"ה כתב דהוכח תוכיח את עמיתך ולא גר תושב עיי"ש. [ועי' בזרע חיים על הח"ח כלל ד' סי"ז וכלל ז' ס"ה וכלל י' ס"י וקובץ שיעורים ב"ק אות ק"ד ויש שי' ב"ק ל"ח דעכו"ם בכלל רעהו ועי' ב"ק פ"ח ע"א וב"מ קי"א ע"ב].

ובקובץ שיעורים ביצה אות ס"ו הביא הדין הנ"ל דמי שאינו בכלל עמיתך אין בו חיוב תוכחה וכנ"ל מתנא דבי אליהו וביה"ל ותמה דאכתי יתחייב להפרישו מטעם ערבות והוכיח מזה דאותם שאינם בכלל עמיתך אין בהם דין ערבות וא"כ לא יהא בהם דין יצא מוציא עיי"ש מה שכתב בזה.

והנה כבר נתבאר דהריטב"א ס"ל דחיוב אפרושי מאיסורא היא משום ערבות וכן"ל בקובץ שיעורים כל מי שאינו בכלל עמיתך אין בו דין ערבות ולכן במומר אין דין ערבות ובה יתבאר דברי הש"ך ביו"ד (סי' קנא סק"ו) דאין דין אפרושי מאיסורא במומר [ועי' מג"א סי' שמ"ז סק"ד ומ"ב שם סק"ז דס"ל דאסור לסייע למומר דלא כהש"ך יו"ד הנ"ל ואפשר דמסייע גרע טפי מאפרושי מאיסורא] וכמו שנתבאר דחיוב אפרושי מאיסורא הוא או משום תוכחה או משום ערבות וחיוב תוכחה אין במומר כנ"ל וערבות גם אין במומר כנ"ל וכ"כ בשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' קכו) דהוכיח דהא דין ערבות נלמד מקרא דוכשלו איש באחיו [סנהדרין כ"ז ע"ב ושבועות לט ע"א] והרי מומר מותר להלוותו ברבית (יו"ד קנט) והטעם כתב בעל התרומות משום דמומר לא מקרי אחיך ואף לפוסקים האוסרים להלוות למומר מ"מ אין דין ערבות במומר עיי"ש שהאריך בזה ועי' שו"ת עין יצחק אבה"ז (סי' א') דס"ל לא כן ומסיק דיש דין ערבות במומר ועיין חוות יאיר סי' קפ"ה ובשאינם שומרי תו"מ בזמנינו כידוע הנדון בזה אם הוי תנוקות שנשבו עי' שו"ת בנין ציון החדשות סי' כ"ג וחזו"א יו"ד סי' ב' ס"ק כ"ח או הוי מומרים ומ"מ לענין עמיתך אפשר דמ"מ לא הוי עמיתך וצ"ע בזה וכנ"ל.

ועוד יש לצדד בזה דבדגול מרובה [ע"ד הש"ך יו"ד סי' קנ"א סק"ו הנ"ל] כתב דבעובר במזיד אין חיוב אפרושי מאיסורא [ואין איסור לסייעו] ונראה לפי"ז דגם בשאינם שומרי תו"מ בזמנינו כיון דמ"מ יעבור ע"ז רח"ל אין בו דין אפרושי מאיסורא [ועי' ב"ק כ"ח וס"ט ויו"ד סי' ש"ג] וצ"ע מ"ש מתוכחה דישנו אף במזיד והרי אפרושי מאיסורא נובע מתוכחה לשי' הרמב"ם וכנ"ל ולפי מה שכתב בשעה"צ סי' שמ"ז הנ"ל דמייירי באופן שאינו יכול להפרישו מאיסור וע"ז כתב הדגול מרובה דמותר אף לסייעו ובמשנ"ב שם פסק כהמגן אברהם דאסור לסייעו אבל מ"מ לאפרושי מאיסורא באופן שאינו יכול להפרישו דבכל מקרה יעבור, אפשר דבזה יודו דאין דין לאפרושי מאיסורא ואף דלגבי תוכחה יש המצריכים אף בכה"ג ופלוגתא היא בראשונים עי' ביה"ל סי' תר"ח וכן ערבות יש אף בכה"ג וצ"ע בכ"ז.

בני זוג שרק הבעל שומר תו"מ צ"ע ויש לאשה חמץ בבית

טז. אדם שומר תו"מ ואשתו אינה שומרת תו"מ ואוכלת חמץ בפסח רח"ל ויש לה חמץ משלה [כגון אם נתן מתנה לאשתו חמץ לפני פסח (ב"ב נ"א ואבה"ז פ"ה) או שנתנו לה באופנים שאין לבעלה רשות בהם (עי' נדרים פ"ח ואבה"ז סי' פ"ה)] והדירה שלו א"כ לדעות דלעיל אות י"ד שחיוב הביעור בחמץ של אחרים הוא משום ערבות לפעמים ל"ש בזה ערבות וכמבואר לעיל אות ט"ו, והנה יש מקום לומר דכיון שנתבאר שדעת הב"ח והמג"א והוא דעת הרבה מן הראשונים שאין בזה חיוב ביעור וכנ"ל א"כ מותר לו להמשיך לגור יחד בבית עם החמץ שאין לו חיוב לבערו [כי החמץ אינו שלו ול"ש בזה ערבות וכנ"ל אכן לשי' רבינו דוד הנ"ל אות י"ד דיש חיוב ביעור דרבנן שלא ימצא חמץ של ישראל בביתו של ישראל י"ל כדלקמן אות י"ח דכיון דא"א לבער אין לו איסור לגור שם בבית] אכן עדין יש חיוב לעשות מחיצה בפני החמץ דלא גרע מחמץ של נכרי דצריך לעשות מחיצה בפניו כדלעיל אות א' וכן כל חמץ של ישראל באופן שאין חייב לבערו יהא עדין חיוב מחיצה [וכמו שנתבאר לעיל באות ז']

שצריך שהשלשה לא יהיו קרובים או פסולי עדות שיוכלו להעיד ועי' בדרך אמונה פ"ז משמיטה ציון ההלכה אות ל'.

ויאמר כך שכל מקום ברשותי שיונח שם חמץ בזמן האיסור, [ואותו מקום לא מושכר לנכרי], יהא אותו מקום הפקר לאותו זמן שהחמץ יהיה שם.

והיו הפקר לזמן דמהני [כמבואר בנדרים מ"ד וח"מ סי' רע"ג ואו"ח סי' רמ"ו ס"ג ועי' מקור חיים סי' תמ"ח סק"ט בזה] ואז לא היו ברשותו ואינו עובר בבל יראה [ואין בזה שאלה של ברירה כיון שההפקר חל רק בשעה שיהא שם החפץ ולא חל למפרע, וכה"ג אין בזה משום ברירה וכמבואר בר"ש מעשר שני (פ"ה מ"א) ובתוס' ב"ק (סט ע"א) ד"ה כל הנלקט ובשטה מקובצת שם, ובשאגת אריה (סי' צ"ג) עיי"ש שהוכיח כן מסוכה מ"ב ע"ב שכל מי שיגיע לולב לידו הרי הוא לו במתנה, ועיין בקצוה"ח סי' ס"א ס"ק ג' שהאריך בזה וכן אין בזה משום כלתה קנינו כדמוכח (ב"ק סט) בסוגיא דצנועין דכל הנלקט יהא הפקר וכן בתמורה (כה) עם נשירת רובו יהא הפקר וכידוע הביאורים בזה דאין הביאור דהדיבור הוא פועל את ההפקר אלא האדם פועל בדעתו על ידי דיבורו וכמו שיכול להפקיר היום כן יכול להפקיר לאחר זמן ועיין קהלות יעקב גיטין סי' י"ח מש"כ בזה דבדיבור לא שייך כלתה עיי"ש].

ולהפקיר את המקום שנמצא החמץ בקביעות לא מהני וכמו שכתב האחיעזר ח"ג סי' ב' וקהילות יעקב פסחים סי' ד' [ועיי"ש באחיעזר שישב לפי"ו קושית המקור חיים (סי' ת"מ סק"ה) שהקשה על דברי השאגת אריה בסי' פ"ג דאם סגי לענין בל יראה הפקרת רשותו דא"כ אמאי במוצא חמץ ביו"ט (פסחים ו' ואו"ח סי' תמ"ו) לא אמרו דיפקיר רשותו ומזה מוכח דלא מהני הפקרת רשותו להתיר לגור ביחד עם חמץ ועובר באיסור דאורייתא עיי"ש באחיעזר].

ואף שכאמור לעיל באות י"ב וי"ג מי שמתארח אפילו בקביעות או בני ביתו של אדם אין מחויבים מדינא בבדיקה וביעור [רק מדין ערבות באופן שיש דין ערבות] הכא שאני ואינו דומה לשם דשם שיש בעל הבית שעליו מוטלת חובת הבדיקה והביעור ולכן אין חובה על אותם שגרים אצלו כיון שיכול לסלקם כל רגע, ויש כבר אחד שעליו מוטלת חובת הבדיקה והביעור אבל גר בבית של הפקר [ויכול לזכות בזה] שאין אחר שעליו זה מוטל, מוטל על זה שגר שם חובת בדיקה וביעור, ואף מהתורה צריך לעשות את זה.

וגם בשוכר ומשכיר שנחלקו הראשונים אם מסירת מפתח לבד בלא קנין מחיבת את השוכר [עי' ר"ן ותוס' פסחים ד' ע"א ואו"ח סי' תל"ז ובמ"ב שם שנכון להחמיר בשניהם] התם הנדון האם החיוב פוקע מהמשכיר ועובר לשוכר או שלא פקע מהמשכיר אבל בבית של הפקר אף להשיטות דמסירת מפתח לבד אינה מחייבת את השוכר התם משום שהמשכיר חייב אבל כאן לכו"ע י"ל דחייב הגר שם.

בני זוג שרק הבעל שומר תומ"צ – כששניהם שותפים בבית

יז. אדם שומר תו"מ ואשתו אינה שומרת תו"מ ואוכלת חמץ בפסח רח"ל והחמץ שלה מבואר לעיל באות טז שבאופן שהדירה שלו משכיר לגוי את המקום שבו נמצא החמץ בקביעות, ומפקיר את המקום שבו יהיה חמץ [במקום שלא

מדברי הר"ן שאם המשכיר לא בדק על השוכר לבדוק כדי לעשות מחיצה בפניו שכיון שהחמץ אינו של השוכר אלא של המשכיר והמשכיר לא בדק וביער, אז על השוכר לבדוק ולעשות מחיצה בפניו עיי"ש מה שנתבאר] ולכן צריך לעשות מחיצה בפני החמץ או שישכיר את מקום החמץ אם בדרך כלל החמץ יהא מונח במקום מסוים ואז אין צריך מחיצה כדלעיל אות י"א ואף דשם מיירי בחמץ של נכרי, והכא בחמץ של ישראל נראה כיון דאין צריך הוא לבער חמץ זה אם מונח ברשות הגוי אין צריך מחיצה כמו בחמץ של נכרי וכדלעיל אות י"א מהחזו"א, ואם מוציאה את החמץ מרשות הנכרי למקום ששם אוכלת רח"ל יש לדון אם כיון שהוא לזמן קצר אין בזה חשש שיבוא לאכלו ואין צריך אף כפית כלי כדלעיל אות ד' [ובלא הכי כל זמן שהוא אצלה שאוכלת מזה היו כנכרי שנכנס לבית ישראל וחמצו בידו שאינו זקוק להוציאו [פסחים ו' ואו"ח סי' ת"מ סעיף ג'] דכיון שהוא תחת ידו והוא משמרו אין שמא יבוא לאכלו אבל אסור לאכול אתה יחד על השולחן אבל אם מניחה את זה על השולחן לזמן קצר והולכת משם אז הדין כנ"ל דתלוי אם זה מועט או יותר מזה כן נראה לכאורה בכל זה] ואם זה יותר זמן משעה מועטת אז צריך כפית כלי וכדלעיל באות ג' וח' ואם זה יותר מיום אז צריך מחיצה וכנ"ל ואם אין בידו אפשרות לעשות מחיצה [וכנ"ל יכול להשכיר את מקום החמץ ואז אי"צ מחיצה] או כפית כלי אין לו איסור להמשיך לגור בבית וכמו שיתבאר להלן אות י"ח מדברי הראשונים פסחים (י') דאף בחמץ שלו שבטלו ואינו יכול לבערו מותר לו להמשיך לגור בבית וכ"ש כאן שרק צריך לעשות מחיצה או כפית כלי אם אינו יכול לעשות את זה מותר לו להמשיך לגור בבית ויתכן שאף לדעת הט"ז והמקור חיים שיתבאר להלן באות י"ח ששיטתם דאסור לגור בבית שאינו בדוק או עם חמץ אולי איירי דוקא בחמץ שלו שחייב ביעור ולא בחמץ של נכרי או ישראל אחר דסגי במחיצה ויל"ע בזה. ונראה דאף לפמש"כ לעיל באות ז' דיותר נראה עיקר דלא כמו"ש כאן בכוונת הר"ן דחמץ של ישראל אחר שנמצא ברשותו סגי במחיצה אלא כתבנו דצריך ביעור דוקא, עיי"ש מש"כ בזה, מ"מ נראה די"ל דאף להט"ז והמקור חיים כל האיסור לגור בבית שיש בו חמץ הוא רק בחמץ שלו שביטלו דבזה יש בל יראה דרבנן כמו"ש שו"ע הרב (סי' תלה ס"ד) [והבאנו דבריו לעיל באות ה' ולהלן באות יח], אבל בחמץ שלך אחר שנמצא ברשותו, אף אם יש חיוב לבער, אם עשה כל מה שיכול בכדי לבערו ולא הצליח לבערו אין איסור לגור שם.

ולדעות הפוסקים הנ"ל באות י"ד דעל חמץ של אחרים שברשותו עובר על בל יראה [שרק בשל נכרי אינו עובר] צריך להשכיר את מקום החמץ לנכרי אם החמץ מונח בדרך כלל במקום מסוים, ואם מוציאה את זה משם ומניחה על השולחן וכדו' נמצא שעובר על בל יראה, ותקנתו שיפקיר בפני שלשה [לכתחילה עי' סי' רמ"ו שם דבשעת הדחק סגי באחד עיי"ש עוד] מאוהביו שבטוח בהם שלא יזכו בזה [ירושלמי שביעית פ"ט ה"ד] ובשו"ת מהרי"ט ח"א סי' פ"ה מבואר דאפשר להפקיר אף בפני שלשה מקרוביו וכ"ה בדעת תורה או"ח סי' תל"ד בשם הדעת קדושים וע"ש שהעיר בזה שצריך שהקרובים יהיו כאלו שיש להם יד לזכות לעצמם ולא שאם זוכים זה חוזר למפקיר ובכך החיים סי' רמ"ו אות מ"ג

יח. אדם שומר תו"מ ואשתו אינה שומרת תו"מ ואוכלת חמץ בפסח רח"ל והחמץ הוא שלו עליו לבטל את זה ואז אינו עובר על איסור דאורייתא ויש עליו חיוב דרבנן של בדיקה וביעור ועליו לעשות את הנצרך כדי שלא יעבור על חיוב בדיקה וביעור, לדעת שו"ע הרב סי' תל"ה סעיף ד' עובר על תשבתו דרבנן ובל יראה דרבנן וכ"כ הנו"ב תנינא או"ח (סי' סא) דאם לא יעור עובר על תשבתו דרבנן ובלא תעשה דרבנן נחלקו האחרונים אם צריך להוציא כל ממנו על זה [עי' פמ"ג בפתיחה כוללת ח"ד אות י' ואו"ח סי' תרנ"ו א"א סק"ח ושו"ת הרדב"ז מובא בפ"י תו"ד סי' קנ"ז סק"ד ושו"ע הרב או"ח סי' שכ"ט סעיף ז'].

אם יש איסור לגור בבית שאינו בדוק

והנה אם עשה את כל הנצרך כדי לבדוק ולבער ובכל זאת לא הצליח לבער יש להוכיח בפשוטו מדברי הראשונים פסחים (י) דאין איסור לגור בבית שיש שם חמץ אלא שיש חיוב ביעור אבל אם אינו יכול לבער כגון חולה וכדו' ואין לו מי שיבער לו אין צריך לעזוב את ביתו דהנה התוס' פסחים שם ד"ה על כתבוותימה וכו' מה יעשה, אם יצריכוהו לבדוק פעם ב' נמי לא ימצא עיי"ש, ובתוס' רבינו פרץ שם כתב וכי תימא כיון דביקש ולא מצא מה יעשה יותר וכי מצרכין ליה לצאת מן הבית וי"ל דלא מצרכין ליה לצאת מן הבית וכו' עיי"ש בזה ועי' גם בחידושי הר"ן וברבינו דוד מש"כ בזה ומבואר מדבריהם דאין איסור לגור בבית שאינו בדוק שיש שם [חשש] חמץ וכן הוכיח בכתבי קהלות יעקב החדשים פסחים סי' ס' אכן מדברי הט"ז יו"ד סי' (ק"י סק"ט) ומקור חיים (סי' תל"ז סק"ז) מבואר דהוא איסור לגור בבית שאינו בדוק אך מדברי הראשונים הנ"ל יש להוכיח לכאורה לא כן וצ"ע. ועי' מש"כ בזה בשו"ת שביבי אש ח"ג סי' א'.

ויכול למכור את החמץ שלו לגוי ואז רק צריך מחיצה ואם משכיר את המקום שהחמץ מונח בקביעות אז אין צריך מחיצה וכנ"ל אות י"א ואם תוציא את החמץ שהוא מכר לגוי דהיינו שתגנוב מהגוי יל"ע בזה דתוס' פסחים כ"ט ע"א ד"ה בדין כתבו דאם גזל מנכרי הרי הוא חייב באחריותו ולא גרע מחמץ דחייב באחריותו דהוי כשלו וא"כ הוי כחמץ של ישראל אחר שנמצא ברשותו שנתבאר דינו לעיל אות ט"ז אכן בשטמ"ק ב"ק (צו ע"ב) בשם הר"ם מסרקסטה דאם גזל חמץ מישראל אינו עובר לא הגזלן ולא הנגזל וצ"ע דאמאי לא עובר הגזלן דהרי חייב באחריות וכהתוס' הנ"ל וצ"ע. ועי' מג"א (סי' תקפו סק"ה) שכתב דגזל מנכרי חייב באחריות ובהגהת יד אפרים שם כתב דאף אם גזל עכו"ם אסור אין חיוב השבה [וכ"כ בנתיבות סי' שמח ועיין בשער המלך פ"א מגזילה עיי"ש], וכיון שכן גם אין חיוב אחריות, וכן הוא בנו"ב (יו"ד סי' פא) ודבריהם צ"ע מדברי התוס' בפסחים הנ"ל דמוכח שחייב באחריות, וצ"ע. ויל"ד במכירה דזמננו שמסכמים עם הגוי שאם יקחו שזה יתקזז דכמו שנוהגים לשרוף חמץ שנמכר לגוי ונמצא בפסח וצ"ע.

בני זוג שרק הבעל שומר תומ"צ – כאשר החמץ והדירה שלה

יט. אדם שומר תו"מ ואשתו איננה שומרת תו"מ ויש לה חמץ בפסח שלה שאינה מבערת והדירה שלה בין גוף ובין פירות למשכ"ל אות י"ג מדברי שו"ע הרב אין עליו חובת בדיקה

מושכר לגוי] לאותו זמן שבו יהיה שם החמץ, אכן כל זה בדירה שהיא שלו בלבד, אבל כשהדירה היא משותפת ושייכת לשניהם מבואר, דשותף אינו רשאי להשכיר ללא הסכמת שותפו [עי' שו"ת מהרש"ם ח"ו סי' ר"י ושו"ת שבט הלוי ח"ד סי' ר"ג ועי' חו"מ סי' שט"ז וסי' קנ"ד ס"ב ובסמ"ע סק"ח ועיין עוד סי' שסג ס"י ובסמ"ע סק"ה ובביאור הגר"א סק"ג ופ"ח שותפים סופ"ד] ויש לדון אם מכיון שבפועל ידוע שהגוי לא יבוא אולי רשאי השותף להשכיר בכה"ג ולא יוכל שותפו להתנגד [ועי' בשו"ת שיבת ציון סי' י' ומובא בשע"צ סי' תמ"ח ס"ק נ"ה ובשו"ת דברי מלכאל ח"ד סי' כ"ב לגבי שוכר אם רשאי להשכיר עיי"ש ויל"ד דתלוי בהנ"ל ויתכן דבזמנו זה היה קצת אחרת מזמנינו, וכן לגבי שוכר אם המשכיר מתנגד ודאי דאין השוכר רשאי להשכיר ועי' חו"מ סי' שט"ז אבל בשותף יש צד לומר דאף אם יתנגד יהא רשאי השותף להשכיר דאין לו זכות להתנגד לזה].

ואם לא מהני להשכיר את חלקו, נמצא שיש חמץ של אחרים ברשותו, ונתבאר לעיל אות י"ד שיש פלוגתא, אם חמץ של ישראל שברשותו אין בל יראה ורק צריך לבער כדי שלא יכשל בעל החמץ באיסור, או מדרבנן יש חיוב ביעור שלא ימצא חמץ של ישראל בביתו של ישראל או שעובר על בל יראה, ולשיטות שאין עובר על בל יראה, באופנים שאין דין אפרושי מאיסורא שנתבאר לעיל אות ט"ז, צריך לעשות מחיצה בפני החמץ, ואם אין לו אפשרות לעשות מחיצה בפני החמץ אין לו איסור להמשיך לגור בבית וכמש"כ לעיל אות ט"ז [וכמו שנתבאר להלן אות י"ח מהראשונים פסחים (י) דאף בחמץ שלו שבטלו אם אנוס מלבער יכול להישאר בבית ולכן אף להשיטות שחייב לבער מדרבנן אם אינו יכול לבער יכול להישאר בבית].

ולדעות הסוברים דעל חמץ של אחרים שברשותו עובר על בל יראה אם כן אין לו תקנה אלא להפקיר את חלקו בדירה בפני שלשה וכמו שנתבאר לעיל אות ט"ז הפרטים בזה ולא יוכל לגור בביתו בפסח [ועל ל"ת צריך להוציא כל ממנו עי' יו"ד סי' קנ"ז, ובשו"ת אבני נזר או"ח סי' שכ"ה כתב דלאו דחמץ הוי כלאו שיש בו מעשה וצריך להוציא כל ממנו על זה ועי' פמ"ג בפתיחה כוללת ח"ד אות י'] והשותף לא זכה בזה דלא נקטינן כשער המשפט סי' רע"ה עי' ב"ק מ"ט ע"ב ואו"ח סי' רמ"ו ס"ג ואמרי בינה דיני יו"ט סי' כ"א ושו"ת ה"צ או"ח ח"א סי' קמ"ו וקובץ תשובות ח"א סי' רכ"ט.

ויש המקילים וסוברים דאם יעשה קונם מהחמץ מהני [בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל] וכעין הא דמבואר בחמץ של הקדש דבדילי מיניה [פסחים ו' וביה"ל סי' ת"מ] ויש להסתפק אם היתר זה הוא רק לחיוב ביעור דרבנן או אף לאיסור בל יראה דאורייתא.

ולמעשה יש לדון אם אפשר להקל כשיטות הסוברים שחמץ של אחרים שברשותו אין עובר באיסור דאורייתא וכן דעת הרבה מן הראשונים ואז הנדון כאן הוא רק בחיוב של ביעור מדין ערבות או לפי רבינו דוד [פסחים ד'] שלא ימצא חמץ של ישראל בביתו של ישראל ולזה יש לצדד דלפעמים אין ערבות וכנ"ל באות ט"ו ויש חיוב מחיצה ובזה אם אין יכול לבער או לעשות מחיצה אין צריך לצאת מביתו וכנ"ל.

בני זוג שרק הבעל שומר תומ"צ – כאשר החמץ שלו

לעיל אות ט"ז, ואם החמץ דינו שהוא של האב [עיין בהנ"ל] דינו מבואר לעיל אות י"ח.

המשכיר בית לנכרי

כד. המשכיר בית לנכרי [באופן המותר עיי' יו"ד סי' קנ"א] אם כל החמץ במשך השנה הוא של הנכרי כתב הרמ"א (סי' ת"נ סעיף ה') דמותר [ולא בעינן מחיצה כיון שהאינו יהודי דר שם].

כה. המשכיר דירה לאינו שומר תורה ומצוות או לנכרי, אף אם השכיר ב"ג כיון שלא בודק השוכר יצטרך המשכיר לבדוק את החמץ שלו אם נשתמש שם לפני שהשכיר, ואם נשתמש שם שוכר אחר בין ישראל בין נכרי ויצא משם השוכר, יש לדון אם לאחר שיצא משם השוכר זוכה בזה המשכיר ואז הדין כנ"ל. ומקור הדין הנ"ל הוא המקור חיים (סי' תל"ז סק"ג) דהמשכיר בית לנכרי כיון שהשוכר אינו בודק חייב המשכיר לבדוק כיון דחמירא ידיה ושכירות לא קניא, עיי"ש. [ונראה שהדין הוא כל שהשכיר תוך ל' יום לפסח כדן מפרש ויוצא בשירא - פסחים ו' וסי' תל"ו, שו"ר בתהילה לדוד סי' תל"ז שכתב כן], וכ"כ החיי אדם (כלל קי"ט סעיף י"ח) דהמשכיר בית לנכרי אף ב"ג חייב המשכיר לבדוק, עכ"ד. וזה תלוי בביאור ספק הגמ' פסחים (ד ע"א) לגבי המשכיר בית לחבירו על מי לבדוק, האם כוונה שרק על השוכר או רק על המשכיר, או הכוונה דהחוב מוטל הן על השוכר והן על המשכיר רק הספק על מי הטילו את הטרחה, עיין מש"כ לעיל אות ז' בזה, ובזה תלוי הדין של המקור חיים והחיי אדם הנ"ל.

ואכן המקור חיים (סי' תל"ז ס"ק ב') פירש דהכוונה שם דעל שניהם מוטל החוב הן על השוכר והן על המשכיר, ולכן כתב לשיטתו בס"ק ג' שהמשכיר בית לנכרי צריך המשכיר לבדוק כיון שהחמץ שלו ושכירות לא קניא ונמצא דהוי חמץ שלו וברשותו, אבל מדברי הר"ן שהבאנו לעיל אות ז' מוכח דלא כן, דהנה כתב הר"ן דאם המשכיר לא בדק כשהוא חייב, על השוכר לבדוק כמו חמץ של עכו"ם, ומוכח מזה דלא כהבנת המקור חיים, דאי סבר כוותיה אמאי היה צריך להוכיח מחמץ של עכו"ם הא כיון שעל שניהם מוטל החיוב א"כ כשהמשכיר לא בדק פשיטא שעל השוכר לבדוק, ומוכח דסבר הר"ן דהנדון בגמ' הוא חיוב רק של השוכר או רק של המשכיר ולכן יש לומר בשיטתו דאם השוכר לא בדק אין המשכיר צריך לבדוק, וכ"כ התהילה לדוד (סי' תל"ז ס"ק ב') לחלוק על המקור חיים דאם החיוב על השוכר לבדוק ולא בדק אין על המשכיר לבדוק.

ויל"ע עוד בזה, דהנה נחלקו הטור והראב"ה (סי' תל"ו סי' ג') בישראל שיצא מבית העכו"ם אם צריך לבדוק את החמץ בבית שיצא משם, שדעת הטור שאין צריך לבדוק את הבית שיצא משם כיון שמפקיר את החמץ כשיצא מהבית, עיי"ש במג"א ס"ק ט"ז, וא"כ ה"נ כיון שיצא הישראל מדירתו שמשכיר לנכרי ומפקיר את חמצו, לא יצטרך לבדוק את החמץ שבבית השוכר.

אמנם יש לדון דשמא יש חילוק בין יצא מבית הנכרי שכבר אינו שייך אליו כלל לכן לשיטת הטור והכי קי"ל לעיקר דאין צריך לבדוק, משא"כ במשכיר לנכרי דזהו ביתו וחוששים דשכירות לא קניא א"כ הו"ל חמץ שלו בביתו. ועיי' בתהילה

וביעור ואין לו איסור לגור שם ולדעת הפנ"י הנזכר לעיל אות י"ג אם חיוב הבדיקה הוא משום שמא יבוא לאכלו יש גם בבני ביתו וא"כ יש עליו חובת בדיקה וביעור אך כנ"ל בסעיפים הקודמים כיון שהחמץ אינו שלו ואין הבית שלו אין לו איסור לגור בבית זה אלא לכל היותר חיוב בדיקה וביעור לדעת הפנ"י ואם אין יכול לעשות כן מותר לו לגור בבית [וגם לסוברים שיש איסור לגור בבית שאינו בדוק עיי' ט"ז ומקור חיים הנ"ל כאן דלכאורה יותר מחיוב מחיצה אין לו יתכן דלכו"ע לא הוי איסור וכמו שצדדנו לעיל אות ט"ז וגם יש כאן כעין ספק ספיקא ספק אם יש חיוב בדיקה על בני ביתו וספק אם יש איסור].

אשה שומרת תומ"צ ובעלה אינו שומר תומ"צ והחמץ והדירה שלו

ב. אשה שומרת תורה ומצוות ובעלה אינו שומר תומ"צ ויש לו חמץ בפסח בביתו והחמץ שלו והדירה שלו תלוי במחלוקת שו"ע הרב והפנ"י הנ"ל באות י"ג וי"ט וכאן גרע טפי שהבעל חייב במדור אשתו ועכ"פ הדין כנ"ל אות י"ט.

כא. אשה שומרת תומ"צ ובעלה אינו שומר תומ"צ ואוכל חמץ בפסח רח"ל והדירה משותפת והחמץ שלו עיין לעיל אות י"ז.

בן שומר תומ"צ שאביו אינו שומר תומ"צ

כב. בן שומר תומ"צ שאביו אינו שומר תומ"צ ואינו בודק ומוכר את החמץ, יכול הבן לבדוק את החמץ, ואף אם האב אינו עושה את הבן שליח יכול הבן לבדוק עם ברכה. עיי' מש"כ לעיל אות ז' בזה [ועיי' יו"ד סי' שכ"ח סעיף ג ברמ"א וקצות החושן סי' רמ"ג סק"ח].

אם מועילה מכירת חמץ של בן לאב שאינו שומר תומ"צ

וכן יכול למכור את החמץ של אביו מדין זכין - עיי' שו"ת פנים מאירות [ח"ב סי' נ"ב] מובא בפת"ש יו"ד (סי' ש"כ סק"ה). ועיי' שו"ת חת"ס אבהע"ז (ח"א סי' יא) דהלכה רווחת למכור חמצו של חבירו בשעה חמישית של חבירו מטעם זכין לאדם אע"פ דהוי זכין ממנו לאחר, עיי"ש. ובחזו"א (אבהע"ז סי' מ"ט סק"י) כתב דאף לשי' הקצות (סי' רמג) דלא אמרינן זכין מאדם, בנ"ד דזוכה לו המעות תמורת החמץ שפיר חשיב זכיה, ועיי"ש דכתב דמוכח כן מפסחים י"ג, עיי"ש. ועיי' חכמת שלמה בגליון השו"ע (סי' תמ"ח) דס"ל דמהני מכירה מדין זכין אע"פ שעומד וצועק שאינו רוצה למכור דאמרינן אנן סהדי דניחא ליה, עכ"ד. ועיי' שו"ת דברי חיים (ח"ב סי' מ"ו) דמהני מכירה מדין זכין אף למומר.

אם מכירת חמץ מועילה כשהאב משתמש בחמץ

ואם האב משתמש עם החמץ בפסח דאז בפשוטו לא מהני המכירה ואכמ"ל, וגם לענין בדיקת חמץ, אם אין לבן חדר מיוחד ששם אין חמץ יל"ד דלא שייך בדיקה, דהא אין לו מה לבדוק, וצ"ע. ולענין האם מותר לבן לגור בבית אביו שיש שם חמץ עיי' מש"כ בזה לעיל אות י"ט.

אב שומר תומ"צ ובנו לא – ויש לו חמץ משלו

כג. אבא שומר תומ"צ שיש לו בן בחור שאינו שומר תומ"צ שיש לו חמץ משלו [עיי' ב"מ י"ב ובראשונים שם ובחו"מ סי' ר"ע ובהגהות רעק"א שם מה שצ"י בזה] שמביא אותו לביתו עיי'

לדוד (שם ס"ק ה') שכתב לחלוק על המקור חיים הנ"ל מטעם נוסף, שכיון שהעכו"ם יכול ליטלו הוי כמניח חמצו ברשות הרבים, עיי"ש.

האם מותר להשכיר דירה למי שאינו שומר תומ"צ ומחזיק חמץ בבית

כו. מי שמשכיר דירה לאינו שומר תומ"מ ויש לשוכר חמץ בבית בפסח ואינו מוכרם לגוי [לענין אם שרי להשכיר לו עיין מהרש"ם ח"ב סי' קפ"ד בגדרי לפנ"ע ומסייע בידי עוברי עבירה ואכמ"ל], יש לדון אם המשכיר יכול למכור את חמצו מדין זכין ועיין מש"כ לעיל אות כ"ב. ויל"ד האם המשכיר עובר באיסור בל יראה, דאף שהחמץ אינו שלו כיון שהוא ברשותו עובר באיסור ב"י דהא שכירות לא קניא לחומרא [עיין פסחים וובמ"ב סי' ת"מ סק"ג] נמצא דיש ברשותו חמץ שאינו שלו. ונחלקו בדין זה רבותינו הראשונים בסוגיא פסחים (ד"ע א') לגבי משכיר בית לחבירו ב"ד על מי לבדוק הבית האם על המשכיר או על השוכר, וכתבו הראשונים [רבינו דוד והמהר"ם חלוואה ובחידושי הר"ן והמאירי] דמהתורה שניהם אינם עוברים זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו ורק מדרבנן הצריכו לבדוק ולבער, וע"כ נסתפקה הגמ' על מי הטילו את חובת הבדיקה, אכן ברש"י (שם ד"ה חובת הדור) מבואר דהספק הוא כיון דבדיקת חמץ דרבנן דמהתורה סגי בביטול [עיין ד' ע"ב, י' ע"א] ואילו היה בדיקת חמץ דאורייתא מבואר דלא היה ספק, ולא נתבאר להדיא ברש"י מה היה הדין בזה. ונחלקו בזה המהרש"ל בהגהותיו על רש"י שם והמג"א [סי' תל"ו ס"ק ט"ז] דהמהרש"ל פירש דאם בדיקת חמץ היה מדאורייתא, אז ודאי דעל המשכיר לבדוק, והמג"א שם פירש דאז על השוכר לבדוק כיון דהמשכיר הפקיר חמצו. ולכאורה היה נראה שדעת רש"י דלא כהראשונים הנ"ל דס"ל דמהתורה אין עובר השוכר לפי שאינו שלו והמשכיר לפי שאינו ברשותו דשכירות לא חשיב ברשותו ועיין פסחים ו' ע"א, אלא ס"ל לרש"י [לפי מש"כ המג"א בדעתו] דאף על חמץ שאינו שלו שנמצא ברשותו עובר וא"כ לפי רש"י המשכיר דירה לאינו שומר תומ"מ ויש בה חמץ של השוכר בפסח, עובר המשכיר באיסור דאורייתא דב"י.

וכן הוכיחו האחרונים [ודבריהם הובאו לעיל אות י"ד] מדברי רש"י [ה' ע"ב] דפירש "אבל אתה רואה של אחרים" דהיינו נכרי, והוכיחו מזה דרש"י ס"ל דדוקא בשל נכרי אינו עובר אבל בשל ישראל עובר. אכן הראשונים הנ"ל כתבו ד"אחרים" היינו חמץ של ישראל אחר שנמצא ברשותו שאינו עובר עליו מהתורה. אכן בפני יהושע על דברי רש"י שם דחה את הראיה. וגם ממה שהבאנו להוכיח ממש"כ המג"א בדברי רש"י [ד' ע"א] יש לדחות הראיה, דיש לומר דהכוונה היא דהשוכר זוכה בחמץ והוי חמץ שלו וברשותו [ודלא כמו שכתבו הראשונים הנ"ל דהוי אינו שלו וברשותו].

ומה שיש להוכיח הוא מהא דתנן [מ"ו ע"ב] "לא זהו חמץ שמוזהרים עליו בב"י וב"י" וברש"י שם (ד"ה לא זהו) דקרא כתיב שלך אי אתה רואה וזה אינו שלך ולא של חברך, עד כאן דברי רש"י, ומשמע דאם הוי של חברך עובר, עיין רש"י בהגהותיו וגליון מהרש"א [מ"ו ע"ב] מה שכתב בזה.

ויש להוכיח מדברי התוס' [ה' ע"ב ד"ה אבל וד"ה משום] עיי' פנ"י מש"כ בזה ובשאג"א סי' פ"ג בזה. ומש"כ השע"צ (סי' תמ"ג אות כ') להוכיח כן מהבה"ג והרי"צ גאות דהנפקד צריך לשרוף משום דהכל מצווין לבערו והוכיח מזה דס"ל דעוברים על ב"י על חמץ של אחרים שנמצא ברשותו, צ"ע ראייתו, דהנה מש"כ הבה"ג והרי"ץ גאות "דהכל מצווין לבערו" הוא מגמ' ב"ק צ"ח ע"ב ושם מצינו במפרשים כמה אופנים, דהב"ח והמג"א (סי' תמ"ג) כתבו שהוא מדין ערבות, וברבינו דוד [ד' א'] כתב דמדרבנן צריך שלא יהיה חמץ של ישראל ברשות ישראל עיי"ש, וא"כ גם בבה"ג ורי"צ גאות יש לפרש כרבינו דוד הנ"ל או מדין ערבות כהב"ח והמג"א.

ולכאורה היה נראה דיש מקום להקל בשעת הדחק ולסמוך על השיטות דאינו עובר מהתורה על חמץ שאינו שלו הנמצא ברשותו כיון דכן הוא מפורש בראשונים הנ"ל [רבינו דוד ור"ן מהר"ם חלוואה ומאירי], וגם יש לדון דאולי כשם שלשית התוס' [ו' ע"א] מהני יחוד מקום לגבי חמץ של עכו"ם שישאל קיבל עליו אחריות ואולי ה"ה לנדון דידן.

ויש פתרון להפקיר את הדירה בפני שלשה ואפשר אף שלשה מאוהביו [ירושלמי שביעית פ"ט ה"ד] ונחלקו בזה האם אפשר אף להפקיר בפני שלשה מקרוביו [עיי' שו"ת מהרי"ט ח"א סי' פ"ה ודעת תורה או"ח סי' תל"ד וכה"ח סי' רמ"ו אות מ"ג ובד"א פ"ז משמיטה ויובל בציון ההלכה אות ל].

חמץ ברכוש המשותף

כז. חמץ שנמצא ברכוש המשותף כגון במקלט או בפחים או בחצר אחורית וכדו', לענין אם יכולים השכנים להשכיר את חלקם בלא הסכמת שאר השכנים עיין מש"כ לעיל אות י"ז, ואם כל השכנים שומרי תורה ומצוות יש סברא נוספת להתיר להשכיר כיון שידוע שבפסח הרבה משכירים לגוי יש לומר אדעתא דהכי נשתתפו, והכל לפי הענין כי לא בכל מקום זה שייך, אמנם אם יש שכנים שאינם שומרי תומ"מ אולי זה לא שייך, ולכתחילה ראוי שיהא ע"י ועד הבית בהסכמת כל השכנים, אמנם יש לדון דאפשר למכור בלא הסכמת השכנים מדין זכין [עיין מש"כ לעיל אות כ"ב], ויש אפשרות נוספת להפקיר את חלקו [וכלעיל אות ט"ז] ולא להשתמש באותו מקום בפסח.

בדיקה, ביעור וביטול חמץ

מהתורה אדם שיש לו חמץ מספיק שיבטל אותו בפה כמו שאומרת הגמ' [פסחים ד' ע"ב, י' ע"א] דמהתורה בביטול סגי שלא יעבור בבל יראה ובל ימצא.

מדרבנן חז"ל חייבו לבדוק את החמץ ולבער אותו מן העולם, צורת הביעור לכתחילה ע"י שריפה, הסיבה שחז"ל חייבו לבדוק ולבער את החמץ הוא לשי' רש"י [פסחים ב'] שלא יעבור בבל יראה ובל ימצא, והתוס' הקשו דהרי סגי בביטול ולכן פירשו התוס' הטעם דשמא יבוא לאכלן.

האיסור להחזיק חמץ שלו הוא לאו דווקא ברשותו אלא גם אם החמץ שלו מונח ברשות אחרת של אדם אחר וכדו' עליו [לפחות מדרבנן] לבערו.

ולמעשה הרי יש מחלוקת הפוסקים אם יש חיוב בדיקה על פחות מכזית, ואם אין חיוב בדיקה א"כ מה הועלנו. ואולי הוי ספק ספיקא, ספק שמא כהשיטות דאין צריך פתיתים, ואם צריך פתיתים אולי יש חיוב בדיקה על פחות מכזית, ובמ"ב [סי' רטו] כתב אין מברכים ויש שכתבו דהבית מצרף את כל החתיכות שפחות מכזית לכזית.

בדיקה למי שיוצא לדרך לפני ליל יד'

ו. מי שיוצא לדרך לפני ליל יד' בודק את החמץ בלילה לפני יציאתו [ונוסח הביטול שלו שעושה מיד לאחר הבדיקה שונה קצת מנוסח הביטול שאומר 'כל חמירא וחמיעא דאיכא בביתא הדין'].

ז. והאם הוא צריך להניח עשר פתיתים - נחלקו בזה דמצד אחד כיון שאינו מברך על הבדיקה [כיון שאינו בודק בזמן] לא יצטרך להניח פתיתים.

ח. מאידך לפי מה שכתב המהר"י וויל דחיישין שמא ישכח לבטל חמצו, משא"כ כשיש לו חמץ לבער נזכר לבטל זה שייך גם בבודק לפני הזמן.

ט. וכן לפי מה שכתב החק יעקב הטעם שאם יבדוק ולא ימצא כלום יתירש בבדיקה ולא יבדוק עוד היטב זה שייך גם בבדיקה לפני הזמן,

י. וכן הטעם שלפי האריז"ל דיש סוד גדול בהנחת הפתיתים אולי שייך גם בבודק לפני הזמן.

במה בודקים

יא. את הבדיקה עדיף לעשות בנר שעווה ואם אין לו נר שעווה אפשר גם בנר הרגיל בזמננו פרפין.

יב. מקומות שקשה להיכנס לשם בנר וכן ברכב אפשר לבדוק עם פנס.

יג. יש מהגדולים שהיו מכבים את אור החשמל בבדיקתם, ויש שהיו משאירים וכל אחד לפי הרגשתו איך בודק יותר טוב.

יד. יש לכבד את הבית לפני הבדיקה לפני צאת הכוכבים. טוב ליטול ידיו קודם הבדיקה.

ברכה לפני הבדיקה

טו. לפני הבדיקה צריך לברך, ויש לכוון בברכה גם על הביטול שאחר הבדיקה ועל השריפה שלמחרת והביטול שאחרי השריפה

טז. אין לדבר בין הברכה לבדיקה ואם דיבר צריך לחזור ולברך, אבל אם כבר התחיל לבדוק אין צריך לחזור ולברך, אבל לכתחילה אין לדבר עד סיום הבדיקה, מותר לדבר רק לצורך הבדיקה

יז. שכח לברך לפני הבדיקה יכול לברך כל זמן שלא גמר את הבדיקה סיים את הבדיקה לפני הביטול מבואר בפר"ח תלב דיכול לברך וצ"ל דאף דאין מברכין על ביטול דהוי בלב הכא חשיב דלא נגמרה הבדיקה, להלכה אין מברכים לפני

וכמו כן כל חמץ שנמצא בביתו אף שאינו שלו עליו לבערו אם הוא חמץ של ישראל אחר, ואם הוא חמץ של נכרי מספיק מחיצה.

אך אם החמץ הוא באחריות ישראל וזה נמצא ברשות ישראל עובר על איסור, ולכן אסור לקנות בדיוטי פרי לפני פסח ויסקי וכדו' ולהשאיר את זה שם בפסח כי אפילו אם הם יעשו מכירת חמץ כיון שהם ממשיכים למכור חמץ בפסח הרי זה מראה שהמכירה היא חוכא ואטלולא והמכירה לא חלה, וכיון שאחריות ישראל עליהם הרי מכשילים באיסור דאורייתא, וכמו כן לאחר הפסח זה יהיה אסור, וכמו כן במטוס יש בעיה וכן בבתי מלון יש בעיה שלפי החוק עליהם לבטח את התכולה ואם יש שם חמץ הרי זה אסור ולכן צריך לסכם עם הלקוחות שבפסח אין ביטוח על חמץ, אבל בחברת ביטוח רגילה אין בעיה כי מותר לקבל אחריות על חמץ של נכרי בביתו של נכרי.

זמן הבדיקה

א. זמן הבדיקה היא מיד בצאת הכוכבים אך כיון שערבית היא תדיר עליו להקדים את תפילת ערבית [ואלו שמתפללים ערבית יותר מאוחר עליהם לבדוק מיד בצאת הכוכבים] ואסור להשתהות בבדיקה. מחצי שעה לפני צאת הכוכבים אסור להתחיל להתעסק בשום מלאכה ולא להתרחץ ולא להסתפר. ואם התחיל לפני זה מותר להמשיך עד צאת הכוכבים, ובצאת הכוכבים עליו להפסיק ולבדוק.

ב. כמו כן אסור להתחיל לאכול מחצי שעה לפני צאת הכוכבים, ורק אם התחיל לאכול לפני החצי שעה לא צריך להפסיק, אך כשמגיע צאת הכוכבים עליו להפסיק. אבל טעימה דהינו פת ומזונות עד כביצה או פירות אפילו הרבה או שתיה מותרת חוץ ממשקאות משכרים - מותר להתחיל בחצי שעה שלפני צאת הכוכבים עד צאת הכוכבים, ובצאת הכוכבים גם טעימה אסורה.

ג. גם מלימוד צריך להפסיק בצאת הכוכבים ולבדוק את החמץ.

עשרה פתיתים

ד. הרבה סוברים שיש להניח עשר פתיתים, כל פתית בתוך שקית ניילון. צריך לדעת שהבדיקה היא לא למצוא את העשר פתיתים, אלא חייבים לבדוק טוב כל מקום אם ניקו כראוי. את הפתיתים יש להטמין במקומות המחוייבים בבדיקת חמץ [כלומר, שיכול להגיע אליהם חמץ, ואפי' באקראי].

ה. כתב השערי תשובה בשם הזרע אמת שגודל כל פתית צריך להיות פחות מכזית דאם אח"כ יאבד יצטרך לבדוק עוד פעם, ותמוה דא"כ מה הועלנו דאם פחות מכזית אי"צ בדיקה א"כ עדיין הוי ברכה לבטלה.

הביטול כהפמ"ג. יש מחלוקת אם יכול לברך בשעת השריפה והרוצה לברך לא הפסיד.

יח. לאחר בדיקת הבית יש להמשיך לבדוק ברכב או בחנות ללא ברכה נוספת ויש הסוברים ששינוי מקום מחייב ברכה ולהלכה נקטינן דהוי מצוה אחת ואין מברכים שוב.

ביטול חמץ

יט. לאחר הבדיקה יש לבטל את החמץ כמו שאמרו בגמ' [ו' ע"ב, ובשו"ע סי' תלד] דהבודק צריך שיבטל שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתו עליו ואם ביטל אזי אף אם ישהה לא יעבור.

כ. אין לבטל לפני הבדיקה מכיוון שצריך לעשות כתקנת חז"ל, וגם לשיטת הט"ז לאחר שביטל לא מברך על הבדיקה ואף שלהלכה לא נקטינן כן אלא אף מי שביטל חמצו לפני פסח ולא בדק, כשבדק בפסח עצמו מברך על בדיקתו מ"מ לכתחילה יש לחוש לזה.

מקומות שחייבים בדיקה

כא. חיוב בדיקה הוא בכל המקומות שיכול להגיע שם חמץ אפילו באקראי, וביניהם: מסילות, תריסים, כיסי בגדים, ארון בגדים [אם לפעמים מחליפים בגדים באמצע האוכל], או מגבות [אם לוקחים באמצע האוכל], בגדי ילדים קטנים, ארון ספרים [אם מוצאים ספרים באמצע האוכל. הספרים עצמם – יש מח' אם צריך לבדוק, אבל את הארון במקומות הנמוכים שמצוי שילדים מכניסים חמץ, או אם לוקח ספרים באמצע האוכל, צריך לבדוק]. מיטות – מתחת למזרון ובציודו, ולפעמים גם מתחת למיטות, ותלוי לפי העניין. צעצועים וארון הצעצועים, כסאות וספות, ילקוטים ותיקי אוכל, מקרר בפרט בגומיות, ארון חשמל, מכונית, חדר אשפה, פח אשפה, חדר מדרגות, צדדי החצר, אם החצר עצמו אם ידוע שהיה שם חמץ ו"א בליל יד' ו"א אף בתוך חודש קודם.

מה צריך לבדוק

כב. חתיכות שיש בהם כזית בוודאי צריך לבדוק ולבער, אלא אם כן זה נפסל מאכילת כלב ואפילו אם זה נפסל מאכילת אדם עדיין יש על זה חיוב ביעור כל זמן שראוי למאכל כלב או כל בעל חי, ולכן מזון בעלי חיים שמעורב בהם חמץ אף אם לא ראוי לאכילת אדם כיון שראוי למאכל הבעל חי הרי הוא כראוי לאכילת כלב ויש עליו חיוב ביעור.

מה נקרא נפסל מאכילת כלב הכוונה כלב רעב ששלשה ימים לא אכל [עי' שבת קנה] ויתן לו לאכול, אם יאכל נחשב עדיין ראוי לאכילת כלב.

כג. אם החתיכות פחות מכזית נחלקו בזה הראשונים אם יש חיוב בדיקה וביעור, ויש בזה שלש שיטות דיש מקילים בזה וסוברים דאין חיוב בדיקה וביעור על פחות מכזית, אך דעת

הרבה ראשונים דיש חיוב בדיקה וביעור, יש הסוברים דהוא רק מהתורה, ויש הסוברים דהוא מדרבנן.

למעשה נקטינן דיש לבדוק אף חתיכות פחות מכזית.

כד. כתב המגן אברהם [סי' תמב ס"ק י] בשם היראים ומובא במ"ב [סי' תמב ס"ק לג] דאם החתיכות פחות מכזית מטונפים קצת אין חיוב ביעור.

כה. לגבי פירורים – כתב הרוקח סי' רסו, ובשו"ת הרדב"ז ח"א סי' קלה, ובריא"ז בש"ג יד ע"א בדפי הרי"ף, ובחיי אדם כלל קיט, ובחפץ חיים במחנה ישראל פרק י, ובחזו"א או"ח סי' קטז, וכן מוכח מדין פירורים הנדרסים וכדלהלן דיש חיוב בדיקה בזה [עכ"פ לעשות מחיצה בפניהם].

וישנן שתי קולות המפורשות בפוסקים – א', כמו שנתבאר בשם היראים דאם זה מטונף קצת אין בו חיוב ביעור ולקמן נפרט בזה. וב' – כתב הרא"ש מובא בב"י סי' תמד ונפסק כן בס"י תמד ס"ד, ובמ"ב ס"ק טו דפירורים הנדרסים בקרקע אין עליהם חיוב בדיקה וביעור.

ונמצא לפי זה שפירורים ברצפת הבית או רצפת החדר מדרגות כיון שהם נדרסים אין בו חיוב ביעור ורק בצדדים של הבית והחדר מדרגות צריך לבער אבל אם שמים חומר ניקוי ואם זה שוטפים את הבית אז בד"כ זה יהיה פירורים מטונפים דאין עליהם חיוב ביעור כנ"ל.

עוד יש רוצים לומר דפירורים שלא ניתן לנקותם אם זה חמץ אין בהם חיוב ביעור וראיה מסי' תמב ס"ג דבגדים שכבסם בחלב חיטה מותר לקמן שאין צורת החמץ עומדת.

כו. ולכן סירים אם מנקים אותם עם נוזל לניקוי כלים זה כבר פירורים מטונפים ולא צריך יותר מזה, כמובן שאי אפשר להשתמש באותם סירים לפסח [אם לא מגעילים אותם] אבל אפשר לשים את זה בארון סגור וזה מספיק ולא חייבים להוציא כל פירור, וכמו כן תנור סגור כנ"ל לנקות עם חומר ניקוי ואז אפילו אם נשאר זה כבר פירורים מטונפים שאין חיוב ביעור, אך יש הסוברים דחמץ הדבוק בכלים יותר חמור ואין בו קולת פירורים מטונפים ולכן עדיף כן למכור את זה לגוי ולשים את זה בארונות סגורים ולסמן מכור לגוי וסגור בזה. וכמו כן בגדים שעברו כיבוס והכיסים בחוץ אז וודאי פירורים מטונפים ואין חיוב בדיקה וביעור, אך אם הכיסים בפנים עדיין צריך לבדוק שאין בפנים איזה ממתק בשקית וכדו'.

תריסים אין חייבים לנקות את השלבים.

מסילות תריסים וחלונות אם לפעמים אוכלים שם או אם יש ילדים בבית צריך לנקות שם וכנ"ל אם עוברים עם סמרטוט וחומר ניקוי זה כבר פירורים מטונפים ואין חיוב ביעור.

ארונות בגדים אף אם כיבסו את הבגדים ואין צריך לבדוק את הבגדים כגון שהכיסים בחוץ, אבל את הארון עצמו צריך לבדוק אם מצוי שמגיעים לשם באמצע האוכל, ומספיק

להוציא את הבגדים ולעבור עם סמרטוט וחומר ניקוי ואז זה פירורים מטונפים.

וכן ארונות ספרים אף מי שלא בודק את הספרים עצמם, צריך לבדוק את הארון ולנקות כנ"ל.

מיטות אם אוכלים שם לפעמים חמץ צריך לבדוק וכן"ל, סגי לעבור עם סמרטוט וחומר ניקוי.

צעצועי ילדים, אפשר לכבס בתוך סדין סגור ואז זה פירורים מטונפים ואם יש חורים וסדקים צריך לבדוק או למכור לגוי.

ככלל בכל הנ"ל מה שלא רוצים להתעסק עם בדיקתו מספיק למכור לגוי את אותם דברים ואז אין צריך לנקות.

מקלדת של מחשב צריך לנקות שם.

כסאות וספות יש לעבור במטלית רטובה עם חומר ניקוי ואז פטור מביעור, וחריצים צריך לבדוק עד מקום שיד אדם מגעת, מקומות שקשה להגיע אליהם או צריך לפתוח הברגות, וכן מקומות במקרר שצריך לפתוח הברגות אין צורך לפתוח דהוי כחמץ שנפלה עליו מפולת דסגי בביטול וכן מקרר שקשה מאוד להזיז אותו אך אם אפשר עדיף לשפוך קצת חומר ניקוי אם זה לא יהרוס.

כז. ניקיון לבד נפסק בשו"ע דאינו מועיל כבדיקה ואף מקום שניקו עדיין יש חיוב בדיקה ולכן העצה לכתחילה זה שכל מקום שניקו באותו יום בערב יעבור עם נר בחורים וסדקים ויבדוק ואז בליל בדיקת חמץ יישאר לו רק חלק מקומות לבדוק ויברך רק בליל יד', ובליל יד' צריך לברר בכל מקום ומקום אם כבר בדקו שם וניקו שם, זה בעיקר מה שצריך לעשות בליל יד' לברר את כל המקומות שניקו ובדקו, וכמו שכבר ביארנו הבדיקה היא לא רק בשביל למצוא את העשר פתיתים, כמו שכבר הזהיר על זה בקיצור שולחן ערוך [כלל קיא].

כח. שוכר דירה צריך לבדוק שם את החמץ, ולכן מי שהולך לבית מלון צריך לבדוק שם את החמץ.

כט. וכמו כן שוכר רכב צריך לבדוק את הרכב אף אם שוכר בתוך הפסח אך יש הבדל לגבי הברכה דשוכר חדר בבית מלון מברך על הבדיקה, ושוכר רכב אינו מברך.

ל. בית חולים חיוב הבדיקה מוטל על ההנהלה, אבל אם יש לו ארון נפרד צריך לבדוק.

לא. חמץ שבמקלט או חצר אחורית אם רוצים להיפטר מבדיקה יש להשכיר את המקום לגוי, אך יתכן דכיון דאין שותף רשאי להשכיר ללא הסכמת שותפו לכן יש לעשות זאת ע"י וועד הבית, ואם יש שכנים חילונים וכדו' אפשר להפקיר את חלקו בפני שלושה, וכשמשכירים או מפקירים כנ"ל אין להשתמש בזה בפסח.

לב. חמץ שבפח אשפה אם זה פחות מכזית אז זה מטונף ואין חובת ביעור אבל אם יש יותר מכזית אז יש חיוב ביעור ולכן צריך לנקות את פח האשפה לפני פסח ומאז אין לזרוק

חמץ ואם יש שכנים חילונים אז צריך להפקיר חלקו בפני שלושה ולא להשתמש עם הפח בפסח.

מינוי עובד זר כשליח לשרוף את החמץ

ושליחות גוי לקיום מעשה מצוה, ומצוות שעיקרן התוצאה

שאלה: האם זקן ששולח את העובד הזר שלו לשרוף את החמץ מקיים מצוות 'תשביתו'.

וכן האם אדם ששולח את בנו הקטן לשרוף את החמץ מקיים מצוות 'תשביתו'.

תשובה: הם מקיימים בזה מצוות 'תשביתו'.

מקור הדין: נחלקו האחרונים האם אפשר לשלוח גוי לשרוף את החמץ. דעת המג"א (סי' תמ"ו סק"ב) שאפשר לומר לגוי שישרוף את החמץ, אך הרעק"א (בהגהותיו שם) וכן החת"ס (שו"ת או"ח סי' קי, יו"ד סי' שכא) כתבו להקשות על דברי המג"א שהרי אין שליחות לעכו"ם, ואין אפשר לשלוח גוי לשרוף את החמץ.

ויש לבאר את דברי המג"א שאפשר לשלוח גוי לשרוף את החמץ בשני אופנים:

א. מה שנאמר (ב"מ עא) שאין שליחות לעכו"ם, הוא רק בדברים שהשליח צריך לפעול חלות, כגון גיטין וקידושין ומכירה, אבל בדברים שאין צריכים חלות אלא רק עשיית מעשה, כמו שריפת חמץ, שצריך רק לשרוף את החמץ ולייחס את פעולת השריפה למשלח מבלי לפעול כל חלות שהיא, בדברים אלו יש שליחות אף לגוי וקטן. וכן כתב בנתיבות המשפט (סי' קפב) שיש שליחות מעשה לגוי וקטן.

ב. מצוות שעיקרן התוצאה, כמו מצוות 'תשביתו' שעיקרה הוא שלא יהיה חמץ בבית, ניתן לקיימן אף על ידי גוי וקטן, שכיוון שדאג שלא יהיה חמץ בביתו קיים המצווה, ואין זה משנה ע"י איזה גורם דאג לזה.

לפי האופן הראשון דלעיל, מתבאר שדעת המג"א שיש שליחות מעשה לגוי וקטן. ולענין טבילת כלים מצינו (יו"ד סי' קכ סעיף טו) בט"ז (שם ס"ק יז) שאם שולח גוי לטבול כלים, אין המשלח יכול לברך על הטבילה, מכיוון שאין שליחות לעכו"ם. אך לדברי המג"א הנ"ל שיש שליחות מעשה לגוי, נראה שיוכל לברך על הטבילה. ואכן הפרי חדש (שם ס"ק מ) כתב שאפשר לטבול כלים על ידי גוי ויברך הישראל על טבילה זו. ונראה שסובר כהמג"א והנתיחה"מ הנ"ל שיש שליחות מעשה בגוי.

והקובץ שיעורים (ביצה אות כה) כתב כאופן השני דלעיל, ד'תשביתו' עיקרו הוא התוצאה ולכן אפשר לקיימו אף על ידי גוי. וביאר בזה את דברי שו"ת הרשב"א (ח"א סי' שנז) שבת דין יכולים לשלוח גוי לקיים מצוות מיתת בית דין [ושריפת בת כהן], משום שהעיקר הוא התוצאה. וכן ביאר בזה את הדין שאפשר לקבור מת ביו"ט ע"י גוי (ביצה ו), שכיוון שהמצווה היא בתוצאה, שהמת יהיה קבור, ניתן לקיימה בכל אופן שהוא, ואף ע"י גוי.

והנה מצינו לגבי נרות שבת, כתב המג"א (סי' רסג ס"ק יא) שאפשר לומר לגוי להדליק נרות שבת, ויברך היהודי את

ענייני מצות מצה

האם יש מעלה בטחינת הקמח למצות ברחיים של יד יותר מאשר ברחיים של מכונה

ידוע שזה תלוי בפלוגתא הט"ז (או"ח ס' תס' ס"ק א') והמטה יהודה והאליה רבה (שם) לגבי טחינת קטן וגדול עומד על גביו האם מהני.

והנה לגבי אפיית המצות מלישה ואילך אם נעשים ע"י קטן וגוי וגדול ישראל עומד ע"ג, נחלקו בזה הראשונים אם מועיל והובא בט"ז בס' תס' במ"ב ס"ק ג', והובא שם הכרעת הב"ח והמג"א שכשא"א בענין אחר אפשר לסמוך על המקילים.

וכתב הט"ז (שם ס"ק א') שדווקא בלישה ואפייה לא מהני קטן וגוי וגדול ישראל עומד ע"ג, אבל בטחינה לכו"ע מהני טחינת קטן שישראל גדול עומד ע"ג ורואה שלא היה במעשיו חשש חימוץ, ומבואר שסובר הט"ז שיש דין עשייה 'לשמה' רק משעת לישה ואילך, אבל קודם לישה אין דין עשייה 'לשמה', רק צריך שמירה שהקמח לא יחמיץ. ולשיטתו אין הבדל בין רחיים של יד לרחיים של מכונה.

אבל המטה יהודה והאליה רבה חולקים וס"ל שגם בטחינה דינו כלישה ואפייה שלפי הראשונים שלא מועיל ע"י קטן וגוי שגדול ישראל עומד ע"ג - גם לא יועיל בטחינה. ולשיטתם מבואר שגם בטחינה בעיני עשייה 'לשמה'. וא"כ יש מעלה ברחיים של יד.

וכתב הבה"ל שם שמנהג העולם היום פשוט כהט"ז להקל בטחינה ע"י גדול ישראל עומד על גביו של קטן וגוי, ומ"מ מי שאפשר לו שכל תיקוני המצות שלו יהיו ע"י ישראל גדול הרי זה משובח.

אמנם מצינו ברא"ש (פסחים מ') וז"ל: "ונהגו באשכנז וצרפת לשומרן משעת טחינה לפי שאז מקריבין אותן אל המים שטוחנן ברחיים של מים". ומשמע שהמנהג הנפוץ היה לטחון ברחיים של מים, וכן מבואר בבה"ל שם ד"ה 'אין לשין' דרחיים של מים מהני לכו"ע. ובבה"ל בס' רנב' ד"ה 'להשמעת קול' מבואר כהאבן העוזר שרחיים של מים נחשב מעשה שלו, ואם כן יש לדון שטחינה ברחיים של מכונה מהני לכו"ע כיון שהוא מעשה שלו ונחשב עשייה לשמה. ועדיין צריך בירור ויל"ע בכל זה.

האם יש מצוה לאכול מצה כל שבעת ימי הפסח

בתוס' (קידושין לח' ע"א) שהביאו קושיית הירושלמי למה לא אכלו מחדש שיבוא עשה דבערב תאכלו מצות וידחה ל"ת דחדש, ותירצו דגזירה כזית ראשון אטו כזית שני. וקשה אם נימא דיש מצוה באכילת מצה כל הפסח מדוע גזרו כזית ראשון אטו כזית שני, הרי גם בכזית שני יש מצוה קיומית.

ביותר קשה על העמק שאלה (שאילתא נג' ונד') שכתב שכל שנאכל באכילה אחת, ובהמשך אחד יש בו קיום מצוה ועי' בקה"י (ברכות ס' ו' - ז') וכן סובר המהר"ל (בגבורות השם פרק מח') שיש קיום מצוה בכל מה שאוכל בלילה הראשון [וז"ל המהר"ל שם: ומהא דקאמר ר' יהושע בן לוי השמש שאכל כזית מצה בהסיבה יצא, יש לי ללמוד מדקאמר בדיעבד יצא שכל מה שאוכל מצה בליל פסח לכתחילה

הברכה על סמך הדלקה זו. אך הרעק"א (בהגהותיו שם) הקשה שהרי אין שליחות לעכו"ם, ואיך יקיים הישראל את מצוות ההדלקה ע"י הדלקת הגוי. ולפי הנ"ל מתבאר שהמג"א והרע"א אזלי לשיטתם, שדעת המג"א שיש שליחות מעשה לגוי, ולכן יכול הישראל לומר לגוי להדליק נרות שבת ומקיים בזה את מצוות ההדלקה, ואילו דעת הרע"א שאין שליחות לעכו"ם אף במעשה, ולכן א"א לומר לגוי להדליק נרות שבת.

ולהלכה כתבו החק יעקב והשו"ע הרב (סי' תמו) וכן פסק המשנ"ב (שם סק"ז) שאפשר לשלוח גוי לבער את החמץ, ונראה שהוא הדין לענין קטן, שאפשר לשולחו לשרוף את החמץ, אך צריך ידיעה מישראל אחר שאכן הגוי והקטן שרפו את החמץ.

אך צ"ע מדוע במצוות הדלקת נרות שבת פסק המשנ"ב (סי' רסג ס"ק כא) כהרע"א שאי אפשר לשלוח גוי להדליק נרות שבת משום שאין שליחות לגוי, ומאי שנא משריפת חמץ שפסק המשנ"ב כהמג"א שאפשר לשלוח גוי [ולא חשש לקושיית הרע"א].

וצריך לומר שסבר המשנ"ב כאופן השני הנ"ל, שאכן אין שליחות מעשה לגוי וקטן, ולכן אי אפשר לקיים מצוות הדלקת נרות ע"י הדלקת גוי. ומה שמותר לשלוח גוי לשרוף את החמץ הוא משום שמצווה שעיקרה הוא התוצאה מותר לעשותה אף ע"י גוי, ואין זה עניין להדלקת נרות שבת.

והנה פסק השו"ע בהלכות מילה (יו"ד סי' רסד ס"א) שגוי שמל, אין צריך בדיעבד לחזור ולמול, והקשה הגרע"א (בחיידושי למסכת ע"ז דף כז) מדוע אין צריך לחזור ולמול, הרי אין שליחות לעכו"ם ואין האב מקיים מצוות מילה ע"י מילת הגוי. ולפי הנ"ל באופן הראשון יש לתרץ שס"ל שיש שליחות מעשה לגוי, ולכן מילה ע"י גוי כשרה בדיעבד.

אך הגרעק"א שהקשה מדוע אין צריך לחזור ולמול אזיל לשיטתו שאין שליחות מעשה לגוי, וכמבואר לעיל לענין הדלקת נרות שבת ושריפת חמץ, ולפיכך הוצרך לתרץ שמה שאין צריך לחזור ולמול הוא משום שעיקר מצוות האב הוא לדאוג שבנו יהא מהול, ולכן יכול למול אף ע"י גוי.

ואף החת"ס סובר שאין שליחות מעשה לגוי כנ"ל לענין שריפת חמץ, ולכן כתב בתשובותיו (יו"ד סימנים קלב, רצו, שכא) שאף למ"ד מילה בגוי כשרה, אינו מקיים בזה מצוות מילה כי אין שליחות לגוי [ודלא כדברי הגרעק"א הנ"ל שכתב שהאב מקיים מצוות מילה ע"י מילת הגוי]. ובזה תירץ מדוע מילה דוחה שבת, דלכא' קשה הרי אפשר למול ע"י גוי, ותירץ שאי אפשר למול ע"י גוי, כי אז האב לא יקיים את המצווה.

ולענין קיום מצוות מעקה ע"י גוי עיין בדברי המחנה אפרים (הל' שלוחין סי' יא, ועי' בגרעק"א בהגהותיו), ולכאורה הדבר תלוי האם יש שליחות מעשה לגוי.

מי שרוצה לקיים את המצוה צריך לאכול מצה ללא ממרח (ועי' נימוקי יוסף פסחים לו.).

אולי נראה לפי מה שכתבו התוס' (זבחים עח. ומנחות כג:) דדוקא במרור אמרינן שחוזק המרירות מבטל טעם מצה אבל בעלמא אמרינן טעם כעיקר.

ועוד כתבו התוס' (פסחים קטו) דגם מצה מתובלת שיוצאים בה יד"ח (מנחות כג) כי התבלין זה דבר מועט, וכתב המנ"ח (מצוה ו ומצוה י) שאם אכל מצה עם מן אחר של רשות שאין בו טעם חזק של מרור או של תבלין יוצאים בו ידי חובה ולפי זה אפשר לאכול מצה עם ממרח.

שיעור אכילת מצה

לאדם בריא: לכתחילה צריך לאכול כזית - 55 סמ"ק. אבל נפח המצה הוא קצת פחות מחצי ממשקל המים, ולכן **הלכה למעשה צריך לאכול מצה בשיעור משקל 30 גרם**, שזה כזית אחד גדול ושני כזיתים קטנים. והוא בין עורך הסדר ובין המסובים. **משקל מצה 30 גרם זה מצת מכונה אחת מרובעת, ובמצות יד זה בערך חצי מצה**, תלוי בגודל המצה (שישנן מצות גדולות שקילו אחד שווה לשש עשרה מצות, וישנן מצות שקילו אחד שווה ל22 מצות). **וכן באפיקומן שצריך לאכול 2 כזיתים, לכתחילה יש לאכול מצת מכונה אחת שלימה או חצי מצת יד** (תלוי בגודל כנ"ל), **ובכורך די 10 גרם מצה שזה שליש מצת מכונה וחמישית מצת יד. זהו השיעור לכתחילה.**

מי שקשה לו יכול להקל אף ב17 גרם מצה בין בהתחלה ובין באפיקומן, וכן הדין לילדים מתחת לגיל בר מצווה שדי להם בשיעור זה. מי שאסור לו לאכול את כמות זו, יש לשאול חכם אף על כמות פחותה מזו.

שורש הנידון בשיעור כזית

בענין שיעור כזית ישנן שתי מחלוקות - כמה הוא שיעור כזית, ומחלוקת אחרונים האם שיעור כזית בזמננו הוא כשיעור כזית בזמנם.

במחלוקת הא' - נחלקו התוספות בעירובין דף פ והרמב"ם בהלכות עירובין פרק א כמה שיעור כזית האם זה חצי ביצה או שליש ביצה הרמב"ם סובר שכזית זה שליש ביצה ולהלכה נפסק שמצוות דאורייתא כזית זה חצי ביצה ומצוות דרבנן מקלים שכזית זה שליש ביצה.

ובמחלוקת הב' - נחלקו האחרונים האם הזיתים והביצים היום הם כמו שהיו בזמנם או שהם התקטנו וגם בזה נפסק שבדאורייתא יש להחמיר כמו השיעור הגדול ומדרבנן יש להקל כשיעור הקטן. ביאור הלכה סימן רעא.

לדעה המחמירה שיעור כביצה זה 100 סמ"ק, לדעה המקילה ביצה זה חמישים סמ"ק ונמצא שהמחלוקת הראשונה האם כזית זה חצי ביצה או שליש ביצה זה מחלוקת האם כזית זה 50 סמ"ק או 33 סמ"ק.

והנה נפח המצה קצת פחות מחצי ממשקל המים ולכן אם אמרנו שכזית מצה זה חמישים סמ"ק אז די לאכול 55 סמ"ק בקירוב.

צריך הסיבה, דאף על גב דיוצא בכזית אחד אם אכל הרבה הכל היא מצוה אחת, ויותר עדיף שיהיה כל אכילתו במצוה ולפיכך יש לו לאכול כל האכילה של מצה בהסיבה שהיא דרך חרות עכ"ל]. וא"כ קשה על דבריהם מדברי התוס' שכתבו שלכן אין עשה דאכילת מצה דוחה ל"ת גזירה אטו כזית שני, ומשמע מדבריהם שאין קיום מצוה לאחר שגמר כזית הראשון וקשה על דברי העמק שאלה הנ"ל ועל המהר"ל הנ"ל.

אך יש לומר שדעת התוס' שאין מצוה קיומית דוחה ל"ת, עי' ראב"ד בתו"כ (ריש ויקרא) שסובר שהותר תכלת בציצית לנשים כי עשה קיומי דציצית לנשים דוחה ל"ת דכלאים, אך מדברי התוס' מנחות מ ע"ב ד"ה תכלת אין בה וחולין קי' ע"ב ד"ה טלית מבואר דהא דהותר כלאים בציצית לנשים הוא משום דכלאים בציצית הוא הותרה, ומבואר בדבריהם דאין עשה קיומי דוחה ל"ת. ולכן צריך להגיע להותרה. ולפי דברי התוס' בחולין ומנחות שאין עשה קיומי דוחה ל"ת אין ראיה מדברי התוס' בקידושין שאין מצוה קיומית באכילת הכזית השני, שיש לומר שאכן יש קיום מצוה אך אין זה דוחה ל"ת וכשי' התוס' והנ"ל, ועי' בהגהות רעק"א (סי' יא' סעיף ט') בענין זה, ובשאג"א (סי' לג') ובקו"ש (סוף קידושין).

סיכום הדברים: מצינו ד' שיטות בדבר דעת רוב הראשונים שאין קיום מצוה באכילת מצה כל ימי הפסח [חוץ מליל הסדר] כמבואר בדברי ספר העיטור הל' מצה ומרור, ספר המכתם סוכה כז, ארחות חיים הל' סוכה אות לו' והלכות ליל הסדר אות כט, כל בו הלכות ליל הסדר אות נ', דעת המהרי"ל מובא במג"א סי' תרלט', ספר הפרדס הלכות ברכות, הלכות ברכת סוכה ולולב, שו"ת הריב"ש סי' קנט, רבינו מנוח פ"ו מחו"מ הא"א.

דעת הנצי"ב (בחיבורו העמק שאלה) שכל מה שאוכל בהמשך אחד לכזית הראשון יש בו קיום מצוה.

דעת המהר"ל שכל המצה שאוכל בלילה הראשון יש בו קיום מצוה.

דעת החזקוני (סוף פרשת בא) שאף שחייב אכילת מצוה הוא רק בכזית הראשון אך יש קיום מצוה בכל אכילת מצה שאוכל במשך כל שבעת ימי הפסח. ובדעת הבעל המאור סוף פסחים [ועי' מהר"ם חלאוה ומאירי סוף פסחים, ורבינו ירוחם נתיב ח"ד] שהקשה מדוע אין מברכים על אכילת מצה כל שבעה ובביאור תירוצו שם נחלקו האחרונים, שדעת הברכי יוסף (או"ח תעה') ובשו"ת אבני נזר (או"ח שעז') שדעתו שיש קיום מצוה כל שבעה ודעת האבי עזרי (פ"ו מסוכה) בדעת בעל המאור שאין קיום מצוה כל שבעה.

והנה לשיטות אלו שיש קיום מצוה כל שבעה וכן דעת הגר"א במעשה רב (אות קפה'), אם רוצה לקיים את המצוה של אכילת מצה כל השבוע צריך שיתכוון לשם מצוה [עי' או"ח סי' תעה סע' ד ומ"ב ס"ק לד] וכן צריך שיהיו מצות שמורה.

וכן יש לדון אם אפשר לאכול מצה עם ממרח דהנה בפסחים (קטו.) מבואר דאין לאכול מצה ומרור ביחד דאכילת מרור דרבנן מבטלת טעם מצה דאורייתא, ולפי זה לכאורה שלא יוצאין ידי חובה במצות שמרחו עליהן ממרח. ולפי דעת החזקוני והגר"א שמקיימים מצות מצה כל שבעה,

[ב] כיון שהקטניות בא לטעם, כדי שהיין יעמוד במתיקות ולא יתסוס, דינו כדבר העשוי לטעם שאינו בטל (עי' יו"ד סי' צ"ח ס"ח).

[ג] קטניות בטלים ברוב רק כאשר הם נפלו לתוך התבשיל (כנ"ל בסי' תנג), אך אם הכניסו את הקטניות בכוונה, אינם בטלים (וכן כתב בשו"ע הרב שם).

ויש לבאר את החילוק הג' בשני אופנים: או מפני שאסור לבטל איסור לכתחילה, או מפני שלא נאמר דין ביטול במאכלים שמטרתם לתקן את האוכל [וכן מצינו בנשמת אדם (שאלה לג) לגביי"ש העשוי מרוב דבש ומיעוט קטניות, שאסור לשתות את היי"ש, ואים הקטניות בטלים כיון שהוא עירב אותם בכוונה, וכמבואר ברשב"א (בתשובה ח"ג סי' ריד, מובא במג"א סי' תמב ס"ק א)], ויובא להלן הנפק"מ בין שני הטעמים [ועי' מש"כ בזה שד"ח (מערכת חו"מ סי' וס"ק ד)].

לערב קטניות בידיים כדי לבטלם

כתב הפר"ח (סי' תנג ס"ק א) שמותר לערב קטניות כדי לבטלם ברוב, וכמו שמצינו בחלת חו"ל שמותר לבטלה לכתחילה (בכורות כז, יו"ד סי' שכג ס"א), וכן פסק בשו"ת באר יצחק (או"ח סי' יא) ובמרחשת (סי' ג).

אמנם הפמ"ג (שם, משב"ז ס"ק א) חולק וסובר שעירוב קטניות באוכל הרי הוא ביטול איסור לכתחילה, ואסור לעשות כן. ורק כאשר הקטניות נפלו לתוך המאכל (כלשון הרמ"א), מותר לאכול את המאכל [בלי הקטניות שבעין].

אם מערב את הקטניות לא כדי לבטלם, אין בזה איסור של ביטול איסור לכתחילה, ויהיה מותר לאוכלו אף לפי הפמ"ג הנ"ל, אולם באופן זה יש לדון מצד דברי החק יעקב והנשמת אדם הנ"ל, שכיון שזה ניתן למטרת תיקון האוכל אין בזה דין ביטול כלל.

חנ"נ בקטניות

אם שפכו שמן קטניות לסיר חם, ואח"כ הוסיפו לתוכו מאכלים, נראה שבאופן שיהיה מותר ע"י ביטול ברוב, אף באופן זה ניתן לבטל את האוכל ברוב.

ולא אומרים שכל מאכל שנכנס לשמן נאסר מדין חנ"נ, מפני שלא אומרים חנ"נ על מה שבטל ברוב (עי' פת"ש יו"ד סי' קיב ס"ק ה לגבי בישולי עכו"ם, וה"ה לנדו"ד).

הוספת היתר כדי שהקטניות יתבטלו ברוב

יש לדון שאם נתערבו הקטניות במאכלים ואין רוב כנגדם, יהיה מותר להוסיף מאכלים אחרים כדי שיתבטל ברוב. ואף לדעת הרמ"א (יו"ד סי' צט) שהאיסור לבטל איסור לכתחילה נאמר גם באיסורי דרבנן, כאן בקטניות קיל טפי ומותר, ויל"ע בזה.

שו"ת

שאלה: מעדני חלב, שוקולד וכדומה שמעורב בהם קטניות, האם מותר לאוכלם "לאוכלי קטניות בלבד", או שמותר לכל אדם מדין ביטול ברוב.

תשובה: לפי החק יעקב והנשמת אדם הנ"ל הם מותרים לאוכלי קטניות בלבד, ולא אומרים כאן ביטול ברוב, כיון

ולכן שיעור המצה שצריך לאכול הוא 30 גרם שזהו כזית לשיעור הגדול ושני כזיתים לשיעור הקטן וכיון שהדין לאכול שתי כזיתים הוא דין דרבנן לגבי זה סגי בשתי כזיתים של השיעור הקטן שכל כזית הוא 15 גרם ונמצא ששני כזיתים הוא 30 גרם.

לכאורה היה נראה שכיון שכל דין זה שצריך לאכול שתי כזיתים זה דין רק במברך אבל שאר הציבור שיוצאים ידי חובה בברכת בעל הבית די להם בכזית אחד אבל למעשה כיוון שלגבי דאורייתא יש להחמיר בכזית גדול נמצא שגם השומעים צריכים לאכול כזית גדול 30 גרם.

לגבי כורך כיוון שהוא דרבנן אז אפשר להקל כמו השיעור של 10 גרם שזה שליש ביצה של זמנו.

אכילת עוגות ועוגיות שנילושו בקמח מצה בערב פסח

בערב פסח עד שעה עשירית, מותר לאכול עוגה או עוגייה מקמח מצה שנילושה במי פירות.

מקור: אף שאם יקבעו סעודה על עוגה זו יברכו המוציא וברכת המזון, אעפ"כ מותר לאוכלה בערב פסח, וכמו שאין איסור לאכול בערב פסח קמח רגיל שלש במי פירות [-מצה עשירה] (ולרמ"א נהגו שלא לאכול), אע"פ שאם קובע עליו סעודה מברך המוציא וברכת המזון, הכי נמי בקמח מצה שנילוש במי פירות, וכמבואר בסי' תעא ובמשנ"ב שם ס"ק יט, ובשעה"צ ס"ק טז, שאם אין תואר לחם מותר באכילה, ואף עוגה מקמח מצה שנילושה במי פירות מותר, כיון שאין לה תואר לחם.

תערובת קטניות בפסח

סלט ירקות ששמו בו שמן סויה, האם מותר לאכול בפסח

לכאורה היה מקום לומר שכיון שהסלט הוא הרוב, ונפסק להלכה (רמ"א סי' תנג) שקטניות בטלות ברוב [עי' חק יעקב (שם ס"ק ו), שו"ע הרב (שם ס"ה) ומשנ"ב (שם ס"ק ט) שדי ברוב, ודלא כדעת תרוה"ד (סי' קיג) שסובר שצריך שישים כנגד], יהיה מותר לאכול את הסלט.

אמנם ברמ"א (סי' תסד) כתב שנוהגים שלא לאכול חרדל בפסח, אף שנתערב לפני פסח, מפני שדינו כקטניות שנוהגים בו איסור, וביאר המג"א (שם ס"ק א) שהכוונה היא שהיו מערבים את החרדל עם היין, וטוחנים אותם יחד.

וכתב להקשות בחק יעקב (שם ס"ק ג) מדוע אסור לשתות את היין, הרי מיעוט החרדל בטל ברוב היין, ולפסק הרמ"א (הנ"ל, סי' תנג) שקטניות בטילות ברוב, יש להתיר לכאורה לשתות את היין.

וכתב לבאר בג' דרכים:

[א] מדובר שהחרדל ניכר ונראה, ולכן אין לזה שם תערובת, ואסור לשתותו. וכל מה שמותר קטניות שנתערבו היינו כשהקטניות לא ניכרות (וכן כתב בשו"ע הרב סי' תסד ס"ב).

מתבטלות, נראה שכיון שיש צורך בוויטמינים, אפשר לסמוך על השיטות הנ"ל הסוברות שגם כשמעריבים בכוונה אומרים ביטול. ואין בזה משום ביטול איסור לכתחילה, כיון שאין כוונתם לבטל (עי' שו"ת צמח צדק סי' פ), ומשנ"ב (סי' תמז ס"ק קו).

בענין ההקפדה שלא למכור חמץ בעין

אופנים שבהם יש המקילים לסמוך על המכירה אע"פ שבדר"ב מחמירים

למחמירים [עי' מעשה רב להגר"א וא"ר תמח'] שלא למכור חמץ בעין לעכו"ם יש המקפידים שלא למכור רק חמץ שעוברים עליו באיסור דאורייתא אבל באופנים שאסור רק מדרבנן יש המקילים לסמוך על המכירה, ויש לבאר האופנים שאין האיסור אלא מדרבנן, ויש בזה כמה אופנים.

פלוגתא אי הוי דרבנן בחצי שיעור

באופן שאין בחמץ כזית יש בזה פלוגתא [פסחים ו: רבינו דוד, מה: מהר"מ חלאווה, שאגת אריה פא, או"ח תמב סע' ז ויא, ובאור הגר"א שם] אם יש איסור דאורייתא על חצי שיעור או שהוא רק דרבנן או שאין חיוב ביעור כלל ויש שמקילים בזה לסמוך על המכירה ורק בלחם עוגות ורוגלך שיש בהם כזית חמץ, אף אם אין בו כזית בכדי אכילת פרס, לדעת השו"ע ריש סי' תמ"ב שעובר בב"י, [ועיי"ש במ"ב שיש סוברים שגם בזה אין עובר בב"י אלא א"כ יש כזית בכדי אכילת פרס], אבל באופנים שאין כזית כזה בעין כנ"ל יש בזה פלוגתא.

בתערובת דמדרבנן חד בתרי בטיל, ודין חוזר ונעור

ובתערובת אם זה יבש ביבש דמדאורייתא חד בתרי בטל בין במינו בין באינו מינו ומדרבנן במינו סגי חד בתרי ובאינו מינו בטל בס' ולרמ"א [תמ"ז סע' ד'] הסובר שביבש ביבש חוזר וניעור א"כ אסור מדרבנן בכל אופן, ולסוברים שאף ביבש ביבש אין חוזר וניעור [עי' שו"ע סי' תמ"ב סע' ד' ותמ"ז סע' ד'] א"כ אינו איסור אף מדרבנן אם יש ס' נגד באינו מינו ואם אין ס' נגד אסור מדרבנן ולרמ"א בכל מקרה אסור מדרבנן, וביבש ביבש יש אופנים שאין בזה ביטול כלל כגון אם אפשר להכיר את האיסור אף ע"י טורח וכמבואר בתשו' הרשב"א [ח"א סי' תפ"ה וחכ"א כלל נ"א ופמ"ג סי' פ"ד ש"ד לה] ואז זה תלוי אם יש כזית ודאי אסור מדאורייתא וגם אם אין כזית זה תלוי בפלוגתא הנ"ל, ואם זה ספק אם נכנס לשם, אם זה בגדר ספק השקול ע"י ביה"ל סי' תמ"ז סע' ד' ובסי' תסז דספק משהו מותר אף באכילה [ואולי גם במילתא דעביד לטעמא - עי' מ"ב תמז ס"ק קו, ועכ"פ במקרה ששמים בכוונה יל"ד דבזה בספק יש להקל אף באכילה אם ודאי יש ס' נגד] ואם זה קרוב לוודאי מבואר בבה"ל סי' תמז סע' ד' ד"ה 'שמא' דאסור באכילה, ובדיעבד אולי מותר באכילה עי' רמ"א בסעיף ה' ורק אם מצוי כתב בבה"ל שם ד"ה 'שמא' דאין להקל אף בדיעבד ולמחבר מותר אף לכתחילה לאכול, אבל מותר בשהיה ודעת החזו"א סי' קטז דאסור בשהיה וביבש בלח ובלח בלח וזהו רוב הדברים דאבקות דינה

שמעריבים את הקטניות בכוונה [אולם לפי הביאור הראשון של החק יעקב הנ"ל, נראה שכיון שאינו ניכר הרי הוא בטל. ושמא לגבי קטניות שאיסורן הוא רק מחמת תקנת הגאונים, אפשר לסמוך על הראשונים שחולקים על הרשב"א המובא במג"א הנ"ל, וסוברים שאף אם עירבו בכוונה לתיקון המאכל הרי זה בטל (עי' נוב"ת יו"ד סי' נו), אולם למעשה אין להקל בזה ויש לחשוש לשאר תירוצי החק יעקב והנשמת אדם (ועי' שו"ת באר יצחק סי' יא)].

שאלה: אדם אשכנזי שמתארח אצל חמיו הספרדי בפסח, וחמיו בישל בסיר חמין עם קטניות [כגון חומוס ושעועית וכדו']. האם מותר לחתן האשכנזי לאכול את שאר התבשילים שבסיר [למעט הקטניות]. וכן אם חמיו עירב שמן קטניות בסיר, האם מותר לאכול את התבשיל.

תשובה: יש להבחין בין המקרה הראשון, שמותר לו לאכול את שאר התבשילים שבסיר, למעט החומוס והשעועית, כיון שלפי ג' החילוקים של החק יעקב הנ"ל אפשר לומר כאן ביטול ברוב [א - אוכל רק את התבשילים שהתבשלו עם הקטניות, אך את הקטניות הניכרות אינו אוכל. ב - הקטניות לא עומדות לטעם, אלא למאכל בפני עצמם. ג - אין בזה דין איסור ביטול לכתחילה, וניתן לומר בזה ביטול (אף שהכניס את הקטניות בכוונה), כיון שמי שעשה כן נוהג היתר בקטניות].

אך אם מעורב במאכל שמן קטניות, הדבר תלוי בג' החילוקים של החק יעקב הנ"ל, ובשעת הדחק יש להקל.

שאלה: סלט ירקות ששמו בו בטעות שמן סויה [כי חשבו שהוא שמן אגוזים], האם מותר לאכול בפסח.

תשובה: בשעת הדחק יש להקל, מפני שלפי החילוק הא' של החק יעקב [הקטניות אינם ניכרים בפני עצמם] הדבר מותר. ולפי החילוק הג' [שלא אומרים ביטול בדבר שעירבוהו בכוונה] - הדבר תלוי בב' הדרכים שנאמרו לעיל בביאור חילוק זה [אם הביאור הוא משום שאסור לבטל איסור לכתחילה, הרי שכאן הסלט מותר כיון שלא הייתה כוונתם לבטל. ואם הביאור הוא משום שלא אומרים ביטול בדבר שניתן בכוונה לתקן את המאכל, יל"ע בזה]. וכן לפי חילוק ב' [לא אומרים ביטול בדבר הניתן לטעם], יל"ע בזה.

שאלה: האם כלי שבישלו בו קטניות, נאסר.

תשובה: אם אינו בן יומו - מעיקר הדין מותר לבשל בו אוכל כשל"פ, אך רבים נהגו להחמיר להגעילו [ודברים שבלעו קטניות רק בכלי שני, מותרים בשימוש לאחר 24 שעות], ואפשר להגעילו גם בפסח. אם הוא בן יומו - אין לבשל בו, ובדיעבד אם בישלו, האוכל מותר.

מקור: כה"ח (סי' תנג ס"ק כז) בשם שו"ת זרע אמת (ח"ג סי' מ"ח, ופר"ח (סי' תצו ס"ק כד) ומהרל"ח (סי' קכא). אמנם נהגו להחמיר להגעיל אף באינו בן יומו, ועי' שו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' רמא) שמבואר שיש לייחד כלים מיוחדים לחולים האוכלים קטניות.

שאלה: האם מותר לקחת ויטמינים שמעורב בהם קטניות.

תשובה: הקטניות בטלות ברוב. ואף שלעיל הובאה דעת החק יעקב והנשמת אדם שקטניות שעירבו אותן בכוונה אין

כקמח דמעיקר הדין הוא לח בלח עי' במ"ב סי' תנג' ס"ק יז' אם אין סי' נגד אסור מדאורייתא [לכה"פ באופן שיש כזית לדעת השו"ע אף באין בו כזית בכדי אכילת פרס, ויש שיטות שאם אין כזית ואף דהוי חצי שיעור בתערובת אסור מהת' כנ"ל] ואם יש סי' נגד א"כ מותר לכתחילה דאינו חוזר וניעור, וכל זה בנתערב מאליו.

אכן באופן המצוי שמערבים בכוונה חמץ דאם יש סי' נגד אסור מדרבנן כמש"כ המ"א סי' תמ"ב סק"א בשם ר"י וכן האריך בזה הגר"ז בס"י תמ"ב סעי' ה' ובקו"א שם, וכן פסק המשנ"ב סי' תמ"ז סק"ד שאם מערבים בכוונה אין בזה ביטול מדרבנן, אכן הנוב"ת יו"ד נ"ו כתב דהרבה ראשונים פליגי ע"ז וסברי דיש בזה ביטול, וא"כ אם יש סי' נגד אינו חוזר וניעור, ולפעמים זה מילתא דעבידא לטעמא דנחלקו בזה הש"ך סי' צ"ח סק"ט דס"ל דהוא מדרבנן ורעק"א שם כתב דהוא מדאורייתא.

בענין מכירת חמץ מוקדמת

א. האם אפשר כבר מעכשיו לעשות שליחות למכירת חמץ

יהודי הרוצה להקדים למכור חמץ אצל הרב כבר בימים אלו, יש לדון האם יש בכך איזה חשש הלכתי, או שזו מכירה ללא כל חשש.

שורש הנידון הוא, האם כיון שלאחר שחתם על טופס של מכירת חמץ אצל הרב, שהוא בעצם מינוי שליחות של הרב למכור את החמץ לגוי, החמץ שקנה לאחר החתימה אינו נכלל בשליחות, ואף אם יפרש להדיא בשטר ההרשאה שמוכר אף את החמץ העתידי לבוא, מכל מקום יש לדון האם אפשר לעשות מינוי שליחות על דבר שלא בא לעולם.

והנה התוס' בנזיר (דף יב ע"א ד"ה מ"ט) כתבו שלא מועיל מינוי שליחות על דבר שלא בא לעולם, וכתבו שמה שנוהגים שאשה אומרת לחברתה לושי לי קמח והפרישי חלה בעבורי, ואף שעדיין אין העיסה בעולם אלא רק הקמח, וא"כ איך מועיל מינוי השליחות כשהמשלחת בעצמה לא יכולה להפריש. תירצו התוס' שהוא משום שבידה ללוש ולעשות בצק לכן מועיל השליחות אף בדבר שלא בא לעולם.

מבואר בתוס', הנ"ל שלא מועיל מינוי שליחות על דבר שלא בא לעולם, וא"כ לכאורה צריך לעשות את המכירת חמץ בזמן שודאי לא יקנה עוד חמץ ולא יגיע לידו חמץ נוסף על מה שיש לו בשעת השליחות, אך המנהג אינו כן, ונוהגים לעשות את המכירת חמץ אף שאח"כ קונים עוד חמץ. ויש לעיין בביאור טעמו של דבר.

ועמדו על כך האחרונים וביארו זאת בכמה אופנים:

[א]. בשו"ת עונג יו"ט (סימן לח) ביאר, דהנה מצינו בגמי במסכת ב"מ (סו"ע"ב) דאף להלכה שקיי"ל שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, אך לאחר שזה הגיע לעולם אם תפס הקונה אין מוציאין מידו, והטעם ד"ניחא ליה דליקום בהימנותא", כלומר, כיון שאמר שמוכר דבר, אף שהקנין לא חל בו משום שהחפץ לא הגיע לעולם, אבל כיון שרוצה לעמוד בדיבורו שאמר שמוכר את הדבר שיוגיע לעולם, לכן אם תפס הקונה אין מוציאין מידו, וא"כ לפי"ז אף בנידון דידן

כתב העונג יו"ט, שכיון שמקום החמץ מושכר לגוי, לכן החמץ שנכנס לשם אף שהוא נקנה לאחר מינוי השליחות, הוא כמו שתפס הגוי את החמץ לאחר שהגיע לעולם שמהני כמבואר בגמ', בב"מ הנ"ל, ומשום כן אין חשש במינוי השליחות למכירת חמץ אף אם קנה חמץ לאחר השליחות, משום דנחשב שהגוי תפס באותו חמץ שקנאו לאחר השליחות, ותפיסה מועילה אף בדבר שלא בא לעולם.

[ב]. ביאור נוסף ביאר בשו"ת דברי חיים (סי' א') ע"פ הדרך הנ"ל של העונג יו"ט, שכיון שמבואר ברמ"א סי' רט ס"ד שאם יש שטר על המכירה, זה נחשב כמו שתפס, ומהני תפיסה בדבר שלא בא לעולם גם לאחר שהגיע לעולם, וכן דעת הנתיבות שם (בחיידושים ס"ק י' ובביאורים ס"ק ד'), אכן דעת הט"ז שם וכן דעת הקצות שם סק"י דמיירי שמסר לו את השטר לפני שהגיע לעולם ומהני המכירה, וה"נ במינוי שליחות למכירת חמץ, אף שישנו חמץ שלא הגיע לעולם שפיר מהני שליחות על כך כי ישנו שטר, כמבואר כל זה בדברי חיים סי' א'.

[ג]. טעם נוסף מצינו במרכבת המשנה (פ"ו מגירושין) שכתב דבשטר מועילה שליחות על דבר שלא בא לעולם, כיון שהשטר עדיין בידו בשעה שבא לעולם ואז מתחדש המינוי שליחות, ע"ש.

[ד]. בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' כב אות נ') תמה על העונג יו"ט הנ"ל, דבשלמא במכירת דבר שלא בא לעולם שייך לומר דניחא ליה דליקום בהימנותיה, ולכן אם תפס הקונה את החפץ כשמגיע לעולם שפיר מהני, אולם במינוי שליחות על דבר שלא בא לעולם זה לא שייך. ולכן כתב הדברי מלכיאל ביאור אחר, שכיון שמשלמים לרב הו"ל כפועל, ופועל שפיר מהני אף שלא בא לעולם, כיון שיד פועל כיד בעה"ב (ב"מ י' ע"א).

[ה]. ביאור נוסף כתב בשו"ת צמח צדק (או"ח סי' מו), שאף שלא מועיל מינוי שליחות על דבר שלא בא לעולם, מ"מ בנדו"ד של שליחות למכירת החמץ שקנה לאחר מינוי השליחות, כיון שגילה דעתו להדיא שרוצה שהרב ימכור בשבילו את החמץ, מועיל מדין זכין [ועי' מה שנתבאר בדין זכין "מאדם", באזמרה לשמך גיליון 269], וע"ע בספר קצות החושן סי' רמג סק"ח ושו"ת חת"ס אבה"ז סי' יא ושו"ת באר יצחק או"ח סי' א' וחזו"א אבה"ז סי' מט.

העולה מן האמור שהרוצה לעשות מכירת חמץ מוקדמת אצל הרב, יכול לעשות זאת לכתחילה ואין בכך כל חשש.

ב. ביאור כמה מהנוסחאות ודיני שטר מכירת חמץ, ודיני מכירת או השכרת הכלים שדבוק בהם חמץ

ישנם שטרות הרשאה ומכירת חמץ שהנוסח בו שמוכרים את הכלים עצמם הדבוק בהם החמץ, ויש שטרות שהנוסח בו שמוכרים רק את החמץ הדבוק בכלים, ויש שטרות שהנוסח בו שמשכירים את הכלים ומוכרים את החמץ הדבוק בהם, ויש שמחלקים בין הכלים הטעונים טבילה שאותם רק משכירים ולא מוכרים [ומוכרים רק את החמץ הדבוק בהם], לבין הכלים שאינם טעונים טבילה שמוכרים אף את הכלים בעצמם, וצריך לדעת איך לנהוג בזה.

ולמעשה, לכתחילה עדיף להשכיר את הכלים דבזה מרויח את כל השיטות הנ"ל.

השכרת המקומות שבהם מונחים דברי החמץ

כתוב בנוסח שטר הרשאת מכירת החמץ, שמשכירים את כל המקומות שעליהם ובהם נמצאים דברי החמץ, וטעם הדבר שכותבים כן הוא משום שאחד מהקנינים שהגוי קונה בהם את החמץ הוא "קנין חצר", ואם המקום מושכר לו הוא יכול לקנות את החמץ ע"י המקום המושכר לו בקנין חצר. ועוד טעם על פי המבואר במ"ב (סי' תמח ס"ק יב) שכשמוכרים את החמץ יש להוציא את החמץ מהבית שלא יהיה ברשות הישראל כלל, ולכן משכירים את המקום לגוי שאז החמץ אינו ברשות הישראל.

בענין שלוחו של בעל המעות

בשטר ההרשאה למכירת חמץ כתוב "הכסף שיקבל כדמי קדימה יהא שייך לו אם ירצה", דהיינו שהרי אחד מהקנינים שהגוי קונה את החמץ הוא "קנין כסף" והגוי משלם לפני פסח דמי קדימה על החמץ, ולאחר הפסח הוא מתחייב לשלם את שאר הסכום, וע"ז כותבים בשטר שאם הרב - השליח למכירת החמץ - ירצה את הדמי קדימה שנתן הגוי עבור החמץ, יוכל לקחתם לעצמו ולא להביאם למשלחים, וטעם הדבר שעושים כן הוא ע"פ המבואר בתוס' במסכת ב"מ (דף ע"ב) שאם גוי נותן כסף עבור יהודי שיזכה בזה עבור יהודי אחר, אינו יכול לזכות בזה עבור היהודי האחר, כי כלל הוא שבעיני "שלוחו של בעל המעות" וכאן כיון שבעל המעות הוא הגוי, שוב אין יכול הישראל (שהוא הרב בנדו"ד) לזכות בזה עבור הישראלים המשלחים, [אם הדבר היה הפקר אז היה הרב יכול לזכות עבור המשלחים מדין "זכין", אך כיון שיש כאן "בעל המעות" שהוא הגוי, שוב אינו יכול לזכות עבור המשלחים], ולכן כותבים בשטר ההרשאה שנותנים רשות לרב לקחת לעצמו את הכסף שנתן הגוי עבור כל המשלחים למכור את החמץ, ואז מועילה המכירה מדין "ערב".

קנין אודיתא

בשטר הרשאת מכירת החמץ כתוב "ותהא ידו כידי, פיו כפי, והודאתו כהודאתי", והטעם לזה כיון שהרי אחד מהקנינים שהרב מוכר את החמץ לגוי הוא ע"י "קנין אודיתא", ויש לדון שהרב לא יוכל להקנות בקנין זה כיון שהוא אינו בעל החמץ אלא רק שליח, ואיך תועיל הודאת השליח בלי שהמשלח בעצמו מודה, ולכן כותבים נוסח זה, דכיון שמפרש המשלח להדיא שתועיל הודאת השליח מועילה הודאתו. [ועי' בספק קצות החושן (סי' קכד ס"ק א')] ולפ"ז יש להקפיד שהמוכר יחתום בעצמו על שטר הרשאת מכירת החמץ, ולא ע"י אשתו ולא ע"י שליח כדי שיועיל בזה "קנין אודיתא", וכמו שהעיר בזה בשו"ת ר' משולם איגרא (סי' לט).

מסירת מפתחות לגוי הקונה את החמץ

כתוב בנוסח שטר הרשאת מכירת החמץ, "ואני מתחייב למסור לקונה את מפתחות החדרים והמקומות הנ"ל בזמן

הנה אם הכלים נקיים מחמץ דבוק, אין צורך כלל למוכרם כמבואר בגמ', בפסחים (דף ל' ע"א) ובא"ח (סי' תנא ס"א) שמותר להשהותם בבית, אך צריך להצניעם כדי שלא ישכח וישתמש בהם.

אך מה שיש לדון הוא כשדבוק בכלים חמץ, דהנה את החמץ הדבוק בכלי יש למכור את החמץ הדבוק [כמבואר בא"ח סי' תמב סעיפים ז' ח' ו"א], אך את הכלי בעצמו לכאורה לא צריך למכור או להשכיר, דמספיק שמוכר את החמץ הדבוק בכלי.

אך בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' כב אות ז') כתב שיש למכור או להשכיר את הכלים בעצמם, וביאר זאת, דכיון שאחד מהקנינים שהגוי קונה בהם את החמץ הוא ע"י "קנין חצר", וקי"ל במסכת ב"ב (דף פד ע"ב) ובשו"ע (חו"מ סי' ר') "כליו של מוכר ברשות לוקח לא קנה לוקח", כלומר, שאם בא לקנות איזה חפץ ע"י קנין חצר, ואותו חפץ שבא לקנותו מונח על גבי כלי שעומד על החצר, צריך שאותו כלי גם יהיה שייך לבעל החצר, דיש שני תנאים בקנין חצר, [א]. שרקע החצר יהיה שייך לקונה. [ב]. שגם הדבר שעליו עומד חפץ הנקנה יהיה שייך לבעל החצר, ואם החפץ הנקנה עומד על גבי כלי בחצר, צריך שגם הכלי יהיה שייך לבעל החצר, וא"כ אף שהשטח שבו כלי החמץ מושכר לגוי, וע"י השטח הזה קונה הגוי את הכלי ב"קנין חצר", אך כיון שהכלים המונחים בו שייכים ליהודי, לא יקנה הגוי בקנין חצר את החמץ שבתוך הכלים, כיון שהכלים של מוכר החמץ נחשבים כמו הפסק בין הקרקע לחמץ, ולכן צריך למכור או להשכיר את הכלים לגוי שאז זה "כליו של לוקח ברשות לוקח" וקנה לוקח.

עולה מדברי הדברי מלכיאל, שלא מספיק למכור את החמץ הדבוק לכלים אלא צריך שיהיה לגוי איזו בעלות בכלים.

ולענין האם צריך למכור את הכלים או שמספיק להשכירם, לכאורה עדיף להשכירם כיון שאם ימכור את הכלים אם יהיה בהם כלי מתכות או זכוכית שטעונים טבילה כשנקנים מהגוי יצטרך לטובלם אחר הפסח.

ואכן מצינו בחכמת אדם (כלל עג ס"ג) שאם מוכר כלי חמץ לגוי בערב פסח, צריך לטובלם לאחר הפסח, ולכן מוטב שלא למוכרם. וכן הוא בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קט) שאם מוכר את הכלים בעצמם צריכים טבילה. וכן הוא בשו"ת שיבת ציון (סי' יא).

אך בשו"ת האלף לך שלמה (יו"ד סי' קצג וסי' קצד) כתב דכיון שמכירת חמץ היא "הערמה" אלא דזה מועיל כיון שהמכירה נצרכת רק מדרבנן, [דמן התורה בביטול בעלמא סגי - עיין בגמ' בפסחים דף ד' ע"ב ודף י' ע"א] ולכן מהני "הערמה" בדרבנן, אך לגבי מכירת הכלי, כיון שבכלי מתכות חיוב טבילתו הוא מן התורה, כלפי זה אמרינן שכיון שאין זו מכירה גמורה אלא "הערמה", לא מועילה המכירה, וממילא אף אם מכר את הכלים לגוי, לא חלה המכירה כלפי זה, ואין צריך לטובלם לאחר פסח.

כתב המקור חיים (סי' תמח) וז"ל, "וכשמוכר החמץ יפרש כל מין חמץ שמוכר דאם לא כן הוי כדבר שאינו מסוים דלא קנה כמבואר בסי' רט אף שאומר כל חמצי מ"מ לא הוי במינו ידוע", עכ"ל.

וכתב השו"ע (חו"מ סי' רט ס"ב) וז"ל "אבל האומר לחבירו כל מה שיש בבית זה אני מוכר לך בכך וכך וכל מה שיש בתיבה זו או בשק זה אני מוכר לך בכך וכך, ורצה הלוקח ומשך, אין כאן קנין, שלא סמכה דעתו של לוקח, שהרי אינו יודע מה שיש בו אם תבן או זהב, ואין זה אלא כמשחק בקוביא וכן כל כיוצא בזה".

א"כ מבואר שבשטר המכירה שנערך בין הרב לבין גוי הקונה החמץ צריך לפרט את החמץ, ויש לדון לגבי שטרי ההרשאה שעושים עם הרב השליח, האם צריך לפרט. ובשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סי' ט אות ו') כתב דגם בשטר ההרשאה יש לפרט. והנה ישנם הרבה שטרות הרשאה שאין בהם נוסח פירוט, אך לכתחילה עדיף לכתוב פירוט אף בשטרי ההרשאה כדברי השדי חמד הנ"ל.

פירוט מקומות החמץ

לפי המבואר בשו"ע הנ"ל (חו"מ סי' רט ס"ב) שהמוכר "דבר שאינו מסוים" לא קנה, לכאורה יש צורך לפרש את המקומות שבהם מונח החמץ כדי שזה יהיה "דבר מסוים". וכ"כ בשו"ת דברי מלכאל (ח"ד סי' כד אות לט), ואכן יש הנוהגין כן [יש שמפרטים את כל המקומות שבהם מונח החמץ בשטר ההרשאה עצמו, ויש שמצרפים לשטר ההרשאה דף שבו מפורטים כל המקומות], אך נראה שאם מסמנים בבית את מקומות החמץ וכותבים בשטר שמשכירים את כל המקומות המסומנים שבהם החמץ הנמכר, די בכך.

תמריקים וסבונים

נתבאר במק"א [לעיל עמ' ט-יג] שמעיקר הדין אין צורך למוכרם, אך הרוצה להדר בזה יפרט אותם בשטר המכירה.

ד. מכירת חמץ אשתו, או אשה לבעלה

שטר הרשאת מכירת חמץ של בעל בנכסי אשתו

יש לדון במקרה שהדירה רשומה על שם האשה בטאבו, וכגון בדירה שנקנתה מכספי האשה שלפני החתונה, או דירה שנפלה לה בירושה, או לשיטות הפוסקים שסוברים שעבודות שהאשה עושה מחוץ לבית הם שלה באופנים מסוימים (עייין מה שהארכנו בענין נשים בכתיבת פרוזבול), ויש שם חמץ שלה, האם צריכה לעשות שטר מכירה בנפרד מבעלה, או שמועיל לה שטר הרשאת מכירת החמץ של בעלה.

וכתב בשו"ת מהרש"ם (חלק ח' סי' עג) שמכירת הבעל מועילה מכמה טעמים, כיון שבנכסי מלוג הבעל אוכל פירות, הרי זה נחשב כנכסי הבעל כמבואר בתוס' במסכת קידושין (דף כד ע"א ד"ה ה"ג רש"י אלא).

וכן מועיל מדין "אפוטרופוס", שנראה שאפוטרופוס יכול למכור חמץ של מי שהוא אחראי עליו, דכיון שהוא אחראי על

שיידרש ממני", והוא ע"פ מה שכתב המ"ב (סי' תמח ס"ק יב) שצריך למסור את המפתח של החדרים שבהם מונח החמץ לגוי הקונה את החמץ, או שעכ"פ יאמר לו הישראל שבכל עת שתרצה ינתן לך המפתח.

מינוי השליח למכירה באיזה אופן שירצה

וכתוב בשטר ההרשאה בקטע האחרון, "והנני ממנה את הרב הנ"ל או באי כוחו... לבצע את הפעולות הנ"ל (המכירה)... באיזה תנאים ואופנים שירצה", ויש לזה כמה סיבות, [א]. שהרי מוכרים את החמץ בפחות משווי כדי שלגוי יהיה שווה לקנותו, ולכן צריך הסכמה מפורשת שיכול לעשותו באיזה אופן שירצה אף פחות ממחיר השוק. [ב]. כיון שהגוי אינו משלם את כל הכסף אלא רק דמי קדימה, ושאר המכירה היא בהקפה, לכן צריך הסכמה שיכול לעשות גם באופן של מכירה בהקפה. [ג]. לפעמים הגוי אינו נאמן, ועוד כל מיני טענות שיכולות להיות, לכן נכתב שהרב יכול למכור באיזה תנאים ואופנים שירצה, שזה כולל הכל, שלא יוכלו לטעון טענות אלו וכיו"ב.

קנין שטר

במכירת החמץ שמוכר בו הרב את החמץ שלו ושל משלחיו לגוי נעשים כמה קנינים, אחד מהקנינים הוא קנין שטר וכתב המקור חיים (סי' תמח ס"ק ט') שבקנין שטר צריך שיחתום המוכר בעצמו ולא שלוחו, ולפ"ז לכאורה לא יועיל קנין שטר במכירת החמץ, כיון שמי שחתום על שטר המכירה הוא הרב שהוא רק שליח של הציבור המוכר והם לא חתמו על שטר המכירה.

וכתבו האחרונים (עי' שו"ת ראשית ביכורים סי' ה) שכיון שמצרפים את שטרי ההרשאות של ציבור המוכרים יחד עם שטר המכירה של הרב, בזה שפיר מועיל הקנין גם לדעת המקור חיים שסובר שצריך שיחתום המוכר בעצמו.

ולפי"ז למרות שמעיקר הדין סגי במינוי הרב להיות שליח למכור את החמץ בע"פ כמבואר בשו"ע (חו"מ סי' קפב) שמינוי שליחות מועיל בעל פה ואין צריך בעדים וקנין, בכל זאת יש להקפיד לחתום על שטר ההרשאה כדי שיועיל קנין שטר אף לדעת המקור חיים הנ"ל.

ג. בענין מכירת חמץ גמור ומה צריך לפרט בשטר המכירה

מכירת חמץ גמור

יש מחמירים לא למכור חמץ בעין, כמבואר ב"מעשה רב" להגר"א (סי' קפא) וכן מבואר באליה רבה (סי' תמח) שלא התירו מכירת חמץ אלא בשעת הדחק, אבל שלא בשעת הדחק אין סומכים על המכירה כיון שהנידון הוא באיסור דאורייתא, ואין סומכים על "הערמה" באיסור דאורייתא כמבואר בגמ' במסכת שבת (דף קלט ע"ב). [ועיין בבכור שור (ריש פ"ב דפסחים) שכתב לדון כיצד אפשר לסמוך על מכירת חמץ והרי הוי הערמה, עיי"ש].

פירוט מיני החמץ בהרשאה

נפק"מ: אדם הנמצא בארץ ישראל ויש לו חמץ בחו"ל במדינות שחג הפסח נכנס כמה שעות מאוחר יותר מארץ ישראל. אצל איזה רב עליו למכור את החמץ, האם אצל רב המוכר לפי שעון ארץ ישראל [ולפי"ז במוצאי פסח, שהרב יקנה עבור אותו אדם את החמץ מהגוי, נמצא שיש ברשותו חמץ במקום שעדיין לא יצא שם פסח], או אצל רב המוכר לפי שעון אותה מדינה, כלומר מוכר בשעה מאוחרת יותר [ולפי"ז נמצא שבזמן שפסח נכנס בארץ ישראל (היכן שאדם זה נמצא), עדיין יש ברשותו חמץ שלא נמכר לגוי].

תשובה: יש להחמיר גם לפי מקום החמץ וגם לפי מקום הבעלים.

מקור: דעת העונג יו"ט (סי' לו) שהדבר תלוי במקום החמץ, והוכיח זאת מדברי הגמ' (פסחים לב), ואילו דעת החסד לאברהם (תאומים, ח"א סי' לח) שהדבר תלוי במקום הבעלים. ובשו"ת ארץ צבי (סי' פג) דן בזה באריכות, ודחה את ראיית העונג יו"ט מהגמ' בפסחים.

ולכך במכירת החמץ של בית ההוראה, מורנו הרב שליט"א מוכר ביום י"ג את החמץ של האנשים הגרים בחו"ל מזרחית לארץ ישראל, כגון סין ואוסטרליה [בין אם גרים שם באופן קבוע, ובין שנסעו לשם לפסח], וכן מוכר במכירה זו את החמץ הנמצא במדינות אלו (ע"י מניות או מפעלי מזון) הנמצא בבעלות אנשים הגרים בארץ ישראל.

ובמוצאי פסח, בשעה שהרב קונה את החמץ מהגוי, הרב אומר לו שאותם אנשים שיש להם בעיה הלכתית בקניית החמץ כבר בשעה זו (כגון תושבי חו"ל וכד') – אין החמץ נכנס לבעלותם כעת, אלא הרב קונה את החמץ, והרב יזכה להם את זה אחרי יו"ט שני ע"י קניין סודר.

הנכסים נחשב כבעלים לענין זה. [עי' שו"ת באר יצחק (ח"א ס"א ענף יא)], וכאן בנכסי אשתו כיון שהפירות שלו נחשב לכל הפחות כאפוטרופוס, ועי' בגמ', בגיטין (דף מח' ע"ב) ובשו"ע (חו"מ סי' קכב ס"ח).

עוד כתב המהרש"ם שמהני מכירת חמץ אשתו מדין "זכין לאדם שלא בפניו". [עי' בתשובת פנים מאירות ח"ב סי', נב והובא בפת"ש יו"ד סי', שכ"ק ה', ובחת"ס אבה"ע ח"א סי', יא, ובבאר יצחק או"ח ס"א ובחזו"א אבה"ע סי' מט].

אך יש לדון שאת הקנין "שטר" וה"אודיתא" שנעשים בין הרב לגוי לא מועיל, וכנ"ל אות ב'. שטר הרשאת מכירת חמץ של אשה בנכסי בעלה

כתב בשו"ת מהרש"ם (חו"מ סי' קכב) שאשה שמוכרת חמץ בעלה, המכירה מועילה כיון שהיא נושאת ונותנת בתוך הבית מכירתה מכירה [עי' שו"ע חו"מ סי' סב ואבה"ע סי' פו].

ועוד יש לדון דמהני מדין "זכין לאדם שלא בפניו" וכנ"ל, ועוד יש לדון מדין "אפוטרופוס" וכנ"ל.

אך יש לדון שאת הקנין "שטר" וה"אודיתא" שנעשים בין הרב לגוי לא מועיל, וכנ"ל אות ב'.

ה. הקנין שעושים המשלחים עם הרב כשחותמים על שטר הרשאת מכירת החמץ

מעיקר הדין קי"ל בשו"ע (חו"מ סי' קפב ס"א) שמינוי שליחות אינו צריך קנין, ולכן כשממנים את הרב להיות שליח למכור את החמץ א"צ קנין, והטעם שנהגו לעשות קנין הוא כדי להראות שאכן גומר בדעתו למכור את החמץ. ומצינו כע"ז ברמב"ם (פ"ה מהל' מכירה הי"א - י"ג) שיש דברים שעושים בהם קנין אף שמעיקר הדין אין לזה קנין.

בצורת הקנין

בעלמא קי"ל במסכת ב"מ (דף מז) ובשו"ע חו"מ (סי' קצה) שקנין סודר הוא בכליו של קונה, דהיינו שמוכר החפץ מגביה את סודרו של הקונה וע"י הגבהת המוכר נקנה החפץ לקונה. ויש לדון כאן שהוא מינוי שליחות מי צריך לתת למי את הסודר, האם השליח [שהוא הרב] למשלח, או שהמשלח צריך לתת לשליח.

ונראה שכיון שהרב מורשה ושליח למכור את החמץ הוא כעין קונה את הזכות למכור את החמץ, ולכן צריכים המשלחים לעשות את הקנין בסודרו של הרב – השליח.

איסור החזקת חמץ בפסח – מקום החמץ או מקום הבעלים

שאלה: האם איסור החזקת חמץ הולך לפי המקום בו נמצא החמץ, או לפי המקום בו נמצא בעל החמץ.

שטר הרשאה [מכירת י"ב וי"ג]

אני החתום מטה _____ הגר ברחוב _____ מס' _____ עיר _____ נותן כוח רשות והרשאה להרב עמרם פריד שליט"א או לאחד מבאי כוחו לעשות בימים י"ב וי"ג ניסן תשפ"ה עם כל מיני חמץ, ותערובת חמץ, וחמץ נוקשה, וכל חשש חמץ הידועים לי ושאינם ידועים לי הן שלי המונחים ברשותי או ברשות אחרים, והן של אחרים שברשותי או באחריותי, והן אלו שייפו את כוחי למכור את חמצם, ואף מה שעתיד לבוא לרשותי עד מועד ביצוע המכירה. כאדם העושה בתוך שלו כולל מכירה מתנה הפקר וביטול כרצונו וכראות עיניו, דברי החמץ כוללים את החמץ הדבוק לכלים. וכן בהמות ועופות ושאר בעלי חיים הניזונים גם היום ממיני דגן ואת הדגן המיועד להאכיל ממנו את בעלי החיים

מחיר	כמות	סוגי החמץ (אם לא ידוע שיש חמץ ממש - אין צריך לפרט)
		לחם / חלות / פיתות
		פירורי לחם / צנימים
		וופלים / עוגיות / ביסקוויטים / מיני מאפה
		דייסות / קווקר / קמח / סולת-ממיני דגן / מטרנה
		בורגול / אטריות / פתיתים / פסטות לסוגיהם
		חטיפים: שלוח / ביסלי וכדומה
		וויסקי / שכר / משקאות חריפים
		מניות..... מס' חשבון.....
		תרופות / ויטמינים / נבט חיטה / שימורים / ממרחים / ממתקים / תבלינים וכן כל דבר שיש בו חשש חמץ ואף מה שלא מפורט כאן וכנ"ל

כל החמץ הכלול בהרשאה זו מונח בעיר _____ ברחוב _____ קומה _____ דירה _____ בכל המקומות המסומנים ו _____ ובכל מקום שנמצא.

וכן הנני מיפה את כוחו של הרב הנ"ל או באי כוחו בתאריכים הנ"ל להשכיר בי"ב ניסן את כל המקומות המסומנים, וכן להשכיר בי"ג ניסן את כל המקומות שעליהם ובהם נמצאים דברי החמץ כולל הקרקע, הארונות, המדפים, הכלים, וכל המקומות שמונחים שם מן המוצרים הנזכרים לעיל שנכללים בהרשאה זו. וגם להשכיר את הכלים וכדו' שדבוק ו/או מונח בהם חמץ, וכן את המקומות שמתחת לכלים הנ"ל. שכירות כל הנ"ל היא עד כ"ה ניסן.

וחוץ מזה להשכיר בי"ג ניסן עד כ"ה ניסן את השטח שמאחורי המקרר לצורך קנין אגב.

המפתחות של החדרים/הבתים/המחסנים/החנויות/המפעלים ניתן להשיגם בטלפון _____

והנני ממנה את הרב הנ"ל או באי כוחו, כשליח וכמורשה לבצע את הפעולות הנ"ל לעשות בימים י"ב וי"ג ניסן תשפ"ה את כולן או חלק מהן על ידי עצמו או על ידי אחרים ובאיזה תנאים ואופנים שירצה, הן מדין שליחות והן מדין זכיה, וכן לעשות את כל סוגי הקניינים עם הקונה, כל מה שדרוש לצורך המכירה כדת וכדין, כאדם העושה בתוך שלו, ופיו יהא כפי וידו כידי והודאתו כהודאתי, ולא אוכל לטעון כנגדו לתקוני שדרתיך ולא לעוותי, הכסף שיקבל כדמי קדימה יהא שייך לו אם ירצה, ואני מתחייב למסור לקונה את מפתחות החדרים והמקומות הנ"ל בזמן שיידרש ממני, וכן לאפשר לו את המעבר אל החמץ והמקומות השכורים. ושטר הרשאה זה לא יפסל בקני את וחמור, ולא בחסר ויתר, ולא בטשטוש ומחק וספק בלשון, הכל יהיה לטובת המוכר ולתועלתו ותוקפו ככל חומר שטרות העשוין כתיקון חז"ל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי, בביטול כל המודעות, וכתוקף יפיו כוח בלתי חוזר לפי חוקי הממשלה. ולא אוכל לטעון שההרשאה והקניינים נעשו לצרכים דתיים בלבד ולא יגרע כוחו בשום פסול בעולם. כל דין ודברים לגבי שטר הרשאה זו והמכירה לגוי הנובעת מזה יתקיים בפני הבורר הרב הנ"ל, חתימתי על שטר זה מהווה חתימה על הסכם בוררות הנהוג אצל הרב הנ"ל.

וליתר תוקף ועוז נעשה כל הנזכר לעיל בקנין אגב סודר במנא דכשר למקניא ביה, בפני ב"ד חשוב ומעכשיו, באופן שאין בו אסמכתא והכל נעשה באופן המועיל ביותר והכל שריר וקיים

ועל זה באתי על החתום _____

בענין הכשרת תנורים בזמן הזה [תנור פירוליטי (ניקוי עצמי) ותנור רגיל]

הנושאים הנידונים:

- האם מועילה הכשרה לדלת הזכוכית של התנור.
- האם מועילה הכשרה לגומיות שבדלת.
- האם צריך ליבון חמור או שדי בליבון קל, ובכמה הוא ליבון חמור ובכמה הוא ליבון קל.
- האם האש המלבנת צריכה להיות מצד הבליעה או שמועיל גם מהצד השני.

דעות הראשונים בענין הגעלת כלי זכוכית וההלכה בעניין זה

א. לדעת הרמ"א (סי' תנא) לא מועילה הגעלה לכלי זכוכית, ומקורו מהגה"מ (נדפס ברמב"ם בסוף הלכות חמץ ומצה) ושם כתב בשם ר' יחיאל דלא מהני הגעלה לכלי זכוכית משום דהוי ככלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם כמבואר בפסחים דף ל ע"ב, שלכלי חרס לא מועילה הגעלה כיון שהבליעות אינן יוצאות בבית אחת, אלא מעט מעט, וה"נ כלי זכוכית ההגעלה אינה מפליטה את הבליעות לגמרי, אלא מעט מעט ולכן גם אם הגעילו אותם אסור להשתמש בהם משום שהבליעות יוצאות כל העת.

ודברי הר' יחיאל הנ"ל הובאו במרדכי בפסחים (סי' תקעד) ובמרדכי בע"ז (סי' תתכו) בשם רבינו יחיאל מפריש דכלי זכוכית דינו ככלי חרס הואיל ותחילת ברייתו מן החול. וכתב האיסור והיתר (כלל נח סימן נ) 'וכלי זכוכית ספק אם הוא ממין חרס הואיל ונעשה ממיני אדמה, או הוא ממיני מתכת הואיל ויש תקנה' עיי"ש.

ב. ודעת הריטב"א (פסחים דף ל ע"ב) בשם הרא"ה שכלי זכוכית דינו ככלי מתכת ומ"מ לא מהני לו הגעלה דחייס עלייהו דלמא פקעי, וכמו שמצינו בגמ' (שם) ובא"ח סי' תנא ס"א לענין ליבון בקדירת חרס שלא מהני ליבון משום דלמא חייס עליה, וכן מצינו בספר המנהיג ומובא בטור ושו"ע סי' תנא סעיף ז' לענין כלי העשוי מקרן שלא מהני הגעלה דלמא חייס עליה, וה"נ בכלי זכוכית לא מהני הגעלה דלמא חייס עליה [ואם יאמר שאינו חס ואינו חושש שמא תשבר, הראב"ד בסי' לה כתב דמהני, ומ"מ להלכה נקטינן דלא מהני כמבואר בפמ"ג].

בהא דמהני ליבון חמור בתנור חרס

ג. והנה לענין הגעלה בכלי חרס, פשוט שלא מהני בשום צורה, כמבואר בגמ' פסחים הנ"ל שלא מהני ליה הגעלה כיון שאינו יוצא מידי דופיו לעולם, ולענין ליבון מבואר בגמ'

² והנה בגמ' מצינו רק דרגת ליבון אחת שהיא ליבון חמור כשנבלע איסור, ואילו כשנבלע היתר א"צ ליבון חמור וסגי בהגעלה (כמבואר כ"ז במס' ע"ז דף עו ע"א), ואילו דרגת ליבון קל אין לה כלל מקור בגמ', ומקורו הוא מהמרדכי בסוף ע"ז (תת"ס) שכתב וז"ל 'ואומר ר"י דאותם שהם בלועות מאיסור כגון הני סכינים של עובד כוכבים או שנפל עליהם חלב רותח אז צריך ליבון דנשירת קליפתן [שקליפתן] אינה עוברת בלא ליבון [גדול] אבל אותם הבלועות היתר כגון של חלב שצריכין ללבנה כדי לאפות תחתיהם פשטיד"א של בשר או איפכא אז אין צריכין ליבון גדול דנשירת קליפה אלא רק עד שתהא יד סולדת בו משני עבריה וגם רגילים לבדוק ע"י נתינת קש עליה מבחוץ לראות אם הקש נשרף בהכי סגי דא"כ שליט הליבון מעבר לעבר אף על גב שלא תשיר קליפתו ומ"מ די בכך דכיון דהתירא בלע א"כ די להם בהגעלה ואף על גב

פסחים ל' ע"ב שמהני ליבון בתנור שעשוי מחרס אם האש מבפנים, ולעומת זאת בקדירה שעשויה מחרס לא מהני ליבון משום שחייס עליה דלמא פקעי, משא"כ בתנור שהרגילות היא ללבנה, שדרך שימושו ששמים בו הרבה גחלים, וכך היא דרכה ואינה ניזוקת ושפיר מהני בה ליבון אף שעשויה מחרס. אבל קדירה שאין רגילים לשים בה גחלים יש לחוש שמא לא יעשה את הליבון כראוי משום שחושש שמא ע"י הליבון תבקע הקדירה ולכן אין מועיל בה ליבון.

ליבון חמור בתנור פירוליטי

ד. ומזה נלמד לענין זכוכית, שאף לשי' הרמ"א שפסק כשי' ר' יחיאל מפריש, שלא מהני הגעלה לכלי זכוכית משום שדינו כחרס, והרי גם בחרס עצמו ליבון חמור שפיר מהני כמו בתנור שאין בו את החשש דלמא חייס עליה, ולכן בתנור לניקוי עצמי באופן שמגיע לליבון חמור [כמו שיתבאר לקמן], שפיר מהני הליבון אף לדלתות הזכוכית וכן לגומיות, ואף אם נחשוש שלא מהני הגעלה לגומיות דשמא דינם כחרס שלא מועילה בו הגעלה, [וכן יש מהפוסקים שחששו שמא לא מועילה הגעלה בכלי פלסטיק שמא מהות הפלסטיק היא כחרס] אבל ליבון שפיר מהני כשם שמהני בחרס ליבון חמור בתנור באופן שאין חשש של חייס עליה, והכי נמי בנידון דידן שהרגילות בתנור לניקוי עצמי (-פירוליטי) שחומו מגיע לדרגת ליבון חמור, ושפיר מהני בזה ליבון.

ליבון בתנור רגיל

ה. ובתנור רגיל שחומו מגיע לכל היותר למאתיים חמישים מעלות חום שהיא דרגת ליבון קל שדינו כהגעלה, הנה כבר נתבאר שדעת ר' יחיאל שכשם שלא מהני הגעלה לכלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם, כך אינו מועיל הגעלה לכלי זכוכית, ולפי"ז ה"ה שלא יהי ליבון קל בזכוכית, שרק לגבי ליבון חמור מצינו בגמ' דמהני² (וכדלעיל באות ג') שהיכא שלא חייס עליה מהני ליבון, אבל לגבי ליבון קל שדינו כהגעלה, בזה לא מצינו שיהי, אף במקום שלא חייס עליה.

ו. אכן לשיטת הריטב"א שנתבארה לעיל, שסובר שהטעם שלא מהני הגעלה לכלי זכוכית הוא משום דלמא חייס עליה אך באופן שאין חיסרון כזה שפיר מהני הגעלה כשם שמהני הגעלה לכלי מתכת, וא"כ בתנור שמפעילים אותו שעה על החום הכי גבוה ואין כאן חשש דלמא חייס עליה, שפיר מהני.

ז. ולגבי הגומיות שדינם כפלסטיק, נח' בזה הפוסקים האם מהני הגעלה לפלסטיק, ולמעשה רבים מחמירים וחוששים שדין פלסטיק וגומי כדין כלי חרס שלא מהני בהו הגעלה, וה"נ בליבון קל לא יהי (שרק בליבון חמור מצינו שמהני

דתשמישה ע"י האור כדמשמע בשמעתא והא לא גרע אותו ליבון מהגעלה ואותו ליבון מפליט יותר מהגעלה'.

והנה בדרגת ליבון קל נחלקו הפוסקים האם צריך להיות חם עד כדי שאם יחממו את הכלי מצד אחד, יהיה קש נשרף עליו מבחוץ [ויש לדון האם צריך שיהיה נשרף ממש, או סגי שנחרך והוא בין 150° ל- 250°]. ובזמננו יש שמשערים זאת בנייר כי לכאורה נקטו קש משום שהוא דבר שנשרף בקלות, אך בדפנות של תנור קשה לבדוק זאת כיון שהוא עשוי שתי שכבות. או שדי ברמת חום שהיד סולדת. והנה ברמ"א בסי' תנא ס"א כתב שצריך שיעור שקש יהיה נשרף עליו מבחוץ, ובמ"א ס"ק כז ובט"ז ס"ק ח שהובא בגה' רעק"א על ס"ד מבואר שדרגת ליבון קל הוא שאם יגע אדם בצד החיצון של הכלי תהיה ידו סולדת.

בכלי חרס היכא דלא חייס עליה ולא בליבון קל, וכדלעיל באותיות ג - ה).

בעניין הכשרת תנור שאין לו חימום פנימי והאם צריך שהאש תהיה מאותו צד של הבליעה

הנה בתנורים שלנו בהרבה מהם אין רואים כלל את גוף החימום, משום שהוא נמצא מאחורי דופן התנור, והרי הבליעות הם מהאוכל שבתוך התנור, ויש לדון האם מהני ליבון באופן זה שהאש [או גוף החימום שדינו כאש] לא נמצא בצד שבו נמצא האוכל.

סוגיית הגמ' בעניין היסק מבחוץ בכלי חרס

איתא בפסחים דף ל' ע"א 'ההיא תנורא דטחו בה טחיא [נתנו בו שומן בקרקעיתו ונותן טעם בלחם] אסרה רבא בר אהילאי למיכליה לריפתא אפי' במלחא לכולם' [אפי' אם הוסק], ומבואר שכיון שהתנור בשרי (כי מרוח בו שומן בשר) לכן הפת שנאפית בו אסורה באכילה אף בפ"ע [כדי שלא יבואו לאכול את הפת עם חלב] ואף שהסיקו את התנור, בכל זאת התנור נשאר בשרי כי לא מהני היסק בתנור.

ומקשה הגמ' מברייטא ששנינו 'אין טשין את התנור באליה ואם טש כל הפת כולה אסורה עד שיסיק את התנור, הא הוסק התנור מיהא שרי' ומבואר שמהני היסק לתנור וקשה על רבא בר אהילאי שאמר שלא מהני היסק, ונשארה הגמ' בתיובתא ומבואר שלמסקנא מהני היסק בתנור.

ומקשה הגמ' מהא דאמר רב קדירות בפסח ישברו, ומדוע ישברו, לכאן אפשר להסיקם, וכמו שמהני היסק בתנור. ומתרת הגמ' 'התם בתנור של מתכת הכא בקדירה של חרס', שמה שכתוב בברייטא שמהני היסק בתנור, זה בתנור של מתכת, אבל בקדירה של חרס, התורה העידה עליו שאינו יוצא מידי דופיו לעולם, והיינו שליבון מהני רק במתכת ולא בחרס.

'ואיבעית אימא הא והא בשל חרס, זה היסקן מבפנים וזה היסקן מבחוץ [דהיינו הברייטא דמהני היסק בתנור מיירי אף בתנור של חרס ומהני משום דהיסקו מבפנים, ומה שמבואר בדברי רב דלא מהני מיירי בהיסקו מבחוץ], וכי תימא ה"נ ליעבד ליה הסקה מבפנים, חייס עליה שמא פקעה, הלכך האי בוכיא היסקו מבחוץ הוא ואסור ואי מלייא גומרי שפיר דמי'.

ומבואר שמהני ליבון רק בהיסקו מבפנים אבל בהיסק מבחוץ לא מהני ליבון, דהיינו שהליבון צריך להיות במקום הבליעה. ולפי"ז בתנורים שלנו שהבליעה היא בתוך התנור אז הליבון צריך להיות בתוך התנור, ואם האש או מקור החום שעל ידם נעשה הליבון הם בתוך התנור (ששם גם נעשתה הבליעה) אז שפיר מהני, אבל אם האש היא מחוץ לתנור, כמו בהרבה תנורים שהגוף חימום הוא מחוץ לדפנות התנור, לא מהני.

וכן הוא בשו"ע סי' תנא ס"ב 'כוביא שהיא כלי שעושים מלבנים ועפר ואופין ומטגניו בו וכן תנור קטן שקורין פידיל"א היסקו מבחוץ אסור לאפות בו בפסח דאין חמץ שבו נפלט בכך, ואם מלאו גחלים מבפנים שרי', וכן הוא ביו"ד (סימן צז

סע' ג) 'תנור שטחו באליה אין אופין בו פת עד שיסיקנו מבפנים עד שיתלבן ואפי' אם הוא של בוכיא (פי' כלי חרס שמסיקין תחתיו ואופין עליו עוגות) אין לו היתר ע"י היסק מבחוץ'.

היסק מבחוץ בכלי מתכת (ובתנורים שלנו)

ומבואר מכל זה דלא מהני ליבון אם האש היא מבחוץ. אך כל זה מדובר בכלי חרס, אך בכלי מתכת לא נתבאר דינו להדיא, ויש לדון האם דינם שווה או שיש חילוק בדבר, ושמה בכלי מתכת כבתנורים שלנו [ובמצופה אמייל צ"ע3] כן מהני ליבון מבחוץ.

ונחלקו בזה האחרונים, דעת הפמ"ג (באו"ח סי' תנ"א במ"ז סק"ד) דאף בכלי מתכת לא מהני ליבון מבחוץ, שכיון שהבליעה של האוכל לתוך הכלי היא מבפנים גם ההכשרה צריכה להיות מבפנים, ואף שהאש מבחוץ תמיד, בכל זאת לא מהני הכשרה על ידי אש מבחוץ, אלא רק בפנים במקום הבליעה.

אמנם דעת היד יהודה (ביו"ד סי' צ"ז ס"ק י"ג) דבכלי מתכות כן מהני ליבון מבחוץ, וז"ל 'ואני ההדיוט לא הבנתי יפה דבשלמא בהגעלה דמטעם פליטה הוא דמפליט הבלוע שייך לומר דצריכין שיהא הפליטה כעין הבלוע, וכל דהבלוע היה מבפנים אינו מפליט ע"י הגעלה מבחוץ, דכבלעו כך פולטו, אבל בליבון דאינו רק מטעם פליטה זולת דהאש שורף ומכלה הבלוע כמ"ש הרא"ה בבה"ב ב"ד ש"ד [לז: ד"ה עוד כתב]. והגם דמה שסובר דדוקא מכלה ולא מפליט כבר כתבתי בסי' ס"ט ס"ק ס"ו דאינו כן, אבל ע"כ דמכלה ג"כ, וזה הוא העיקר היתירו בכלי חרס, דהא התורה העידה דאינו יוצא מידי דופניו לעולם (ע"ז לד.), ומנ"ל לחז"ל דמהני היסק, וע"כ כיון דהאש מכלה הבלוע א"כ מה לי חרס או שאר דבר, כל שראינו שעבר האש בכל חלקיו כמ"ש בסי' ס"ט ס"ק ל"ג, אך לר"ת (שם ד"ה שאינו יוצא, פסחים ל: ד"ה התורה) היה קשה דמ"מ כיון שע"י ליבון יוצא מידי דופניו אמאי אמרינן לעולם, והוצרך לומר דאחר ליבון הוי ככלי חדש. וברור דהוא הטעם אשר לא מהני לכ"ע בכ"ח ליבון קל גם בהיתירא בלע, כיון דבו מטעם כילוי הוא, לכך כל זמן שלא נתלבן יפה לא נשרף הבלוע, א"כ מאי נ"מ באם היסק מבחוץ או מבפנים, דממ"נ אם אנו רואין דנתלבן יפה גם בצד השני עד שניצוצות נתזין ממנו, ממילא בע"כ דכבר נשרף הבלוע, ואם לא הא ממילא לא נתלבן עדיין. ואין לי שום מקום לומר בזה אלא דבאמת ידעו חז"ל דכל שמסיק אותו מבחוץ א"א שיהא נתלבן כ"כ בצד השני עד שיהא ניצוצות נתזין ממנו, אך דלא נימא כיון דבעת הבלוע לא היה ג"כ ניצוצות נתזין ממנו בצד הבלוע זולת בצד השני, יהא מהני כמו כן הליבון מצד השני כיון שנתחמם ע"י זה נמי בצד הבלוע כמו שהיתה בעת שבלע, מ"מ לא מהני זה עד שיתלבן יפה מצד הבלוע.

ולפ"ז אבל בטס של מתכות דהוא דק ואנו רואין דע"י ההיתק דבחוץ הוא מתלבן יפה גם בצד השני עד שהוא כולו אש ממש, אין שום סברא לומר דלא מהני היסק דמבחוץ, דהא מ"מ אנו רואין דעבר האש בכל חלקיו

³ שמעתי שכמה גדולים נהגו להחמיר רק גבי איסור חמץ, אבל בכל השנה הקלו להגעילים אחר מעת לעת, דהוא נותן טעם לפגם ומשהו מהטיח.

³ ובשעה"צ סי' תנא ס"ק קצא כתב וז"ל 'וקדירות מתכת המצופים בהיתוך לבן ושוע העלה חת"ס יו"ד קי"ג דלא מהני הגעלה, ע"ש, אכן

ציפוי זכוכית) כשהגוף חימום הוא בפנים, דעת שו"ת מהרי"ט החדשות (סימן א') ושו"ת בית שלמה (יו"ד קסה) דבעינן ליבון במקום הבליעה ולישיטתם לא ניתן להכשיר תנור⁵ (כשאין בו גריל) וכיריים חשמליות בליבון קל, אכן דעת שו"ת יד יוסף (חיו"ד סי' מז, ומובא בדרכ"ת יו"ד סי' קכא ס"ק מז) שאף לשי' הפמ"ג שבליבון חמור בעינן היסק מבפנים, בליבון קל מהני היסק מבחוץ. ומקורו של היד יוסף הוא מדברי שו"ת הרא"ם (תשו' מ"ג) שהועתק מהמ"א סי' תנא ס"ק כז וכן במ"ב סי' תנא ס"ק עז. ומבואר שם שליבון קל מהני אף מהדופן החיצוני של הסיר למרות שהסיר טעון הגעלה כיון שהוא בלע מבפנים, מועיל לו ליבון קל שנעשה מהדופן החיצוני.

דיני יו"ט שני של גלויות – פסח

לבני א"י ולבני חו"ל

דין בן ארץ ישראל השוהה בחו"ל ביו"ט שני

שאלה: האם בן ארץ ישראל השוהה בחוץ לארץ ביום טוב שני של גלויות מותר בעשיית מלאכה.

תשובה: אסור בעשיית מלאכות ואפילו בצנעא [אך להתרחץ בחמין מותר, וכן מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור].

מקור: יום טוב שני של גלויות הרי דינו כיום טוב ממש, כמבואר בגמ' (פסחים נב.) ובטור ובשו"ע (או"ח סימן תצו) שדיני יו"ט ראשון כדיני יו"ט שני.

ואף בן ארץ ישראל שמגיע לחו"ל אסור בעשיית מלאכות, שנאמר במשנה (פסחים נ.) 'ההולך ממקום למקום נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ואל ישנה אדם מפני המחלוקת'.

וכתבו התוס' פסחים (נב.) ד"ה ביישוב, בזה"ל 'בישוב לא עבידנא מלאכה, אפילו בצנעא, ואפילו אם דעתו

וא"א שלא יהא נשרוף הבלוע. וראיתי בפ"מ באו"ח רס"י תנ"א בט"ז (ס"ק ד) שכתב וכלי מתכות דוקא מילא גחלים בפנים הא בחוץ אף שתשמישו תמיד כך ונתלבן עד שיהא ניצוצות נתזין ממנו אסור דיעבד וכן הוא בטור עכ"ל. ואמת שבטור שם כתב וכן קדירה של מתכות אם רוצה להסיקה ולמלאותה גחלים שרי עכ"ל, והוא מדברי בעל העיטור (הל' ביעור חמץ דף קכב:), מיהו הוא דבר דא"א להעלות על הדעת כלל והשכל והחוש מכחישו. ויש ליישב קצת גם דברי הטור דכוננו דבכלי מתכות נמי שרי גם בכה"ג ולא חיישינן דע"ז זה פקעו. והברור דמהני בזה היסק מבחוץ אם אנו רואין דנתלבן היטב ותו לא מידי' עכ"ל היד יהודה, וטעמו מבואר שכיון שהאש שורפת הכל מצד לצד לא משנה מאיזה צד האש מלבנת.

וכדברי היד יהודה שהאש יכולה להיות מהצד השני, כתב המגן האלף 'לכאורה קשה דהא כלל הוא בדיני הגעלה כבולעו כך פולטו, וא"כ כמו שבלע ע"י היסקו מבחוץ כך יפלוט כדלקמן ס"ה, מיהו בבוכיא הטעם כין שהוא כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם לא שייך בו כבולעו כך פולטו, וא"כ מוכח בהדיא מדין זה שמבואר בש"ס דדין לבנים ככלי חרס, ולפ"ז אם הוא ממתכת אע"פ שהיסקו מבחוץ נכשר ג"כ ע"י היסק שמבחוץ דאמרינן ביה כבכ"פ, וצ"ע על מ"א ססק"ד שתלה הדבר בנ"ל והוא מוכח בש"ס ופוסקים, וצ"ע מ"ש הטור 'וכן קדירה של מתכת אם מלאו גחלים מותר' דהא בגמ' משמע דקדירות מקרי היסקן בחוץ וא"כ סגי נמי בהיסק בחוץ דבמתכת אמרינן כבולעו כך פולטו' ע"כ.

וכעין דברי היד יהודה כתב בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' שסח ויו"ד סי' קי) שרק בכלי חרס לא מהני ליבון חמור מבחוץ, אבל בכלי מתכת מהני ליבון חמור מבחוץ, כיון שליבון חמור דינו כאש ואש שורף בכל עובי הדפנות, ולכן אף שהאש מבחוץ מהני.

ליבון קל מבחוץ בתנור ובכיריים

וכ"ז בליבון חמור, אך בליבון קל כשיעור הטמפרטורה בתנור רגיל בזמנינו, וכן בכיריים חשמליות (כשאין בהם

והנה כתב הטור (סי' תנ"א) וז"ל 'כסוי של ברזל ששמימין אותו על חררה שנאפת על הכירה י"א שאפילו הגעלה אינו צריך כיון שאינו עשוי אלא לכסות ואין החררה נוגעת בו ונראה לי שצריך ליבון כי ברוב פעמים נוגעת בו ועוד שהוא מזיע מהבל החררה שתחתיו'. וכ"כ השו"ע (סט"ו) וז"ל 'כסוי של ברזל ששמימין אותו על החררה כשנאפית על הכירה צריך ליבון'. וכתב המ"א (סק"ל) וז"ל 'לפי שנוגעת ברוב הפעמים בחררה ועוד שמזיעה מהבל החררה (טור)'. וכתב המ"ב ס"ק פה וז"ל 'וצריך ליבון - לפי שברוב הפעמים נוגע הכיסוי בגוף החררה שתחתיו ובולע ממנה טעם החמץ שלא ע"י משקה אלא ע"י חום האש ועיין בפמ"ג דליבון זה לא מהני ליבון קל אלא עד שיהא ניצוצות ניתזין הימנו'. ולגבי תנור שלנו שאופים בתוכו חלות ועוגות יש לדון האם צריך ליבון חמור, והדבר תלוי בב' הטעמים שכתב שם הטור מדוע כיסוי החררה צריך ליבון, או משום שהוא נוגע בחררה או מחמת הזיעה, והנפק"מ בתנור שלנו שהחמץ עצמו אינו נוגע בדפנות התנור אבל הזיעה כן נוגעת בדפנות. והנה המ"ב הנ"ל העתיק רק את הטעם שהחמץ עצמו נוגע בדפנות התנור ולא את הטעם של זיעה, ומבואר שלא חשש להצריך ליבון לדפנות התנור משום זיעה, וטעם הדבר יש לבאר בב' דרכים, או בגלל שלא חיישינן לזיעה בדברים יבשים, כגון לחם ועוגות וכד', או משום שסובר שלמרות שיש זיעה, מ"מ זיעה של אוכל לא מצריכה ליבון חמור.

⁴ וכתב הרא"ה בבדק הבית (בית ד' שער ד') וז"ל 'והוי יודע דהחרזת כבשונות אינו הכשר כהגעלה בכלי מתכות דהתם להפליט מה שבלע אבל ליבון בשום מקום אינו מפליט כל איסור שבו אלא כליו הוא שהוא מכלה איסור שבתוכו ולפיכך הוא הכשר ונפקא לן מינה דאלו שפוד מתכת דקיימא לן חם מקצתו חם כלו ונשתמש בו איסור במקצתו הרי כולו נאסר כאלו נשתמש בכולו וכשבא להכשירו בליבון לא די לו ללבן עד כדי אותו מקצת שנשתמש בו באיסור לפי שאין הלבון מפלט בלעו אלא מכלה וכשמכלה עד כדי אותו מקצת לא די לו בכך שכשיבא להשתמש בו בהיתר יפלוט אסור על ידי אותו מקצת [דף לח עמוד א] שלא הוכשר שהרי חם מקצתו חם כלו ולא די לו אלא בליבון כלו אבל בקדירה של מתכת שנשתמש בה איסור במקצתה די לו בהכשר הגעלה עד כדי אותו מקצת דהגעלה הכשר פליטה היא וכבולעו כך פולטו וכבר פלט כל מה שבלע'. וכ"כ האיסור והיתר (כלל נח' סעיף יט') שפעולת הליבון היא ע"י כוח האש ששורף את כל הבליעות, וכדברי הרא"ה הנ"ל.

⁵ וכשמכשירים תנור מבשר לחלב ולהפך, כיון שזה 'היתרא בלע' די בליבון קל [עיין ע"ז עו ויו"ד סי' קכא]. וכשמכשירים מחמץ לפסח יש לדון בזה אם סגי בליבון קל או שצריך ליבון חמור, והתבניות דיינינן ליה כאיסורא בלע וצריך ליבון חמור [עי' סי' תנא ס"ד], אך לענין התנור יש לדון דכיון שבולע ע"י זיעה האם סגי בזה בליבון קל או שצריך ליבון חמור,

לחזור, משום דלא אפשר למלאכה בצינעא כשאר דברים" עכ"ל. וכן פסק המשנ"ב (שם ס"ק ט) וכ"ה בברכ"י (סק"ג) ובכה"ח (אות לג).

מלאכה ביו"ט שני בחו"ל מחוץ לתחום

שאלה: האם בן ארץ ישראל הנמצא בחו"ל, אך אינו בסביבת יהודים [היינו 'חוץ לתחום'] מותר בעשיית מלאכה.

תשובה: מותר, ובלבד שאין בקילומטר שסביבו עיר שמתגורר בה יהודי [יש להרחיק ק"מ מהעיר ולא מספיק להרחיק ק"מ ממקום היהודי]. אך אם יש שם אפי' יהודי אחד מקומי – הרי הוא אסור בעשיית מלאכה אפי' בצנעא.

אם אין לידו יהודי מקומי אלא רק יהודי בן עיר אחרת מחו"ל שמתארח במלון לידו – מותר לעשות מלאכה שלא בפניו, אך בפניו אסור (סי' תצו ס"ק י).

תפילות ומנהגי בני א"י בחו"ל ביו"ט שני

שאלה: כיצד מתפללים בני ארץ ישראל שנמצאים בחו"ל ביו"ט שני.

תשובה: בני א"י השוהים בחו"ל ביו"ט שני צריכים להניח תפילין ולהתפלל כפי שמתפללים בא"י, אך עליהם לעשות זאת באופן שאינו ניכר. ועל כן בכל הדברים שבפרהסיא עליהם להקפיד שלא להראות אחרת מבני המקום [כגון, עליהם ללבוש בגדי יו"ט וכד'], ואת הדברים המחויבים לעשות [כתפילין וכד'] עליהם לעשותם בצנעא בלבד [אמנם איסור מלאכה נאסר אף בצנעא].

ועל כן בני א"י הנמצאים בחו"ל ביו"ט שני יניחו תפילין בביתם בצנעא ויאמרו עם התפילין איזה מזמור [או קר"ש או פרשת אחרת או פרק תהילים], ולאחמ"כ ילכו לבית הכנסת [ולא יאריכו בפסוקי דזמרה, ולא יאמרו נשמת וכו'], ובשעה שבני המקום מתפללים תפילת עמידה של יו"ט, הם יתפללו תפילת שמונה עשרה של חול. ואם הקהל אומר הלל – יאמרו עימם הלל בלי ברכה לפניה ולאחריה.

מקור: פרי חדש (סוף סי' תצו), משנ"ב (סי' תצו ס"ק יג)

שאלה: האם בני א"י הנמצאים בחו"ל יכולים לעשות מניינים לעצמם ולהתפלל תפילת חול.

תשובה: אינם יכולים לעשות מניינים לעצמם [ועל כן בשמיני עצרת אינם יכולים לעשות הקפות], אלא א"כ אין בקילומטר שסביבם יהודים בני חו"ל.

מקור: משנ"ב סי' תצו ס"ק יג, כה"ח (סי' תרסט ס"ק לג). ובדין זה שונים בני חו"ל שיכולים לעשות מניין לעצמם בא"י ביו"ט שני, וכדלהלן, כיון שהוא מנהג שנשתרש [וכמבואר בשו"ת אבקת רוכל הו"ד להלן].

שאלה: מתי וכיצד יקדשו יבדילו בני א"י הנמצאים בחו"ל ביו"ט שני.

תשובה: יש לחלק בין מקרה בו בני א"י אוכלים בבית לבדם, לבין מקרה בו הם מתארחים אצל משפחה מקומית.

האוכלים בבית לבדם – אינם צריכים ואף אסור להם לקדש ביו"ט שני.

ולענין הבדלה – במוצאי יו"ט ראשון יבדילו בתפילתם וכן יבדילו על הכוס. ואם מוצאי יו"ט חל במוצאי שבת – לא יברכו על האש, אלא יעבירו אש לשני גפרורים ויחברם יחד ויניחם עד שיכבו.

והמתארחים אצל משפחה מקומית – עליהם להבדיל בחדר אחר בצנעא לעצמם, ולאחמ"כ יצטרפו לקידוש/סעודה של המארחים [ואם חל ליל יו"ט שני בליל שבת – בני א"י יכולים לצאת יד"ח בשמיעת הקידוש של המארח, אף שהוא מזכיר גם יו"ט (ברכ"י סי' ריג סוף ס"א)].

טיסה מא"י לחו"ל ביו"ט שני

שאלה: האם מותר לטוס מא"י לחו"ל ביו"ט שני.

תשובה: מותר לנסוע מארץ ישראל לחו"ל ביום טוב שני בתנאי שלא ידוע לו שיש יהודים [אפי' שאינם שומרי תורה ומצוות] שגרים בקילומטר שסביבות שדה התעופה.

וכן הדין בנסיעה משדה התעופה למחוז חפצו – הדבר מותר בתנאי שלא ידוע לו שהנסיעה עוברת בקילומטר שסביב לעיר שגר בו יהודי. וכמובן שלא יכול לנסוע לעיר שבה עצמה גר יהודי (סי' תצו סע' ג).

ובמוצאי יו"ט שני יכול להיכנס מיד לעיר, אע"פ שיתגלה הדבר שטס ביו"ט שני.

יו"ט שני בפסח לבן א"י השוהה בחו"ל

שאלה: בן א"י הנמצא בחו"ל בפסח, כיצד ינהג בליל יו"ט שני.

תשובה: יש לחלק בין מקרה בו הוא אוכל בבית לבדו, לבין מקרה בו הוא מתארח אצל משפחה מקומית.

אם הוא אוכל בבית לבדו וכן אם נמצא בחדר פנימי ואין חשש שאנשים מבני המקום רואים אותו – לא יערוך סדר, אבל אם הוא מתארח אצל משפחה מקומית – ישתתף עימם בעריכת הסדר ובמצוות הלילה, ויאמר עמם את ההגדה, ויזהר שלא לברך את הברכות שמברכים בעת ההגדה [קידוש, 'על אכילת מצה/מרור', ברכת אשר גאלנו, ברכת כוס שני ורביעי (לבני אשכנז)] אלא יבקש מבן חו"ל שיוציאו. אך על כוס ראשון ושלישי יכול לברך [חיי אדם כלל קג ס"ד]

שאלה: האם בן א"י השוהה בחו"ל ביו"ט אחרון של פסח מותר באכילת חמץ.

תשובה: אסור באכילת חמץ, אפי' בצנעא (ערוך השולחן סי' תצו ס"ה).

דין יום טוב שני לבן חו"ל הנמצא בא"י

שאלה: האם בן חו"ל הנמצא בארץ ישראל ביו"ט שני [ודעתו לחזור לחו"ל] חייב במצוות יו"ט שני.

תשובה: בן חו"ל הנמצא בארץ ישראל חייב ביו"ט שני, ועליו לקיים את מצוות היו"ט בברכה [כגון הדלקת נרות, קידוש, מצוות ליל הסדר], ולהתפלל תפילת יו"ט בצנעא בביתו.

מקור: כן דעת הב"י בשו"ת אבקת רוכל (סימן כו), ובשו"ת חיים שאל (סימן נה), ובברכי יוסף (סימן תצו), ובשאלת יעב"ץ (ח"ב סימן קסח). ואולם בשו"ת חכם צבי (סימן קסז), הובא בשע"ת סוף סי' תצו, וכן בשו"ע הרב (סי' תצו סע' יא בדעה הראשונה) כתב שאינו חייב לשמור יו"ט שני.

להלכה הכריע המשנ"ב (סי' תצו ס"ק יג) שחייב בכל מצוות יו"ט שני.

דין אדם שעבר מדינה לכמה שנים

שאלה: האם בן חו"ל שעבר להתגורר בארץ ישראל כמה שנים צריך לנהוג דיני יו"ט שני.

תשובה: אינו נוהג דיני יו"ט שני, אך אם דעתו ברורה לחזור לחו"ל לאחר כמה שנים - נוהג דיני יו"ט שני (משנ"ב שם).

שאלה: האם בן ארץ ישראל שעבר להתגורר בחו"ל כמה שנים צריך לקיים דיני ומצוות יו"ט שני בחו"ל.

תשובה: אם דעתו ברורה לחזור לא"י - אינו נוהג דיני ומצוות יו"ט שני, אך הוא אסור בכל איסורי המלאכה הנוהגים ביו"ט שני.

אך בסתמא, אם הוא עבר לחו"ל עם אשתו וילדיו, חשיב שעבר לחו"ל, וצריך לנהוג את כל מצוות יו"ט שני (משנ"ב שם).

שאלה: האם בחורים המתגוררים בחו"ל ולומדים בישיבה בא"י צריכים לנהוג יו"ט שני כשהם בא"י.

תשובה: כיוון שתלויים בדעת הוריהם נחשבים כבני חו"ל וצריכים לנהוג יו"ט שני. אך אם הם ברורים בדעתם שישארו לגור בא"י לאחר נישואיהם, דינם כבני א"י. ובני ספרד נהגו להקל בזה כדעת החכ"צ (הו"ד לעיל).

דין אמירת בן חו"ל לבן א"י לעשות לו מלאכה

שאלה: האם מותר לבן חו"ל הנמצא בא"י ביו"ט שני לומר לחבירו בן א"י שיעשה לו מלאכות.

תשובה: אין לומר [כדין איסור אמירה לנכרי], ובשעת הדחק יש להקל.

מקור: עיין שע"ת (סימן תצו סק"ב), והרחבת הדברים ב'אזמרה לשמך' גיליון 124,126.

מניין לבני חו"ל בלבד ביו"ט שני בא"י

שאלה: האם בני חו"ל הנמצאים בא"י ביו"ט שני יכולים לעשות מניין לעצמם.

תשובה: בני חו"ל יכולים לעשות מניין לעצמם בא"י ביו"ט שני [בשונה מבני א"י הנמצאים בחו"ל, וכדלעיל].

מקור: כן כתב בשו"ת אבקת רוכל סימן כו ז"ל "ולא עוד אלא שמתקבצים מנין מבני חו"ל העולים לרגל ומתפללים תפילה וקורין בתורה ומפטירין בנביא בברכות תחלה וסוף כמו שעושים ביום טוב שני בחו"ל, ודבר זה נעשה מימי קדם בפני גדולי עולם ולא פקפק אדם בדבר זה מעולם...

והיכי לא חיישינן להאי דתנן ואל ישנה אדם מפני המחלוקת... ועל כרחינו לומר דסבירא להו לגדולי עולם דע"כ לא תני אל ישנה אדם מפני המחלוקת אלא במלאכה ודכוותא דאפשר למיפק מינה חורבה, אבל בתפילה אף אם יתפלל כמנהג מקום שיצא משם לא נפיק מינה חורבה וליכא למיחש בה למידי" עכ"ל.

מכירת חמץ

בית מורנו הרב שליט"א

[רחוב דניאל 28 בני ברק]

וכן בבית המדרש אהל שמשון, רח' בן פתחיה 4 ב"ב
בירורים נוספים - ניתן לברר בשלוחה 0 בקו בית ההוראה

כמו כן ניתן למכור חמץ במייל

6191265@gmail.com

[וכן בעמדות נדרים פלוס - שם הקופה 'מכירת חמץ']

לקבלת העלון בקביעות למייל, ולהעברת שאלות

למורנו הרב שליט"א ניתן לפנות למייל זה בכל ימות השנה

מספר בית ההוראה

0733-260-800

הגיליון הודפס לרפואת

יצחק בן לורה

חיה בת מזל

בתוך שאר חולי ישראל